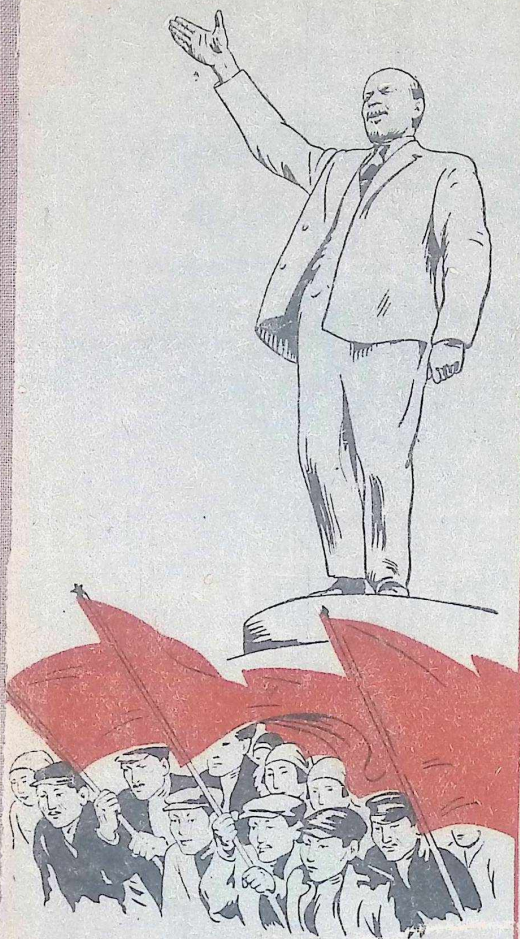

17 | K-K
12 3031.

M. OVSƏNIKOVA
B. LEVITAN
S. UŞAKOV
A. ALEKSANDROV.

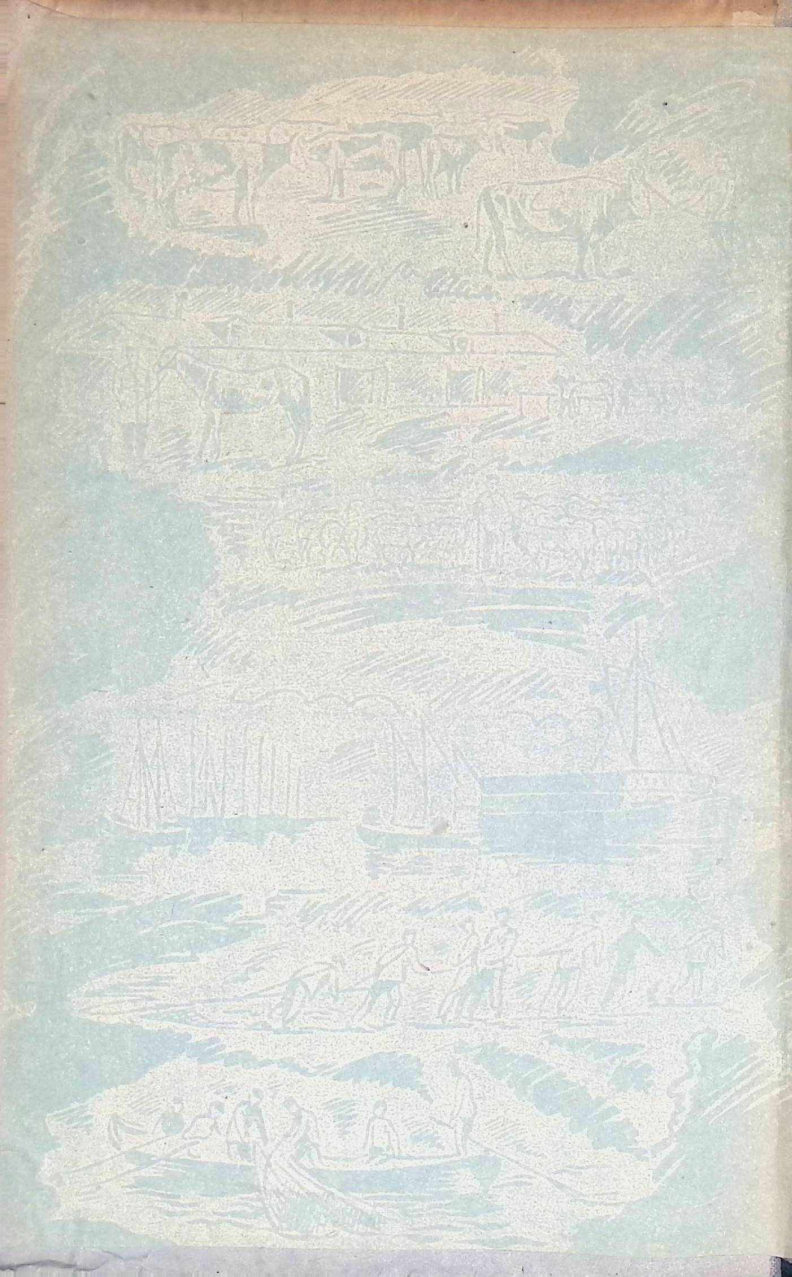
OBŞESTVOVEDNİ

EKLİN BOLN DUNDİN
ŞKOLİN SURHLİNA
DEĞTR

NEGDĞÇ XƏV
HURVDĞÇ ZİLİN
SURHLİHN

XALBMG TANHÇİN
DEĞTR HARHAÇ
ELST 1933 z

M $\frac{K-K}{19}$

M. OVSƏNIKOVA B. LEVITAN
S. UŞAKOV A. ALEKSANDROV.

OBŞÇESTVOVEDENİ

EKLİN BOLN DUNDIN
ŞKOLIN SURHLHNA DEGTR

NEGDGÇ XOV

HURVDGÇ ZILIN SURHLHN

RSFSR NKP-n kolegija batlı

Халымыз танһин кысәгә комитетин ердм-сурһулин халх
толһалғә *Мәсғә J.* оғулһинь батрав.

XALBMG TANHÇIN DEGTR HARHAÇ
ELST 1933 z

Общественный (3-й з. сурхлн, 1-й хы.) биһлнн орлосн Ростовск
автомуд Ушakov болн Александров.

En avtomudin биһн еккнн болвсрулз жасн болн икәр хассн т. т.
Ovsenikov болн Levitan. Edn natk-hurvn хөв дектрмудин—автомуд.

Общественный сурхлнна дегтриг биһлнн кычр занһрта болсн учр
деерас болн en биһсиг шкold көдлз dassna хөөн шыз хөлөкөд медгдсн
олзта ынтә солых жумн бөхлө солқад, деерн немх жумн бөхлө—немч-
көд, тегәд оқ жоста стабилн дегтр кегдхмн. Тер учр деерас НКР en
дегтриг олзлхднн зөвшөрсмн.

Орс дегтринн төрө жасврн Б/А. Некрасов
Орчулһнннн төрө жасврн: Рувән В.
Орчулһннн: Минн В.
N.-V. Krajin Degtr harhaç bart beldәd harhv:
Texredaktor Lebedev I. A.
Хөлөз харһлһн: Көкән Е. А.

Подготовлено к печати и выпущено Н.-В. КрайГИЗом.
Калм. обллит М 202. Тираж 5.500. Бумага 62X94^{1/16}. Печати. лист 7. Зн. в печати. листе 26,700
Заказ № 3540. Сдано в произв. 29/X-33 г. Подл к печати 20/XI-33 г.

Саратов. Тип. № 1. Н.-В. Крайполиграфтреста.

DEGTR HARHAÇAS

Harhæx obşçestvovedinê dekr (uçebnik) eklgç boln dundin şkolin surhlhna 3-ç, 4-ç, 5-ç boln 6 zilmgdin jedini kurs bolz bænæ.

Degtr, dervn zilê surhlhnlê zokastahar dervn xevæs byrdsn men. Degtrin çinrnê 1933—34 z. harhlhna RSFSR Narkomprosin programla zokasta.

Degtrin negdgç xevnê (3-ç zilin surhlhn) medylnæ: Əræsæn revoly-cionnij kendlrhæ (dvizenê) hol cagmudig, kendlmşç klassin oktəbr sa-rin dillhig, grazdansk dæg, Oktəbrsk revolycin dillhig beldsn, tynæ xarslhig byrdæsn, kətlvrçsærn tolha kesn bolşevikydin partin uçrnê.

Degtrin xojrdgç xevnê (4-ç zilin surhlhn) medylnæ. Proletariatin diktaturin uçr-utxinê, Sovetsk tosxlhna sənər kycəgdz jovx kergydig əmtin tolhad, kətlvrç Stalin hartvrta, Leninsk komuna bolşevikudin partin kətlvrær mana orna kədlmşçnr boln krestjanmud kycəsiz yzylnæ.

II-ç XYVINNÊ HARG:

- I. Sovet.
- II. SSSR—cug keln əmtsin kyç-kəlsærn bədg ulsin ax-dydin sojuz.
- III. Bidn socializmig tosxzənəvdn.
- IV. Arin selənæ mal-gerig socialistiçesk kevær xəvryllhn.
- V. Surhulb-erdmin xalxd mana kycəsiz kerg-yyl.
- VI. Xojrdgç tavn zilê zuran hol kex keryd.
- VII. Xojr delkæ.

MANA ӨNGRSIG JUNA TÖLӨ MEDX KERGTӨV.

Mana orn nutgt josn kɵdımşcnrin boln krestıjan ulsin hart bənə. Mana orn nutgin kyç-kɵlsərn bədg əmtn kɵdımşç klasın boln ynə komuna partin hardvrar, bəlhig şınər ondarulz tosxz bənə. Edn bəlhig ongdaruxalarn dazraçnr boln darzrgd-gçnr ıga bolz bəlh^m tosxz bəcxənə.

Taldan ordudt josn kapitalistnrin hart bənə. Kapitalistnr kɵdımşcnrig boln krestıjanmudig kyçr xatu osrlıhd bərz bənə.

Urdnə manaknd çign tim bəsımn. Pomeşçkydin nərzn şil-vyrmyd boln xana alaçnrin mələsmıyd mana ek-ecksin nurh-dar taçknz, şivzngnz bəsn cag bəsımn. Mana ek-ecksin kapitalis-tnr boln pomeşçkydt arhan tasrtlan murç kɵdlz jovsn bəsn cag bəsımn.

Bijən dazrz-muxlacz bəsn xana, pomeşçkydin boln kapita-listnrin əmnəs mana ek-ecgs udan nekmhə nolda kez jovsımn.

Kyç-kɵlsərn bədg əmtsin suldlıha төlə noldz jovsn əmts tɵmr çedrən şarzgınlad, mınhədər Sibirin xalhar tuvrt jovz jov-la, xana tyrmıd boln xana dazrlıhd ykz jovcxala.

Urdkig şınlz dasxlarn bıdn mədz annavdn: xana Ərəsəd kɵdımşcnr boln krestıjanmud jahz bəsınb boln noldz bəsınb. Tedn evrənnı dazraçnrn jahz dılsınb.

Kɵdımşcnr boln krestıjanmud evrənnı dazraçnrn dıllıhb, tednə noldag bolşevikydin kommuna partı, kɵtlvrç Lenin tolhatahar hardsna ıçr.

Urdkig şınlz-dasxlarn bıdn mədz annavdn:

Kyç-kɵlsərn bədg əmtsig kɵtlz xag, pomeşçkydig, kapi-talistnrig bolşevikyd jahz dılylsınb.

Kapitalistıçesk orn-nutgt bədg kyç-kɵlsərn bədg uls ko-muna partin hardıhar batr nolda kez kapitalistnrin josig xamx-lıxar sedz jovna.

Mana orn-nutgt bolzəx aldr ik toxlıhd mana eşətd saltg bolxin arh xəhəd bənə.

Ordudin cıgtannı kapitalistmyd man tal də eslxər bəldəd bəcxənə.

Xortd boln kulakud, mana fabrik, zavodmudt, elektrostanc-hudt, şaxınmudt kolxoz, sovxozmudt zavçkdad orçkad, mana kɵdımşcnrig taraxar gyzrcxənə.

Mana ek-eknr eşətsləhən jahz noldz dılz jovsınb bıdn sənər medxlern, ter çagt evrənnı eşətnrən sənər dıldg bolxvıdn, şınər bəlhig—Lenin surhsnla boln Stalin surzəsnlə adlar tosxz çadxvıdn.

Narta delka der kɵdımşcnr boln krestıjanmudin dılvırin төlə sən noldaçnr bolxvıdn.

I. KREPOSTNOJ PRAVIN CAGLA, KYÇ-KƏLSƏRN BƏDG ƏMTSIN BƏDL.

§ 1. Krepostnoj bərəsnd bəhñ.

Ərəsəd, 1861 zil kyrtl krepostnoj prav bələ. Orn-nutg — cugtannı əvrtə ik zəərs boln jasn-kyçn xana boln pomeşçkydin hart bilə Əmtsin iknkn krepostnol krestıjan boln krepostnoy remeslenıkyd bilə.

Pomeşçkyd, krestıjan əmtsig evrənnı əlg-edlə ədl ezlc-xədg bilə.

Krestıjan əmts, ııçkəkn hazrin tasrxasd, xarın tərñ, evrənnı mu edl-axuhan kedg bilə. En hazrñ pomeşçkydin bilə.

Jamaran çign muhar vəsn bıjnı, pomeşçkydəsn krestıjan-mudt hardg arlı ıga.

Təgəln zildən krestıjan əmts, ger byltəhən, pomeşçkd kədlx zəvtə boldg bilə: hazrın xəlhlx, əvsin xadx, mal-gerin xələx.

Kyç-kəlsəndən, jamr çign mēng, krestıjanmud avduga bilə. Igz pomeşçkd-barınd kəldlg kədlmş — barşçına giz nerədg-dg bilə.

Krestıjan əmtst barınd kədlhn kyçr kynd bilə. Krestıjanmud caginnı ik zuhin pomeşçkydt kəldlg vəsimn. Krepostnoj krestıjanmud, evrənnı axudan zug səədñ boln sən ədr-mydər kədlx boldg bilə.

Hazrñ mu volad, urhc bahta pomeşçikyd, evrənnı krestıjanmudan hazaran kədlmş xəlhed jovuldg bilə. Krestıjanmud, sən hazrta pomeşçkydər boln balhsdar oç kədlmş xəcxədg bilə. Im krestıjan əmts evrəñ pomeşçikdən alv ok zəvtə vəsimn.

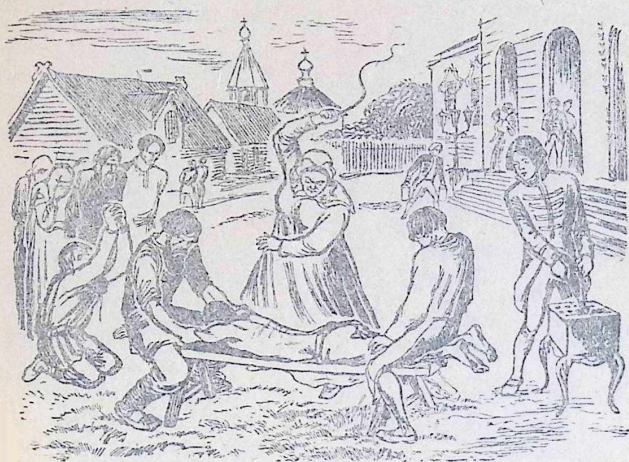
Alvñ jir ik bilə, zərmdən krestıjanə olsn mēngig cuhar-hin pomeşçkyd avçkdg bilə.

Krepostnoj krestıjan ıls pomeşçkydin gertñ çign mal axudñ çign cergldg bilə. Im krepostnoj ıls—ger-xaşan giz nerədgdnə. Pomeşçikin xaşan krestıjan ıls evrən hazrin tasrxa

uga boldg bilə. Kyç-kəlsnə jun çign mēng bas avduga bilə. Pomeşçik ednd zug xotin̄ əgdg, eklərn zug xarhnz ykşgon dyn-gəhər əgəd bəldhg bilə.

Xaşan krestʲjan uls—səvn, zam, mərç bolz kədlcxədg bilə.

Edn zagt harar yyrngər urldg uls bas bəcxədg bilə: dax-mçs, modçnr, surar jum kedg uls. Pomeşçkydin mal-ger boln bijn̄ bədg hazrt bəsn jumsn̄ cuhar giltə xuldin biş, evrənn̄ xaşan urn krestʲjan ulsin harar kegdsn boldg bilə. Bajn po-meşçkyd xaşan kesg zuhad krestʲjan uls bəlhz zardg bilə. 3—5 byltə pomeşçikig, 20—30 kyn zargdz xələz—xardg bilə.

Saltıçixa gidg pomeşçik gergnə taraz dazrlhn.

Krepostnoy krestʲjan uls, pomeşçkydin evrənn̄ əlg ədlə ədl ezlgdcxədg bilə. Pomeşçikyd, evrənn̄ krestʲjanmudan durarn edlcxədg bilə. Ter cagin josar, pomeşçik evrənn̄ kre-tʲjanmudan xuldz çadx zəvtə bilə. Krepostnoj krestʲjan ulsig ed-tavrlə ədl xulddg bilə, Krestʲjan ulsig, bykl seləhər, ger-bylsər boln nezədər çign xuldcxədg bilə. Pomeşçkyd, kre-tʲjanig ger byltəhin̄ xuldxlarn̄ bylin̄ xara bişər ənglz xuldg bilə. Eckins xuldad, ger bylsin̄ bidən yldəz avdg bilə. Neg

bylin kykdig oln pomeşkydt salhz, eck-eklarn̄ nasn turşar xarhidsugahar xulddg bilə. Kynə ynn̄ ədən biş bilə. Neg sən toxmta noxan doləgt̄n̄ krepostnoj kesg ger-bylig, esklə nam bykl seləg çign əgdg jovdl bəsimn.

Krepostnoj ulsan, pomeşik bijn̄ cōkdg-zasdg, zarhin̄ kedg bilə. Ərə biçkəkən buru, caldg harhçksn kyg burahar boln macəhər ərəl əmtə kyriln̄ cōkdg bilə. Xara bişər cōkad alz çign okdg bilə.

Saltıçıxa gidg neg pomeşik gergn 75 krepostnoj ulsan evrənn̄ hararn alsimn. Kemr en pomeşik gergnd krepostnoj buru harhz gilə, en gergn kynd modar tolhaharn̄ cōkad, ylc̄ksn şil idyləd, davsta zahs idyləd bykl xongin turşt usna dusal çign əgluga xalun bənd orulad on̄slçkdg—iigəd, iigəd kesg enlyldg bilə.

Pomeşik degyd kyçrər dazrzənə giz zarh bərdg, gerçldg jōsn uga bilə. Kemr krepostnoj uls bərsn zarh evn̄ bolad jōsna ulst kyrç gilə, zarh bərsn ulsig bijsin̄ gemnz cazldg bilə.

Pomeşikyd evrənn̄ krepostnoj ulsig xarm xar ugaħar enlylx biş, kazamdt çign sulhz, katrgt çign tuux zəv-jōsta bilə.

Ygərn eş boldg krepostnoj ulsig dazrz-edldg bas neg arh pomeşkydt bədg bilə, enn̄—ednig saldst əglihn. Ter cagt saldst 25 zild cergldg bilə. Cergin zakmzn̄ kyçr dogşn bilə. Zasgn̄ jir dokşn boldg bilə: modar, buhin təmr səmər cōkk, saldsmudig 2 zerg kez zogsahad, zasgdz bəx kyyg xorndahurn̄ gylgəd en saldsmudar, modar bolnu, səmər bolnu cōkulx. lim oln əng boldg bilə. Cergt mordsn krestʻjanmudas cəkn kyn xərz irdg bilə. Kemr, əmd jovad, 25 zild cerdləd gertən xərz irsn uls gemtə, kədlmş kez çadduga kōkşn əvḡn bolad irdg bilə.

Krepostnoj ulsig xuldəxin tusk zar—ter cagin gazətmydəs.

1. Ger zur urldg uls xulddgz bənə, zang-bərn̄ sən: 2 xuv̄c ujaçnr, hosç, çasç, ədm̄gç, tergç, tēgəç, siləç, altlaç boln 2 zolaç. Ednə bisin̄ yzn, yn̄in̄—4-ç kvartalin 3-ç xyvd, 51 N-rtə gert, pomeşkin bijsn̄ medz bolximn. Ynd—zalu nasta, xatrlta 3 mörn, neg azrh, 2 er-mörn, 50 şurg noxas bas xulddgz bənə.

2. Əvərc sən yzl̄tə, ger dotrin kədlmşt şamdha, 20 nasta kykn boln eməld sənər dasxçksn gyn mörn xojr xulddgz bənə.

§ 2. Çonz krepostnoj ulsta pomeşçydin—xarsıt.

Krepostnoj ulsig zug pomeşçkyd ezldg uga bilə. Kyrəs boln çonznr bas kreəostnoj uls ezldg bilə. Gelngyd (popi, monaxi)—xand boln pomeşçkydt itgıtə sən səvngydn̄ bilə. Krepostnoj krestʲjan ulsig ygərn bolhxdn̄ edn nekđ bolz bəcxələ. Evrənn̄ pomeşçkydtən, sənər setklən es təvz kədlsn̄ krestʲjan ulsig, gelngyd „burxnann̄ cazllharn“ əlhdg bilə.

Xan boln pomeşçkyd, kyrəs boln çonəsig olar bərxər guzrəd joycxadg bilə. Ervənn̄ erkn səvngyd gelngydg (pop boln monaxig) edn sənər buuləz xərlədg bilə. Pomeşçikydt, sən urhc urhx hazrmudig xahlz edltxə gigəd çonzd əgdg bilə. Çonzd əgsn hazrmudt krepostnoj uls kədłcxədg, urhcın̄ gelngyd avcxadg bilə.

Kyrəsd bolxla ervənn̄ krepostnoj krestʲjanmud edłx jos xan əgdg bilə. Kyrəs kesg minhəhəd gektar hazrta, kesg arvahad minhn̄ krepostnoj krestʲjanmudta boldg bilə. Ylgırlxd, Troicko-Sergievsk gidg kyrəd (Moskvan medld)—106 minhn̄ əmn̄ krestʲjan uls bədg bilə. Kyrəhə krepostnoj krestʲjanmud barşcinər bas ter metər kədłdg bilə. Ter krepostnoj krestʲjanmudin bəlhn̄ jılhl uga pomeşçkydt bəsnlə ədl bas kyçr kynd zovln̄ta bilə.

§ 3. Haşuta xəv.

Gavrilovna gidg emgn oda kolxozd vənə. Bolv en emgn, bijn̄ boln ək-eckn̄, krepostnoj krestʲjan bolz bəsən martad ugaz, sənər mednə.

Gavrilovna xuçna cagin bəlhiç, kykdt tuzz kelz əkdən jir durta. Min̄ oda kəvyd-kykd—pionermyd, Gavrilovnig tēgələd, krepostnoj pravin cagla, krestʲjan uls jahz bəsin̄ sonsxar cuglrz.

Namag ektəhim xuldxđ, bi biçkn̄ biləv—gigəd Gavrilovna adhl uga eklv.

Nadə, bəz çadl uga,—jahz xuldv? giz surv.

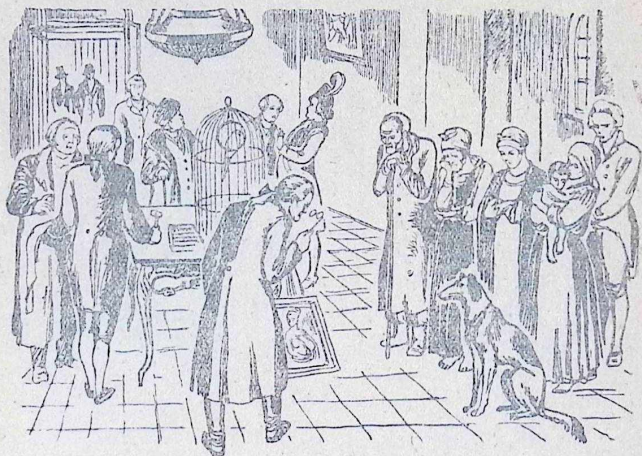
— Çi sons, biçə ky edryl. Makarov gidg pomeşçikind biddn̄ krepostnoj bələvdn̄. Eckm zolaç bilə, ekm şovud xələdg bilə. Bijn̄ bolxla—mana ezn Makarov—ikər ərk udg bilə. Uhad soktçkad, ekləd pistular xahad hardg bilə. Xot kedg biçkn̄ Mişk gidg kəvygən neg dəkz xotn̄ dotr yktln̄ şavtav.

Nə təgəd, mana pomeşçik Gribunino gidg selənd odv. Ter selənd bəsn tuhlmudig taasad, xuldz avx durnb kyrəd oç. Tikd Gribunin gidg pomeşçkd sənər şovu xələdg kyn kergtə bəz. Təgəd manig soləçkv. Eckm dynrtəm Makarov, pomeşçikdən yldv, namag ektəhim xojrahim Gribunino selənd avç odv.

Mini ekm—zalu boln kəvyd talm təvti giz kəldnə mərgn surv. Bolv, jumn dən bolluga bəv.

Gribunino selənd uduvrtə mu bolz mand medgdv. Urdnə ekm jir sergling, tinəgr boldg bilə. Enynd ze gitlən ecəd ərə giz kələn işkz zogsdg bolv... Zərmədən namag bij talan enkləd şaxklarn bəsn bignə çiçrəd oddg bilə...

Udsn uga, gyrm xarhad odv. Ekm aldn xələsmə, alb nam ekəsm urşg ugahar, huzmulmudt şirg irv. Neg-negnənb ardəş mel covldad ykldəd bəv. Prikəşçik xaral təvəd haran xyryləd, əvrləd bəv—durgo bolad, zərc şovud alzənəç—nə, xərnə, xələ-zə çi—mana konuşngt orad ugaç, yzxç!—gizənə.

Krepostnoj ulsig xuldlhn.

Konuşngin tuskar, kyçr əməşgtə jums kələd bəcxədg bilə. Tend dərvin yzgəsn təgəlylhətə xəşata, xəşə bədg bilə. Pomeşçkin telə təvsn şirə ədrer hazrt bədg bilə. Tyndən suuqkad,

dazrad zarhinə kehəd bədg bilə. Zərmdən bidn—kykd konuş-
ngin öər naçəsni cagt, mand xaşa hatcas əmtinə ulılnı, çiknd
xadgdad uurlsn pomeşçkin dun sonsgdg bilə.

— Əlkv, bas nemliç! Nem, biçkə xər!!...

Prikaşçkin ygin xəən, bi kesg sə untl uga bəvyv... Mini
ekig, əmşgtə xaşad bas avad otxij?—gigəd bədg biləv. Huz-
mulmud, hacata jumı kəvtə, mēl ykldəd bənə.

Neg dəkz prikaşçik irəd kelzənə:

— Çamag zergəs irtxə giv. Şovudud jungəd cuktnə alad
bəvç?

— Ekinə ardasnə xəkrəd gyvyv... Prikaşçik, ekim xaşad
orulad, yydinə xard gigəd xaxlanə—bi xəry gyhəd haruv. Nydm
xamaraı xələnə, xələsn talnə, ekinə duhinə sonsxas xol otcl-
çsn gigəd gyvyv, tend, ers-hatc... Sədnə sug gertən iryv.
Ekm orn deerən, kəndrluga kevtənə. Bi gerin bulngd, pol der
untuv.

Yryn bosxlam—ekm uga, uga, uga... Mərtə ulsar ekim xə-
lhv. Kykd uls irçkəd mēl zovldad, harad bəcxənə. „Ərlz odsn
bolz, oj! bərəd avçkk! Bərgdsn xəən kərkyd əmn uga...
Orhsn ulsmudı zergəs tyryc baruhinə təvz ekş! Bi nam ul-
zəxşv, çolun mē, gerin bulngd sunav. Ədrin duusn jum idsn
ugav.

Ekim olz avsn uga. Mal xəryldg uls holin öər yzsər kelc-
xədg bilə, usnd orad ykz oç kevtə. Tigəd ekim ə—zəng uga
ykz odv. Eckən bi bas dəkz yzsn ugav. Eckim gomeşçik darunə
saldst egçkiz. Saldsd xərn zil cergləd, dənd algdv.

Ekim gədrəd sar bolad odv. Gentkn, pomeşçikin aç kykn,
kletkd neg əvrtə noxa egylz. Noxa biş, nam xələz xanışgo.
Plut gidg nertə bilə.

Xaşan uls nand keləd bəcxəv:

— Çamag xuldçkiz, noxahas doləçkiz, udıxn uga avad jovz
odx. Ynn çign bolz harv. Ynynd giüç bolz bəsn caglanə, po-
meşçkin aç kykndnə bi tasgdns bəzv. Plutig avç irsn kyn
namag biilərn xamdan, şin pomeşçkin tal avç odv.

E, mana bəln kəcyl zovıngta haşuta jumı bəsimn. Manig
xulddg bilə, adusnas dolədg bilə. Pomeşçkyd, krepostnoj ulsa-
rn zogan harhz, enlyldg bilə—giz Gavrilovna çiləv.

§ 4. Krepostnoj fabrikd.

XVIII zun zilin sylər pomeşkyd, evrənn̄ olz—orşanikdyl-xin toləd, fabrikyd eklz tosxcvav. Ter fabrikm̄ydñ oda cagilə ədl biş bilə. Krepostnoj fabrikd, maşin uga giltə bilə. Kədlm̄ş nurhlz harar kegddg bilə. Fabrikd ədm̄gəs spurt, nosnas ed kedg, nan̄şign jum kedg bilə. En fabrikudər bas saak krepostnoj krest̄bjanmud kədlcxədg bilə. Barşcinər kədlm̄ş kegylxinñ ormd, eduig pomeşçikyd, evrənn̄ fabrikdən kədlm̄şt ilgədg bilə.

Krepostnoj fabrikd kədlm̄ş kelhn kyçr boldg bilə. Krepostnoj uls, sutkdan amrluga, 16—18 çasd, kədlcxədg bilə. Biçkəkən endy harhçkkla, avrlt ugahar cokz gəvd̄dg bilə. Kədlm̄ş kelhnə evñ jir ik kyçr boldg bilə. Negn—negnlərn̄ şaxculad stanmudig təvçksn, biçkn tərzər gegən biçknər tusedg bilə. Təgəlgdən buzr—gem əgdg, yrz odsn ahar.

Pomeşçikydin fabrikd barşcinər kədlz bəsn krepostnoj krest̄bjanmud evrənn̄ axudan kədlx cag mel uga giltə boldg bilə. En mal-gern̄ tarad edn şişln kədlm̄şcnrt xəvrləd bəcxəv.

Krepostnoy kədlm̄şcin çidlñ çiləd, arhn̄ uga bolad irxlərn, orhdg bilə. Bolv, orhsig olz avad, xəry fabrikydn̄ jovulçkd̄g bilə. End, ynyg, nadk kədlm̄şcnrt əxin uxa orulz yzylzəhəd, avrlt ugahar cokz gəvd̄dg bilə. Orhsn kyg yktln̄ cokçkad tegəd tyrm̄d avç odad orulçkd̄g bilə.

Pomeşçikg, fabrikud kədlzəx krepostnoj ulsig, fabriktəhin̄ xamdn̄, kovcnrt çign xulddg bilə. Ter cagt, xuldgdsn uls en fabrikdən kovcd yktlən kədlx zəvtə boldg bilə.

Krepostnoj uls metalar, rudahar ed kez harhdg zavopmudt, rudniksm̄ydt bas kədlcxədg bilə. Ter dotr Urald zavodmud oln bilə. En zavodmudin ik zun̄, onc pomeşkydin boln kovcnrin biş—gosudarstv̄n bilə. Zavodt kədl̄dg krest̄bjan uls, zilin xəvdñ seləndən kədləd, nadk xəvdñ—fabrikd kədlcxədg bilə. En krepostnoj uls, nadksasñ cugtahasñ muhar, tyryhər bədg bilə.

§ 5. Xana Ərəsə—oln keln əmtsin tyrm.

Xan boln pomeşçikyd ors, krest̄bjan ulsan tonz dazrsarn xandg uga bilə. Cus aszulgç dənə xalhar kesg keln əmtsig—manhdmud, başkirm̄yd, çuvaşmud, xal̄mgud, mordavas, Sibirin

oln əmts, Ukrainımyd, Belorusmud, Poləkmyd, Severnij Kav-
kazin uular bədg əmts—nanə çign kesg əmtsıg dəlz muxlalan
kesimn.

En oln keln əmts cuhar xəər ugahar tongdz dazrgdz bə-
simn. Yn ugahar mekər, ərkər malahər xana jamtnr boln po-
megçikyd moxlalgdzəsn keln əmtsinnı sən gisn hazrın avç-
kdg btlə. Dəlz bulaz avsn hazrmudan pomeşçikydin ezllhnd
egdğ bilə.

Dəlz avsn hazrmudar zug ors kovcnr xuld-gylgə kez ça-
ddg zəvtə bilə. Dazrgdz bəx keln əmts balısmudar bətxə, nam
selədər çign xuld-gylgə kedg jovsn uga bilə. Pomeşçikydin
ardasn daxldn şin hazrmudar irdg ors kovcnr darun bəjzad
otcxadg bilə.

Pomeşçikydə boln kovcnrtə xandan gelngyd çign dəlz
avsn hazrur odcxadg bilə. Edn orulz avsn keln əmtsıg kyçər
ors burxna nomd şytyldg bilə. Kirs zyşşyv gisn ulsig ma-
ləçgdg bilə. Mal gerin, əlg-edin kyç yzyləd bulaz avad,
es giz nam teryc uga kehəd taraçgdg çign bilə. Dazrgdz
bəsn keln əmtə bosh, nolda kexlə egnig kyçr dokşar darz
orkdg bilə.

Xana josn, keln əmtə xornd xov cacad, ni bəhluga xor-
ndn eşərkyləd bədg bilə. Ter josn jevrej ulst durgo boldgig
dasxz, əmtə uxand batradg bilə. Erməb ulsig gruzin ulsur,
tyrg toxmta ulsig erməb ulsur, başkir ulsig xaskudur tykrəd,
xoorndn durgo, eşət kedg bilə.

Neg keln əmtsıg negnyrn tykrəd, terygərn xana josn kyç
kəlsərn bəgç ulsin çidlin xərylsn deerən, xana josnla nolddg
noldanas şilzrylx arhin xədg bilə. Tegəd, ylgyrlxd, 1755 z.
orsin pomeşçikydin əmnəs bosh nolda kesn başkirmyd xasgin
orn tal zulsimn. Edn xasgta negdəd—niləd, ors pomeşçikydin
əmnəs dəvrəxər sedz jovsn uls bilə. Bolv, xana josn, xasgudig
başkirmydyr tykrz dəvrylv. Xasgud başkirmydg mēglz nyck-
ləd, gergdin boln kykdin bulaz avlad, evrənnə hazras
kez orkv.

Kyç-kəlsərn bəgç ors-biş keln əmtsin bəlnə xojr davxər
tyrmətə bilə: ednig xana jamtnr çign, ors pomeşçikyd çign,
evrə bilsinnə hazra bəjəçud çign dazrdg bəsimn.

Davtxin tölə bəx sururmud:

1. Krepostnoj krestʲjan uls jahz bəz?
2. Barşçin boln obrok gisn jumb?
3. Pomeşçik evrənn̄ krepostnoj ulsan jahz edldg bəz?
4. Krepostnoj kədlmşçnr jahz bədg bəz?

II. KRESTʲJAN ƏMTS, POMEŞÇIKYDLƏRN SƏRZ NOLDLHN.

§ 6. Xana josn—krepostnikydn̄ (krepostnoj uls ezləçnrin) josn.

Xan xamgin bajn pomeşçik bilə. Ter uçrar, xana josn pomeşçikydn̄ sə xəlhig xarsdg bilə. Krepostnoj krestʲjanmudig boln kədlmşçnr̄ig moxlalz dazrxin kergt xana jamtnr, oticermyd, cerg, polics, zarhçs boln tyyrm bəsimn.

Xana cerg tolhalgç ulsn̄ cahan jastnr bəjaçud bilə. Gelngyd xana josna itklə səvngn̄ bilə. Xan boln pomeşçik krestʲjan ulsig dazrz-moxlalxdn̄ gelngyd nəkd boldg bilə. Krepostnoj bəlh̄n-joçig çonz oln zysn evər xarsdg bilə. Xana boln pomeşçikudin yḡin̄ sonsz, ednənn̄ durar bətn̄ gigəd, gelngyd ədr dutalgo, krestʲjan ulsig əəndn̄ orulad kələd bədg bilə. Tegəd, gelngyd krestʲjan ulsig mekləd, igəd kedg kədlmşçinn̄ mən̄gin̄ krestʲjanmudin bijsərn̄ kyçər əgyldg bilə. Gelngyd krestʲjan ulsig mēlḡlz xoosrulad, bəjzad bədg bilə.

Endr ədr kyrtl gelngyd krestʲjan ulst xan pomeşçikydn̄ kyndlz, tednənn̄ əlməd baktzig cəlh̄z itkyldg bilə. En gelngydn̄, biisin̄ bərylz əkçəx kədlmş̄ kexdn̄, krestʲjan əmtsər bisərn̄ kyçər mēng əgylyz tətkyldg bilə. Gelngyd, krestʲjan əmtsig dələd-dazrad bəjzcxədg bilə.

§ 7. Krestʲjanmudin boslhn̄.

Krepostnoj uls zovln̄ ik bolad, pomeşçikd̄ bəz jadad, arhuga bolxlarn̄ ednə kesgn̄ uut̄rulhn̄as xəəhxin arhd orhad ərlcxədg bilə. Orhsn̄ krepostnoj uls ə-şuhu moddar, ik xəh-sar zyyləd-bultad, əmt tonad deerm̄ kegəd gesən tezəhəd bəcxədg bilə. Krepostnoj ulsin̄ zərm̄n̄ lzl, Don, Ural holmud orad orhcxdg bilə. En krestʲjanmudig xazgud giz nərəddg

bilə. Arhın tasrad muursn krepostnoj ulsig jamr çign zasg, orhxasın zoksadg arhın uga bilə.

Zərmdən end, zərmdən tend krestəjan ulsin zagt kənd-ris, yymldən bolad bədg bilə. Krepostnoj ilsin bosldan pomeşçikydinnə əmnəs bolad bəv. Tevçn giz arhın tasrsn kre-stəjan uls ervənə pomeşçikydən xara bişər alad bəcxədg bilə.

Urdnə krepostnoj jovsn, oda kolxoznig əvgn, neg tiim bosldana tuskar igz tyziz kelv.

— Neg dəkz rekrudt¹ odxm gix zakan irz—xand saldsrud ilgəx. Saldst kenig əknə—pomeşçikin durn bilə.

Ter cagt saldst cergiln—udan bolçkad, kyçr tyry dogşn jumn bilə. Kesg əmtn saldst mordad ykexədg bilə. Zərminə cəkədg çign alçkdg, zərminə—har-kel meçəsən çign xahculçkdg bilə. Saldst mordulxlarn, nykndnə orşazəx ədlər jovulidg bilə.

Xana cərgt jovulhn.

Pomeşçikin zergəs burmistran² en nar giigv.

— Kenig saldst jovulij—giz surv.

Burmistr nand jir durgo bilə. Bi jumnas əl uga, cuhradnə yn keldg biləv. Yn keldgtm burmistr nand durgo bolad bədg bilə.

¹ Krepostnoj pravin cagt, krestəjan ulsig xana dənə cərgt avlhn.

² Burmistr—pomeşçikin mal-gerin tolhaç—zalaç.

Tegəd burmistr namag zav:

— Ynəs avn eklxm,—giz kelz.

Rekrutmudig—manig, pomeşçikin geryr kəgəd avç ırv. Ardasmdn mana elgn, sadmdn ullədad gyldəd ırcxəv.

Namag əmtin tyrynd pomeşçikyr dudad avad odv.

— Çi selənd jamaran yg keləd jovbç?—giz uurtahar namag toş en xarhv.

Əmtin cohar kelzəsnlə ədlər,—giz xəry əgyv.

— Kyltn ynyg!—gigəd pomeşçik xəkrəd orkv.

Namag ekləd kylxlə, ekm pomdşçikin kəl tevrəd kiisv. Mərgəd səgdəd, nolmsan asxn surəd bənə. Ekin ardas elgn—sadm cuhar bas kəlyrnə kiscxəv. Pomeşçik nam ulm hal asad, uurlad odv.

Xələn diknə, pomeşçik kəlinnə oər kəlvrz kevtən ekim boln elgn—sadin çugtən mələhər tolhaharnə, nurharnə ekləd cəkzəz... Mini ekm xuuçta jumn bilə.

Bijən bərz çadsn ugav, çidlən harhz seksrəd aldrəd oduv. Deesən bijəsni məltləd xajçkuv. Pomeşçikyr dəvrəd, şud bijinə avad unuv. Ynlə xamdan əmtin cugtan çign əsrəd, yyməd odcxəv.

Pomeşçikin zergig avad kyləd, holur avç oduvdn. Tend tynə nasnə tegəd çilv.....

Kesg oln tolhaçnr ırcxəv. Ekləd cəklhn—dyvdlhn bolv, cusn asxrldan bolv...

Bidn ə-şuhu mod orad bultcxavdn. Səədən pomeşçikydin mal—geryr dəvrəd, tarahad bəvydn. Mal—gerinə tarahad, tyymr əgəd, dəkəd ə-şuhu moddudtan bultad bəvydn.

Manig bərxər dala cərg kəz avç ırz. Namag tolhaçnə—kətlvrçnə giz toldg bilə. Mini tolhan tələ dala ik yn-şan əgnəv giz cərgin tolhaçnr ygən əgcxəz. Zax hazrmud orad zulx bolz haruv.

Kesg oln zil bolv. Əvgn bolad, ynd xəry ıryv. Oda tegəd, şin bəlh togdtalcx samnə çign ırv.

§ 8. Razinə boslhn.

250 zil ənəm krestşjan ulsin boslhn ərvkz bolsimn. Ter noldag, hollz orhz harsn krepostnoj ulsas bytsn xazgin ugatnr bosxsimn. Ednlə ızl kəvən krepostnoj krestşjanmud bolhz,

kyçer orulz avsn əmts—başkirmud, manhdmd, çuvaşmud, mor-
dva, mari uls nilz negdcxav. Noldag hardz jovsn—Stepan
Razin gidg xazg bəsimn.

Razin pomeşçikydin, kovcnrin boln xana jamtnrin əmnəs
sərz jovla. Razin kesg balhs avad, okv: Axş (oda—Stalingrad),
Ədrx, Şartu, Samar. Razin ezlz avsn balhsdtan boln pomeşçi-
kydin axust, xana jamtnrin, pomeşçikydin josig uurulad jovb.
Bəsn əmtsin sul xazgud giz zarlgddg bilə. Josn xazgin
„krugd“ (xurg) boln Razina xalxan tolhaçnryn hart əggdg
bilə.

Razincinkn, pomeşçikydin, kovcnrin, gelngydin mal gerig
boslhdn orlcz jovsn ulsmudt boln bəərn bədg ugata əmtst ta-
raz, zovaz əgdg bilə. Xana jamtnrig, pomeşçikydig kovcnrig
caz lz, zasz aldğ es giklə tyrmə xajdg bilə.

Xan boln pomeşçikyd əhəd, dogdlad odcxav. Edn Razinə—
nyckn, xoosn əmtsin əmnəs kelz bolşuga çidlə dənə cerg
jorulv.

Bolv, ednig tarana gidg—tiim amr jumn biş bilə. Boslşdn
əmts kesg dəkz xana cergig tarav. Zug Simbirskin (Ulyjanovsk)
əer, to uga giltə, sənər surhsn—dasmha, sən zertə-zevtə, xana
cergyd Razinig diilv.

Razinə boslhn cusnd çivəgdz dargdv. Razinə cergt jovsn
ulsig minbədər əlgz—zovaz alcxav, ze—gitlnə gevdəd, co-
kad, hasn der sulhad, xadaxar modnd xadad, kelz bolşuga-
har zovaz alsn boldg. Tednə nyddin byltləd, xamriann nykinə
tesləd, harinə tərəd çign alcxav.

Stepan Razin bijnə Teng orz zolv. Bolv, tendnə bajn
xazgudar bərgdəd, xana josnd bərylgdz əggdv. Razinig çədr-
ləd, tərnr kletkd sulhad Moskvad avç irv.

Razinig alxinə əmn, kyçer kevr enlylz zovav. Bolv kre-
stjan ulsin boln xazgin ugatnryn kətlvrç—en syrdğo zərmg bilə.
Kyçer kevr zovasn bijnə, xana alaçnr, ynəs gemən gemşx, ynən
kelx neg çign yg kelylz avç çadsn uga. Edy dyngə batar
Razin dərvin meçinə tərns zovlnta allh sign daav.

Razinə cergin yldl, kesg cagin utturşar, tednig xana
cergyd ung kyrtlnə tasltlnə, pomeşçikydig boln xana jamtnrig
dogdlulz əlhz jovcxav.

§ 9. Pugaçovsk boshln.

Razina boshlna xeen zun zil bolad, 1773-ç z-d krest'jan ämtçin ulm ik şin boshln örvkz bolv. En boshlna tolharçnı tengä xazg Jemljän Pugaçov bilä.

Pygaçev xana cergt cerglz bäsın. Oficermyd — pomeşçikudt biñän medylş uğan uçrar tednə zaka kycəşugan setklər, Pugaçov xana cergəs zulz harad, Ərəsəg cugtnı ergəd jovv. Pugaçov ugatə ämtsın bədlig xaləz şinzläd, tednig en krepostnoj bərəsınd bədgəsın jahız sultakm gigəd uzalad jovsım.

Pugaçovig, Kavkazd bərz avad, tyrmd sulhçkv. Bolv, tyr-məsın ter orhad harv. Pagaçovta xamdan, tyyg xələzəsın salds bas orhız harv. Tynənnı xeen, Pugaçov Urald yzgdəd harad irv. Enynd krepostnoj bəlhud durgo bolsn ämts, Pugaçovig ergəd darunı cuglrad vəcxəv.

Durgo ämts olı bilä. Ter cagla krepostnoj ulsın bəlhı ulm tyry bilä. Pomeşçkt kədlhı ulm kyndrçksn bäsım. Uralig boln lzl hol tyşz bədg ors-biş keln ämtsın çign bəlhı ulm tyry bolçksn bäsım. Tednig pomeşçikyd, kovcır gelngyd boln jamtır ulm iker dazrz tonz bəsım.

Pugaçovig ergəd, krepostnoj krest'janmud, xazgud krepostnoj kədlmşçnr, balhsna ugatır boln muxlalgdz — dazrgdz

Pugaçov pomeşçikydig cazlənə.

bəsın keln ämts negdcxəv. Bossn başkirmyd ik olı bilä. Boshl kesn uls pomeşçikydig ekləd eşərkz alıdcxəv. Şivəsmyd, neg

negan daxlad, Pugaçevd orz əgldəd bəcxəv. Pugaçovla noldtxa gigəd harhgsn, xana saldımd. Pugaçovın cergyr ik olar orz əgəd bədg bilə.

Uralın krepostnoj kədlmşçnr Pugaçovd ikər dengen kyrgz bəcxəv. Tedn bossn ulst tovmud boln somdin cutxz egdg bilə. Tov xacxadg ulsn Uralın zavodmudin krepostnoj kədlmşçurəs bəsimn.

Bosxasn əmtsəs, kədlmşçnr əmtin medrltə serltən bəsimn. Bosxasn əmtsin dund Pugaçovas nan, sən şunmha, kycənhy çadmgarn Belobrodov, Xlopuşa boln Juləev Salovat gidg başkir—kədlmşçnr jilhrdg bilə.

Stepan Razinə tuskig martad uga, izl holig tyşz bədg əmts, cuhar Pugaçovın xalxur bolcxəv.

Pugaçov, Razinlə ədl, pomeşçikydin hazrig, mal—gerig krestyanmudt əgəd, krepostnoj josl bəlhig tarahad, krestyan boln kədlmşç əmtsin xortdig avrit ugahar caazldg bilə. Krestyan uls, Pugaçovın tugin dor minhədər negdcxədg bilə. End—tənd, pomeşçikydin mal gert bosldana ulsin əgsn halin zalımd, padrad yzgdg bilə.

Pomeşçikyd jir ikər yymz əcxəv. Edn Moskva, Peterburg centralnij gubernmyd orad bultad, əmd harad bəcxəv.

Moskvad bədg krepostnoj krestyan uls, kədlmşçnr, yymg urçud Pugaçovig əvrtə bajrtahar kyləhəd bədg bilə. Barlatə caasd oln əmtnə harmudar tarldad jovdg bilə. Pugaçov ter caasndan, udl uga irxən zarlad, udan bolluga krepostnoj bərsənəs sultx cag ərdz jovna—giz zarlz sonsxdg bilə.

Xana pravitelstvo, Pugaçovın əməs, dənə əvrtə ik cergyd ilgəv.

Sareptin əər, Pugaçovınkn ik dılgdlhnə xarhv. Pugaçov bijnə teg orz zulv. Pugaçov, Razinlə ədl, bas bajn xazgudtar bərgdv. Tedn, Pugaçovig, xana josna hart əgəcxəv.

Zun zil xooran, Razinig avç lrsnlə ədlər, Pugaçovig Moskva-har tər term—segrkə jışgt avç ırv. Cazlz alxasn əmn Pugaçevig ze-gitln şarkulz zovav. Pugaçov Razinlə ədi—zovaz bətlն çign, cazlz allhnlan çign ik kyçr zərmgər bijnə bərv.

Pugaçovın boslhn, əvrtə ik dogşar dargdv. Cazin otrədmıd bykl selədig teryc xoosrulad uga kez orkən boldg. Olı

jovdg xaalhin xazuhar dyzngyd təvətə, tednd çazlgdsn puga-
çevinknə cökəs zanhrgdad bəcxədg bilə.

Holmudar plotmud ursad jovdg silə, tedn der degəlgdz
algdsn pugaçevinkn əlgətə—jovdg bəsimn.

Krestəjanmudig kyçər nomhrullhnd xuvrgud bas orləsimn.
Pugaçevin boshn bolz jobtl evrənnə krepostnoj krestəjanmudarn
dəvrgdz byslysn neg kyrə, xaana cergyd jirsə xəənnə, ter
krestəjanmudig xana zakaumşz ök gik nerər cuglulz avb. Kre-
stəjan uls cuhar cuglad ircəz orkcaxla, tednig saldsmud
buuhin şorər şaxad tuuhad kyrəlin xaşad orlucxav. Tigçkəd,
krestəjanmydig zirv xajad, əndr kirlə deer harhə avad yktlnə
gəvdz orkad, ərə emtə esklə əmnə tərsn ulsig kyrəlin
xaşan terməs ik anhajg nyknər xajcxav.

Xan boln pomeşçikyd dilcxəv. Tigv çign tedn, Pygaçevig
xəənnə kesgtən martsn uga.

§ 10. Andrejka—nuvçin zəngç.

Pugaçevin cagin tuskar, kesg tuzs yldv. Tədnə negnə en:

Gert əmtin dyyrng. Təv şaxu baaxn zalus boln dəkəd
kəkşn krestəjanmud, xazgud, kykd uls, biçkn kykd neg-neg-
nənnə emlərn şaxldad zogsəxəçkz. Stolin oər horvn kyn suna.

Edn horvuln saxlta, xar, davxr-davxr saləkd boln narnd
şatgsn bədlə. Andrejk tednər tərxa uga şirtəd xələhəd bənə.
Ter horvna duntknə gentkn ekləd kelv:

— Pomeşçikudin maləd muxlaləgdz, dəzrgdz enlz bəx ugata
tədnə xərən xərlz bənəvnd. Əmtin tyrylz sultxv xərlz bə-
nəvnd, pomeşçikydəs sultxz bənəvnd, hazr xərlzənəvnd.

Əmtis kəndridəd, kykd uls şugşldad bəcxəv. Ter kyn, ik
xar saxlan jasçkad, çuglrsn ulsyv tınəgr xələcər xələzəhəd
dəkəd eklv.

— Nə, xənnə, kykd minə biistn biçə əəmcxətn. Bidn cuhar
olərn xortdurn dəvrcəxə zəvtə bidn. Biisinənnə, evrəsinnə tələ
bat sənər noldz, zəvən nihər xarsz zəvtə bidn.

Ger əmsgtə dyrahər dyyrəd odv. Kesg zysn duhar şugl-
dad kelcxav:

— Çatxvnd, çatxvnd!

— Sədydəs mand əmd bəhnn uga.

— Kyzyndən kyrtl daav bidn, nasni turşar pomeşçikudin şalıg tata bidn!

Pugaçov bosad, haran zañhad okv.

— Nə, kykd tarxatn! Jovxatn! Tadmig mini atamanmud, polkudar xovax. Nand evrənn darukslarn zəvçlx kerg bənə.

Ezn—əvgn Andrejkig stol tal ertxv.

Taldan neg erkn sani sanz bəhəd,—Çi jun kəvymç? Əlbədasvç? Kell!—giz Pugaçov surv.

Andreik, Pugaçevin çirəhəs nydən taç avl uga, çolun met xaturad—menrəd zogsv.

Andrejkin kelnəs yg harxş.

— En kəvyn lzlin tertləs çamur irz. Zəng avç irz—giz ezn kelv.

— Ne, yks giz kel, jamaran zəng tand bənə, nand ju kel giz çamag təvb. Cugarahin kel. Mini tuskar tanaknd zəng kyrny alb ugaj?

Andrejk arhul, kyçən harhad—kyrnə, sonsxala giv. Gentkn kəvyn sersn kevtə, kytc kelylsuga giz əəsn bədlilər. adhn çanhur kelv.

— Çamag kyləz bəcxənə, sultxvr kyləz bəcxənə, ze-gigəd zovad ykz bəcxənə.... Mana pomeşçik ulm halzurz bənə. Əmtig syl arhdn kyrgv. Mini eckig şavdad alçkv... Əgcm gerin dork kyknd bənə.

Andrejkin nydnəs şatasn xalun nolymn hoozad irv. Pugaçov, ökərləd, haran em deern təvb.

— Sən! Nə bolx, bolx... evrəks talan xər, igz kel: udlxn uga otxv, tanaknd kyrxv. Biisn bas beldz bəg. Zer-zev olz avx arh oldad irvgo, tanə tələ oç noldnav. Zid bijsn davtz bəcxətxə. Anhad bəcxəvzgo. Suldih şovun biş, amnur bijsn nisz irxgo. Tyg evrən avx kergtə, tegəd batlz, təvş ugahar bərx kergtə. Medvç?

Andrejk zug tolhahan gekv.

— Cuhrahin, cuhargin medyv. Neg çign jum martl uga kelz əgnəv.

Dazrgdz, zovagdsn krestəjan ulst, sul sən bəlh əgnəv gisn kynyv, Andrejk, avlgdsn metər, təvl uga xələhəd bəv.

Mañhdurtn, ər şarlad irxlə, Andrejk evrən sələn talan xərv

Tegəd Andrejkin tolhad, bajrta sanan-setkl, neg-ngnənb ardas orz-harad jovb: „Oda Pugačov manaknd irəd jumnb tyrynd Lybaşkig pol doras sultxtza gix. Dəkəd kyçtə pomeščkig çazrlad, krestəjanmudt sultxvr ek“...

Davtxin telə bəx survrmud:

1. Xana josn kenə sə xəl xarsdg bilə?
2. Çonz—xurl dazrdg muxlaldg əmtst, əmt dazrz muxlalhdnb jahz dən boldg bilə?
3. Krepostnoj krestəjanmud xana josna, pomescikudin əmnəs jahz boslh kez noldz jovb?
4. Rarinsk boslhn-noldan kezə bolsmb? Pugačovsk boslhn-noldan kezə bolsmb?

III. KREPOSTNOJ PRAVIG URULLHN.

§ 11. Krepostnoj pravig jahz urulsmb.

Ərəsəd XIX zun zilin eknəs şin, şin zavodmud, fabrikud, şuluhar, xurdar ekləd toşxgdv. Ərəsəd 1860 zild kesg minhn fabrik zovodmuv toktçksn bəsimn. Ter zavodmudt, ərəl saj şaxu kədlmşçnr kədlzəcxələ.

Zavodmudin boln fabrikudin ezdydt, kesg oln şin, şin kədlmşçnr kergtə bolv. Krepostnoj kədlmşçnr mu kədlmhçs bilə. Tedn ərənənb urldg kədlmşən muuhar medcxədg bilə. Tednig kyç yzyləd, çidlər zovodmudt avç irdg bilə, tedn tendəsənb xara bişər orhldad bədg bilə.

Fabrik, zavodmud ikər-olar toşxgdad bəv—balhsd çign bas əsv. Balhsdar bədg ulst, edmg, maxn, tosn kergtə bolv. Fabrik, zavodmudt—arsn, lən,olsn-urhml boln selənə mal-gerin nanb çign tykə ed kergtə bolv. Dəkəd hazadin ordud orulz, hujr zəlhn bas ikdv. Hazadin ordud orulz zəədg arsn, maxn, lən, olsn-urhml nanb çign tykə ed ulm iktəd jovb.

En kelgdsn xamg, pomeščikudig ulm-ulm ik hazr xahldg kev, krepostnoj krestəjan uls, kəlsndən jamr çign yn es avdgtan pomeščikydin hazrig muuhar zahldg, xələdg bilə. Urhltnə bahrad jovb.

Fabrikantmud evrənənb fabrikmudt kez harhdg jumsig xuldz kəlvrylx zəvtə bolv, krepostnoj kədlmşçnr boln krestəjanmud ter ed-tavrmudig xuldz avxd mu avaçnr bilə.

Fabrikudin ezdydt, krepostnoj prav olzuga bolad bəv. Krepostnoj krestʲjanmudin kyç-kəlsn, kədłmşnʲ, pomeşçikydın avxar sedsn olz-orş dorxʲnʲ vıçknər, bahar əgəd bəv.

En tot cuhar, xaag, pomeşçikydıg boln fabrikudin ezdydig, krepostnoj pravıg urulxin tuskar uxalulad bəv.

Tyn deernʲ, zergıdəd krestʲjan əmtsin bosłhn oldad ırv. Krepostnoj pravıg urulxin əmn 5—6 z. ergəd, 400-as uly bosłhn bolv. Xan boln pomeşçikyd dəkəd şın Puğaçovın bosłhnl ədl jumn boluzga gıgəd syrdcxəv.

Tegəd xana josn, krepostnoj pravıg, arh uga bolad, urulx zəvtə bolv.

1861 z. II-ç Aleksand xan, krepostnoj pravıg urulx manifest harhv. En manifestin xəən urdkla ədl, kreşʲjanmudıg xuldz, xuldz-avç, belg əgç, solbz, ərndən bərylz, ug toxmarn ardan əgç bolşçugo bolv. Krestʲjan uls „sul“ volcxav.

Bolv, ter „sultxvrin“ olz-orşnʲ cuhar pomeşçıkt, fabrikin ezdt orv. Krestʲjanmud sulcdxav, bolv krepostnoj pravın cagt edlz jovsn hazrtnʲ orxnʲ vıçkn hazr ədv. Krestʲjanmud hazr avsndan tələhinʲnʲ mēng ək zəvtə bilə. En ynnʲ jır ik bilə. Krestʲjanmud avsn hazrinʲnʲ ormd, hazrin ter caga ynəs esvgo ik mēng əgcxəx zəvtə bolv.

Tyn deernʲ krepostnoj pravıg urulsna xəən, tyrynʲk xojr zilinnʲ ergəd, krestʲjanmud, əmnk kevarn pomeşçıkt kədłx deerən, mēngər əvrok ək zəvtə, zakata bilə. Xaşan krepostnoj uls hazr nam avcxasn uga.

Hazrin ikink boln sən xəvərnʲ pomeşçkydt yldv. Krestʲjanmud əmtin mu hazrinʲ avcxav. „Sultxıarn“, krestʲjanmudas xadılna hazrinʲ, yrha-moddinʲ, malın uslvrinʲ, idginʲ—cuhrahınnʲ xasad—təərəd avçkv. En kerçəd avçksn hazran ugahar, krestʲjanmudt oddg hazr uga bilə. Otx durn kurv es kurv, arh uga xəry pomeşçkydyr odgdx zəvtə bolv. Malan uslx, asrx-idylx zəvşəl avx kergtə bolv. Zəvşəl əgsndən, pomeşçik jamaran ik hazr xahlulx sanata bolna coharginʲ xahlulz çaddg bolv. Krestʲjanmudt malan xərylx, uslx nanʲ çıgn zəvşəl əklərn, pomeşçik edlsnənnʲ orçd mēng əgtı, es gıxlə ormdnʲ hazr xahlz əgtı gidg bilə.

Krestʲjanmud bijsəsn̄ kerçz avsn̄ hazrin̄n̄ tələ, biisn̄ xəry pomeşçkt̄ kədl̄dg bolv. Krestʲjanmud ervənn̄ mərərn̄, pomeşçkydin̄ hazriḡ xahldg, tərəhin̄, əvsin̄ xaddg, budəhin̄ cəkdg volcxav.

En xamg, krestʲjanmudig ugarulad, muurulad bəv. Krestʲjanmudin̄ kesgn̄ evrənn̄ mal-gertən̄ nam kyç-kyrz asrz çadluga bəv. Edn̄ biisn̄ olz-orşin̄ tələ, kapitalistid̄, pomeşçikt̄ bijsən̄ tezəl kez zargtx̄ zəvtə, balhsnd̄ kədlmşçnr̄ volcxadg bolv.

Krepostnoj̄ praviḡ urulsnas̄ kəltə, fabrikudin̄ ezdyd̄ boln̄ pomeşçikud̄ kəlsiz̄ bərx̄ kədlmşçnr̄tə boln̄, xərn̄ kimd̄ kədlmşçnr̄tə bolcxav. Kəlsiz̄ bərsn̄ krestʲjanmud̄ boln̄ kədlmşçnr̄, krepostnoj̄ uls̄ dorxn̄ sənər̄ kədlcxədḡ bilə, ter̄ jəngəd̄ gixlə, kemr̄ tedn̄ kədlmşən̄ munhar̄ kehəd̄ bəxlə, durta cagtan̄ talndan̄ ulsar̄ edniḡ solz̄ bolx̄ bolv.

§ 12. Krepostnoj̄ praviḡ urulsnā xəən̄ bolsn̄ krestʲjanmudin̄ yymən.

Krestʲjanmud̄ tiim̄ sultxvr̄ kyləzəs̄n̄ uga bilə. Krestʲjanmud̄ sultxvr̄, hazr̄, avxin̄ ormd̄, ulm̄ zovlngtā şin̄ osrlhnd̄ orcxav. Ter̄ uçrar̄, „Saltxvr̄in̄“ zilin̄ mēl̄ bijd̄n̄ krestʲjanmudin̄ yymən̄ Ərəsəhər̄ bykl̄ bijd̄n̄ giltə bolv. Daruk̄ 2-3 zildn̄ krestʲjanmudin̄—2 minh̄ şaxū yymən̄ bolv.

Zərm̄ hazrmudar̄, krepostnoj̄ praviḡ urulsnā tusk̄ xana manifestiḡ omşçəx̄ jamtnriḡ, krestʲjanmud̄ itglgō bəhəd̄ bəv. Xana zaavrt̄, jostā „alt̄n̄“ sultxvr̄ bənə, ter̄ zavriḡ pomeşçikud̄, jamtnr̄ ol̄nas̄ nuzənə̄ giz̄ krestʲjanmud̄ sancxadḡ bilə. Xan—pomeşçikydtə̄ negnin̄, krestʲjanmud̄ meddḡ uga bilə.

Krestʲjan̄ uls̄ zaagt̄ biçḡ meddḡ uls̄ uga giltə, xana manifestiḡ bijsn̄ omşdḡ arh̄ uga bilə. Kemr̄ omşdḡ uls̄ oldsn̄ bijn̄, manifestiḡ medxd̄ tednd̄ berk̄ bilə. Manifest̄ zərc̄ kyçrxatū, parvlədin̄ keln̄ gidḡ kələr̄ biçgds̄n̄ bəsimn̄. Krestʲjanmund̄ manifestiḡ „çikər“ „josnd̄n̄“, bəsn̄ kevt̄n̄ cəlhz̄ ək̄ itkl̄tə̄ uls̄ xəldcxəv.

ligəd̄, ylgyrlxd̄ (oda manhd̄in̄ respublikd̄ bəx) Bezdnā gidḡ selənd̄ Anton Petrov̄ gidḡ kyn̄ oldv, en̄ kyn̄ caasiḡ çikər omşsn̄ cəlz̄ əgsn̄ bolad̄, krestʲjan̄ ulst̄ kezənə̄ sultxvr̄ harhçkiz̄, zuḡ pomeşçikydtə̄, səədyd̄ darad̄ bəz—giz̄ krestʲjanmud̄t̄ medyləd̄

бав. Tegəd Bezdna gidg selənd oln zysn selədəs krestʲjanmud irəd bəcxəv. Petrovə Anton oln tal harç irəd, suldlhn 1858 zild harç irsn jumn, zug pomeşçikyd darad bəz—giz zarldg bilə.

Petrov, pomeşçikadin boln tolhaçnrinn̄ yğig bičkə sonstn, pomeşçikt bərsinər oç kədəmş bičkə kecxətn, obrok bičkə əgtn, əluga pomeşçikudin ambarmudas hujrin̄ avad idəd bətn—giz cəlvən əgdg bilə. Hazr xana zakahar, krestʲjanmudin bolz odsimn, pomeşçikyd t urdn̄ edlz jovsn hazrin̄ hurvna kesn ueg xəvin̄ yldəz əgsn jumn—giz keldg bilə.

Petrova Antona yğin̄ sonsad krestʲjanmund pomeşçikd kədləşvdn gicxəv, krestʲjanmudin kesgn̄ bərsind kədlz əglgo bəhəd bədg bilə. Bijən edldg josn pomeşçikud t oda uga jumn giz tedn sancxadg bilə.

Bolv, tolhaçnr igz uxaldgo bilə. Əçksn pomeşçikyd Petrova Antonig bərtxə giz nekldcxəv.

Apraksin gidg inrl tolhaçta, saldsmud Bezdna d xərgldəd kyərəd ircəv.

— Petrovig harhə əgtn!—giz inrl dogşar nekldv. Bolv krestʲjanmud, evrənn̄ tolhaçinn̄ gerin̄ eər şaxcad zogsçaçkad, tolhaçan josnd bərz əgç bəxm̄n uga.

Tiiklə inrl,—xətn giz zakv...

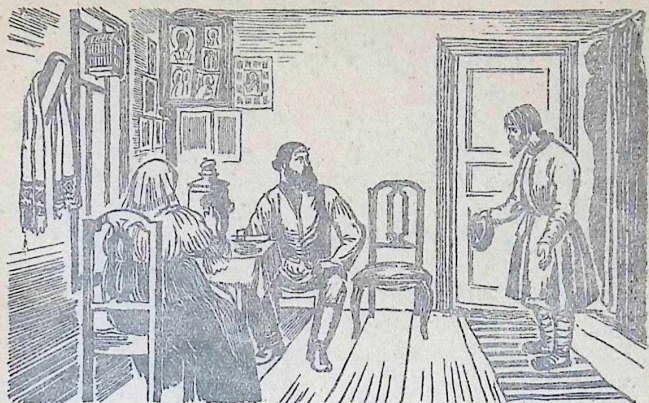
Xana saldsmud, zer-zevuga krestʲjanmudig xəcxəv. Ульянов kevten̄ yksn, şavtsn ulsar dyyrəd odv.

Petrova Antonig bərz avad dənə zarhd əgsimn. 1861-ç zilin aprely sarin 19 ədr, ter xəz algdv. Tiigəd xan boln pomeşçikud, pomeşçikydin biş, krestʲjanmudin sultxvr xəsn ulsig igz dazrz taradg bilə.

§ 13. „Sultxvrin“ xəən.

Krepostnoj pravig uurlsna xəən, krestʲjanmudin bəlhn jasrn̄ uga. Krestʲjanmudig ərə bičkəkn hazrn̄ tezəz çadduga bilə. Olz-orşinn̄ ik zuhin̄ nurhlz xand əlvn giz, dəkəd hazr əldylz əvsna mēgn̄ gigəd əkçkdg bilə. Pomeşçikud urtk kevern̄ xara, kəls harhluga əlvğ dolvgar zirhəd, krestʲjanmudan, kyçr kevr̄ dazrz bəcxəv. Tyryd dargdsn krestʲjanmud oosrlgdad, yynə hazrin̄ oç əxuldg bilə. Zug, en kədlmşən kexlərn̄, en ərvzuga ynər kəlsən əvç, zərmdən—blçkn tasrxə hazrin̄

kəls avsndan, əgjahər avsn nujrin tərənə ekndən, es giz kəlsər avsn biçkn mənəgnəb orçd kəldg bilə. Enyn deernə selənd kulakud xurdar əsəd jovb.

Kulakind (bajnad).

Krepostnoj pravig uurulxin əmn çign, selədar bajn kre-
stəjanmud bəcxələ. Edn kynə kyç-kəlsər bajcxəxadg bilə, po-
meşçikudla sərglədəd krestəjanmudig dazrad, deernə edn xuld-
gylgə kecxədg bilə. Bajn krestəjanmud mənəgər gəvdəd, xara
bişər suldcəxadg bilə. Krepostnoj kevərn yldsn oln krestəjan-
mud nərhlz burmistr, prikaşk, starostnr bolz hardgç kədlmşt
orcxədg bilə.

Krepostnoj pravig nurulsna xəən, bajn krestəjanmud hazr
ikər xuldz avad, krestəjanmudt təşr kəlsldg bilə. Edn biden
ik olztahar, ərnd oosrlad, krestəjanmudt mənəg kəlsldg bilə.
Krestəjanmudt əlvna mənəg əkin tələd mənəgn dan kergtə boldg
bilə.

Oosrllhn, kyçr tyryhındarllnd krestəjan ulsin əxusnə buz-
rad, tarad bədg bilə. Tarsn krestəjanmud, zuuhad minhədər,
pomeşçikudt, bajn krestəjanmudt kulakmudt nəmgdg bilə, təgəd
əatragud bolad es gixlə, şin harsn fabrikmudt kədlmşçnr bol-
cxədg bilə.

Bajaçud—kulakud, pomeşçikudla ədl, jalçnrig biden ikər kədlgəd, kəlsnə mənğin bışkənər əkin arh xəhəd bəcxədg bilə. Kulakud, pomeşçikadin erkn nicəsən bilə. Edn ik hazrta, zervtə, malta, mənğtə boldg bilə. Ik mənğtə—malta bolsn uçarn, edn hancxn ugatnrig ərnd oosrlz biştən bərx bətrxə, nam tyry uga mal-gertə ulsin zəv-zəvər ik xovin bışğa oosrlz, əlmədən orulsn bədg bilə.

Urdnə krepostnoj bəsn kyn, kulakmudin ərnə oosrlhna tuskar idz kelnə:

— Suldhn gidgitn, jamaran jumin, ax, bi igəd yzsn çign ugav. Mal uga, bəsn bor ykrm—arsn, baasn, jasn horvn, a kykd bolxla—gerər dyrng. Jahz gesən tezəxmə? „Xot itx durta bolxla, nand kədl, bi catxnav“—giz pomeşçik keldg bilə. Arh uga oddg çign biləç. Udan bolluga, zug pomeşçik kədlmşt avdgan nurv. „Tadn dala oln bolz otcxavt tadnig bi xama-han kexv? Bi əvrənnə hazran kovcd, fabrik bətrxə gigəd ekčkəlv.“

Mana selənd neg kovc irv, en esv-şaz uga mod, çolu zəəhəd dala keçkv. Uurar kədlgd masi çirəd avç irv. Kykd uls lən tərđg bolcxav, kovcd səgdz odcxav.

— Delkə ergylz, hul b huhlgo, eck-min b namag kədlmşt aviç.

Kovc saxlan jasad, es medsn bolad bəv.

— Ne, nə, kədlmşt avnav, zug nand xara zalxuhar bə-ximn biş, a ynın bi evrən təvəd harhnav.

Kəvydt, delkə ergəd hul hursn, kovcd əngər giltə kədlsn xojr jilhs uga.

— Tolhahan gekəd, bərsntn, xanzanəv gildəd, fabrik taln odcxədg bilə.

Endn kulak bas utərulad bənə. Trifon gidg kulak ugatnrras əngər giltə mərd xuldz avçkad, zirhəd bədg bilə. Krestbjan-mud Trifonur ircxənə:

— Trifon, nəkd bolıç, bidd xamdan neg pomeşçikd cerglz, nurhan ekəlhz jovlalmnd—ginə.

Trifon ulm kişgo har tavlina:

— Jaxv, xamdan neg hazr nurhan ekəlhz jovsn bolvçn, jaxv, tal-taldan hooluv bidd, juharn tand dəngən kyrgkv?

— Trifon çamd mængn bədg—giz sonsuvdn. Axuhin zyytə jum eklə nəkd bolç. Manig biçke arhimdn tasluļ. Jaxrlarn, nemrtəhər əgnəvdn.

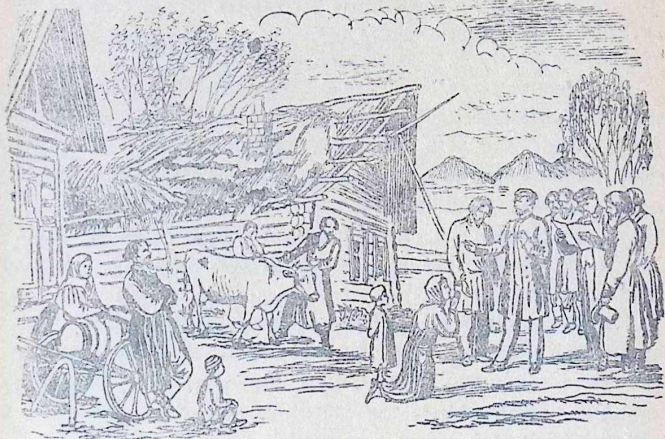
— Jaxv,—ginə Trifon—dəngən kyrgkdən durdo bolzəxşv, zug axnr, sənər kyndz-ygcz avcxaj. Bi tand—mər, soxa boln kys-dundurahad arsln mæng şin urhlt kyrtl əgsv, tadn nand urhltin əralin əkimt.

— Jahzəsny terv, Trifon,—gigəd krestjanmud uuləldcxav.

— Mərn çign, soxa çign çamd yldximlm, kys-dundurahad arsln mængn bas cuhar camd ək bənəlm, dəkəd—urhltin əralin. Jahsnd igzəxmat, Trifon?

— Gand dəng kyrgzəsndən. Es eklə—xarhnad ykz otcxaxt.

Krestjanmud kyndz-kyndz, səvçlz,—səvçlz—nanə arh uga bolv. Trifon tal odlxav:

Hancxn ykrin əlvnd.

— Trifon, çini kelsər boltxa, zug manig donn.

ligəd, krestjanmud, ziləs zil bolhn, Trifond kədləd bəcxədg bilə... Dəkəd tolhaçnr bas yrgləd kevtugo bilə. Selənd çign irçkəd, starostig dudz avçkad xəkdg bilə...

— En tana seləntn, ək alvan jungad es əgcxənə ednçin? Ərn dala!

Eznə kapital igz byrddg, bəjaçudin zəər igz esdg bilə. Kədlmşçnrin kyç-kəlsər, kapitalistnr səxn çign zirhlə bəlhər bəcxədg bilə.

15. Xana Ərəsəd, kədlmşçnrt jahz bəgddg bəsmə.

Kədlmşçnr, krestəjan ulsin sə xəhəd, nasən cugtnə əgsn Moskvan nekəç Aleksən Petr ter caga kədlmşçnrin bəlhə tuskar keldgn̄ en. Revolyucionnij kədlmş kehəd jovsndan Aleksən Petr 10 zild katrgd unad, Sibir orz silkd tugdla. Kədlmşçnr jahz bəsnə tuskar 1877 z. bolsn zarhd, Petr yg kelsimn.

— Bidn kesg saj kədlmşçnr, mald orxn̄ muuhar bənəvdn—giz kelv. Biçknəsmdn, mana ek-ecgs manig təvsn xəvd dalhad xajz orkna. Arvn nastə biçkn̄ kəvyd manig ədmgin ərv xəhəd, kədlmş xəlhəz jorulna.

Manig tend jun kyləzəxmə?

Neg xuhlc xar ədmgin telə, kapitalistnrt xuldgdxm bidn temdgte. Çidl kyrşgo kədlmşt manig taşmgar, çiclər əlhəd dasxna. Ju bisər xot kehəd, mu, yrz odsn ahart boln şora-to-osnd xaxad-caxad bəcxənəvdn. Xarhsn hazrtan, şuurxa-burxa jumsar biçn̄ orahəd untnəvdn.

Bah nasndan bidn-kədlmşçnr yzdg zovlmədn en. Biçknəs avn kapitalistnrin moxlalhig—dazrlhig cagn̄ irtl bij deerən dax sanan zərg maxmudt eatrna. Biçknəs-bahas avn, kapitalistnrt, xana josnd bykl kevtn̄ durgə sanan-setkl mand batrz toçtna. Mand, ərə biçkəkən kəlsnə yn egne, nam en əgsn biçkəkən mənəgnəsən caazin, bərlhnə mənəgn̄ gığəd, kədlmşçnrin kyç-kəlsərn olsn denəşgig bərz avxar gyzrcxənə. Tegəd en tonulan tedn evrənn̄ oru giz tolcxana.

Kədlmşçnr, krepostnoj ulsla ədl, kapitalistnrəs biçn̄ sanaharn hardg arh uga. Kəmr bidn, kapitalistnrin utərlhnas boln cazlhna mənəgn̄ bərz avlhnasn̄ zulad, arh uga bolad, tohimdn egt̄n gığəd harxla, sərəd nolda kez bənə—giz manig gemnə. Saldsin buuhin xundgar səkad, ter kapitalistnrt manig carann̄ kədlgnə. Mana erk̄n sən yrmydig ik xol zax hazrad—silkd, Sivirt, katrgd jovolad, tyrm̄d-kazamdt sulhna. Kədlmşçnr, kapitalistnr deerəs hundl zarh bərdg arh uga. Fabrikudin ezdydin telə bədg cergyd-poliçmyd, mana şydər cəkad—uga bol gığəd kənə,

Kədlmişnir evrənnə erkən kergtə kerg-yi — survmudig xan-
hadg arh uga. Edn xarhnad, utar tatsn yklərn ykcxənə.

— Mana Ərəsəd bolxla, kemr kədlmişnirin bədlin tusk
dektrig kədlmişnir umşəxaxla — ulm dokşar, kinz getnə. Ter
cagt sagl! Ter kynd hodnə kelnə: „Çi ax, kədlmişnirin əng
ugaç! — Çi dektr umşnaç“!

Əmtin tyrynk kədlmiş revolyционерmudin negnə — Aleksən
Petr, zarhd — igz kelsn boldg. Ervənə kelsn ygən iim ygmydər
çiləv:

— „Kəsg saj kədlmiş əmtsin bulbçnta harmud əndəz
bənə, saldsmudin buuhin şovhr sorar təgəlgdsn xaana dazrdç-
muxlalğç jasn — tas tusad, tarad jovad odx“.

16 Kapitalistnr kykd ulsig boln biçkn kykdig dazr şim şyysinb uuz bənə.

Kapitalistnr, hancxn bədyn kədlmiş əmtsig biş, kykd ulsar
bln biçkn kykdər kədlmiş bas bijdən kelgylə.

Jaməran çign şaaxtd — hazr dor, fabrik bolhd, əmtin əmş-
gtə kədlmiş ednig kədlgzəsib yzz bolxmn. Faərkudin ezdyd,
ik olz-orş avxar sedçkad, kədlmiş kex kimd çidl xədg bilə.
Kykd ulsin boln biçkn kykdin kyç-kelsn xolvan giltə kimd
boldg bilə. Kykd uls zalı ulst dərəxə, kəlnə ynə xojr xolvan
bahar avdg bilə. Biskn kykd bolxla terynəs biçknər avdg bilə.
Bədyn kədlmişnir jaməran udan kədlə, tedy cagt kykd bas
kədlidg bilə. Xana jasn kykd ulsin boln biçkn kykdin kyç-
kəlsig xarsduga bilə. Xana Ərəsəd kədlmişnirin kyç-kəlsn xə-
ləz-xargddg uga bəsn boldg.

Serafimoviç gidg biçəç, xaana cagt, biçkn şaxterin kyç-
kəlsig igz biçnə:

Tolhahasn avn kəl kyrtlən nyrsnə şora-toosn şingrsn,
kirtə, şaxter xengldg başingta casn degyr jovdngnad bənə.
10 nasta şaxu kevyn, şuurxa xovcta, şuurxa başing ymsn bas
jovdngnad bəv.

Edn udl uga əvrtə ik məsid, kuç eggç surmud, cəvmud bəsn
xarñhu ik gert orad ircəv. En ərəhəs, dərəgşən şaxtar ordg
bəz. Enynd kontorn bəsn bəz.

Şaxter kontor tal ərədəd odv:

— Ivan Ivaniç! Mini Senýkig us ergylz harhdgt biç. Enynd xara əlvəld kerg uga.

Ivan Ivaniş tolhahan əndəlhəd kelzəsn kynyr kişgo kiit ursen nydər xələçkad, dəkad ekləd jum biçəd harv.

Kəvynlə xamdan zergldz zogsçasn taldan, onc neg saxtər kəvynə durarnı jungad es bolhnaç?—giz zovlntə bədlətəhər kelv.

— Bi durarnı es bolhzaxşv, tyry-zovln şaxzənə. Mel dan dutad, kyrluga bəhəd bənə.

Finogenov gidg şaxtərt—bişkn kəvy, us ergylz hardg kədlmşt əgnç—giz kontorin tolhaç kelv.

Finogenov mu nydər kəvynyr xələr.

Nanur jungəd çikəd sənət? Bi enygərtin ju kəxv?

— Nə, nə jov, biçkə du har!

Ervən jovx sanata bolxla, jov. Tand, mel əngər giltə kyn kergtə giçkəd,—Finogenov xamr doran du harad, pol daxad dorakşan hazrur orz jovsn şat tal jovb.

Kəvyn dun ugahar ardasnı daxv.

Dərvn oncgtə şatin tərnxə kyrtli kyrad, cəvd əlgətə bəsn kletkər orad odcxav.

Kletk kəndrəd otzla, Finogenov zogsad, kəvynyr,—jun aman anhalhçkad zogsad bənəç!“—gigəd xəkrəd orkv. Edn dun ugahar, jumla xarhad oduza gigəd tolhahan hudilhəd—əkəlhəd jovad odcxav.

Edn irx həzrtan irçkv.

Finogenov kelv—„Nə, Senýk, zogçav, ekləd ergyl. Kedy dəxz şaxz-ergylsən tool. Zun to kycəxlərn namag seryl, bi nevçk untnav.

Senýk əkəhəd, jum xəhəd, bərdginı olıx avad, çidlən harhad ekləd şaxad, ergylv.

Başmaginı xahrıxasar usn orzəxig medlgo, Senýk, negn,—gigəd, orkv. Əmnən jun bəxinı medluga, Senýk ekləd ergylv. Zərmdən toohan aldçkad, yks gigəd taldan to avad, şinəs, neg duuhar ekləd toolad hardg bilə. Zund kezənə kyrgçklə. Usn ulmulmar neməd bəv. Cag davad, kəl usnd bədg bolad irv. Senýk caranı ergylz çaddg arı uga bolad bəv.

Caranı kədlz çadşugav, serti, serti—gisn Senýkin dun, ə uga hazır dund, harv.

Usn ulm ödäd, çiktä şalvur kynä maxmudt naaidg bolad irv.

Jun xəkräd bənəç? Dala usn orad bəz—gışn dun harn, Senb-kin barun çiknd battahar dylərylsn taşlhn tusad odv.

— Jungəd zogsad bənəç?—Jov!

Baaxn tiim çiiğtə kuçk nyrsn deer harad, Senbک kevtv. Nyrsn nevçk dorakşan suuhad, zaagriv. Senbک evrəsn çiiğəs avn naldsn bədlitə bolsn kusg xar ədmg harhz avad idv. Kəl, harnb, nurhnb kəşəd xaturad bəv.

§ 17. Kədlmşçnr noldahan eklənə.

Ors ornd, fabrکud boln zavodmud ulm ulmar oldad ircəxəv. Kədlmşçnr bas oldad ircəxəv. Krepostnoj Ors ornd əmnnb uga, şin klas—kədlmşç klass byrdəd irv.

Tyry bədl, bərənə kədlmş edn cuhar kədlmşçnrig dazrz, muxlaiz bəx kapitalistnrin əmnəs nolda bosxtn giz tylkv. Ca-anb kədlidg arh uga bolkla, kədlmşçnr zabostovk kedg bilə. Kədlmşçnr, kədlmşən xajçkəd, mana survmudig kycətltn zabostovkan zogsasugavdn—giz ezdydtən gerçləxədg bilə. Kyç-kəlsnə mənğ ikdylx, kədlmşç ədrig xaxx, cazlhig, ştraflhig xaxx—bahrulx, dəkəd bədg gerig sərylx—giz kədlmşçnr iim survmud jirdən təvdg bilə.

Əmtin tyrynk gyzrmg zabostovks, es gixlə staçk Pitrt (Leningradt) eklə. Dəkəd Mosкud, Kiejevd, Xərkvd, Odessd, nanb-çign kesg balhsdar xahrxəv. Ərəsəd hurvn zilin ergcd, 1878 şiləs avn 1880 zil kyrtl 30 ylyşg zabostovk bolv, en zabostovksd—35 minhn kədlmşçnr orlcv.

Ter cagt kədlmşçnr bijinb partb uga bilə. Ter uçrar çign tyryn bolsn zabostovks ygcən—kyndvr, uga, hardvr ugahar bolad bəv. Kapitalistnr, cergər policər dənğ avad, tiim staçkig amrar taraçkdg bilə.

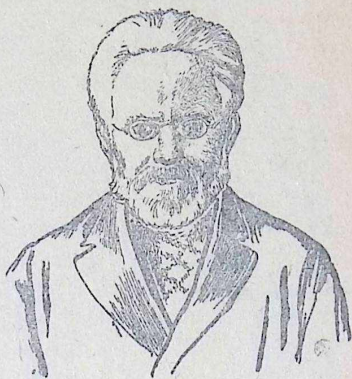
Bolv, kədlmşçnr udan bolluga, fabrкudin ezdydlə sərz noldəd cuhar xamdan, kyndvrtəhər, sən byrdəctəhər ni bolz noldxinb medcxəv. Evrənnb zirhlən sərylxər dazrgç—muxlaigç ulsmudla sərz, noldlhn—hancxn zug kədlmşçnrin xamcu ni kycəngy bolxinb kədlmşçnr ulm-ulmar todrxahar medəd ircəxəv.

§ 18. Morozovsk staçk.

Kedlmşçnrin əmtin tyryn k zilmydin noldand, 1885 z. Ore-xovo-Zujevd bolsn Morozovsk staçk cuhrahasn temdgə — on-çta bilə. Moisejenko gidg nekəç — kedlmşç biyn staçkin nəg har-daç jovsn, tegəd en staçkin tuskar igz kelz bənə:

— Bi Orexovo-Zujev gidg balhsnd ed nekdg Morozovsk fabrikd kedlz bələv. Bəx-bədlin jasn degyd dogşn bilə, cazllhar əmtsig darad, kesn kedl-mşçig işkvəs mekləd bədg bilə. Ədrən 16—17 ças kedlcədg biləvdi. Kəmr gemtəd otla — ulənd har-had xajçkdmi. Hevçk nasn irəd, biy tas uga bolad mu-urad irxlə, noxala ədl — ulənd harhad xajçkdg bilə. Kedlmşçin bədl — del-gydan — zovlmg tyry bilə.

Fabrik kəbtən policmyd getəçmydər dyyrng avrz-nəgnad bədg bilə.

Moisejenko.

Kedlmşçnr dund revo-lycion kedlmşig kəxin kergt juni çign arhar orldcxədg biləvdi. Zərmən, kedlmşçnr tək tətəxar cugləxədm, kyn tag çikgdəd utan, xərnhud kihən avç boldgo bilə. Bidn, Volkov gidg kedlmşçtə nəzəd gəzəd hartan xərhsin avç orkad tygən umşsn boldg biləvdi. Ynərtən bolxla tednd evrənə tolhahasn harhad keldg biləvdi:

— Jamaran udan tadn en katord igz bəcxəxm? Ezmdn ma-na cus un giz udl uga xahrn giz bənəlm, xədi bişlmdn tiktən!

Cuhar kihən avl uga zogsldad, songsldad bəcxənə, zug al-ngrldad bəcxənə.

Ədgəd jir gazett baslə vrtəhər biçdg boizənə. Eldyl cag kyrc irv! Anisimiç, iim xərnhud çə jahad yzgyd tənəd bənəç? — giz nanas surcxav.

Jun ynyg kyn medlhn bəx bilə, tolhahin doragşan xələlhə bərz bəz. Tigəd bidn kedlmşçnrig bosxz kəndəvydn.

Nəmn minhn kyn, neg kyn met kədlmşən xajv. Staçk ek-
lv. En 1885 z. janvar sarla bilə. Fabrik zogsiv. Udan bolluga,
darunb tolhaçnr ircxəv, dala xazgud, saldsrud kəəz avç ircxəv.

Kədlmşçnr xəkrxəv.

— Fabrikig taraçknavdn—bolad bəsnb ter!

Janvarin 11-lə kesg minhn nekəç—kədlmşçnr ulncd har-
cxəv. Əmtin tyrylz Volkov ulan tug bərsn jovna. Gubernatr
bəsn gert ərđz jovad zabostovk kez jovx əmts kyndvr kexin
tələd, bijsəsn sunhad əmts ilgəv. Jovz jovsn əmtsin ə nomhrad
odv. Volkov əmn bijd harad, nekəç—kədlmşçnrin tetrədt bişsn
survrudig əgv. Zabostovk kezəx əmts kyç—kəlsnə mēng ik-
dyltxə, cazllhna mēng bahrultxa, dəkəd ərən şyyhad təvdg to-
mrta starostta bolhtha—gix survrud bəsn mən.

Bərtin!—giz gubernatr zakv.

Sunhgədad irsn nekəç—kədlmşçnrig saldsrud dornb təgələd
avçkv. Volkov tyryc syrdsn uga.

— Ykklə cuhar ykk! Bi cuharəb tələv, es gixlə cuhar mini
tələ!—gigəd Volkov kədlmşçnrir xəkrv.

— Cuhar, cuhar!—gildəd bərgdsn ulsmudan alduiz avxar
dəvrəxəv.

Xazgud dəvrəd ircxəv. Cuglrsn əmtsəs zu şaxu əmts salhz
avad, xot udg gert onəslçkv. Ydndnb sumta buuta saldsrud
zogsəçkv.

Ter ulsmudig erk biş harhz avx kergtə, es gixlə staçk ev-
drz odxig medyv-bi.

En cəgla mana fəskudin kəvyd irəd şimldədəd kəlcxəv:

— Gerin entk xəvrhəsnb kyn xələzəxm uga.

Bidn ergəd, gyyhad xələvydn, xarul uga bəz. Yydnb kynd,
ir modn. Eəmərnl tylkz təlxər sedləv—jumn bolxş.

— En, suudg modn bənə, enygər tylkt—gigəd kykd də-
kəd xəkrxəv. Kəvydtəhən xamdan suudg modig xyrylzəhəd
yydn tal təvəd orksn—yydn tarad odv. Kykd „ura!“—gigəd xə-
rcxəv, əmts hərədləd harcəxəv.

Xələxləm, kədlmşçnr cuhar manur gyhad aşcxana, tednə
ardnb saldsrud jovna. Saldsrud, kədlmşçnrig şaxar dəvrəxəv.
Saldsrudig tosad, kynə duuhar xəkrəd orkuv.

— Ervəksənj! Şantil Evrəksən şantil

Neg salds daladad, buuhin şorar şud orçərm şaav.

Bi devtə jovlav. Buuhin yzyrın şyyrəd, buuhin bulaz avad
məs cokuv. Xundgn̄ tarad odv. Saldsig tylkz orkad.

— Ervənn̄ ax dyhən şantil—gigəd taldan duuhar dəkəd xək-
krəd orkuv.

Mini duunas saldsmud boln kədlmşçnr cuxrldad odcxav.
Saldsmud kədlmşçnr xojrin xoornd xaalh harhçkad, jovn bəz
keləd bənəv:

— Ax dynr, neg negən biçkə kəndəcxətn, tadn—josta er-
vənn̄ cusarn ax-dy ulslmt.

Asxndn̄, kazarmdan irəd xovcan telyv. Xələxlə, kiilgm orç
tusan custa bolad bəz.—„E, ter namag buuhin şorar xaasn bi-
şij“. Savin amn cusar byrldəd, kiilgt kyrsn cusn ugdad bəz, ter
salds namag şaxd bi nam tas medsn ugav.

§ 19. Morozovsk staçkin çinr̄n̄.

Morozovsk staçkin tusk zəng cug Ərəsəhər tarad odv. Voz-
nesenovsk, Tver̄ axta balhsdudar kədlmşçnr, Morozovsk nekəç-
n̄rin staçkin tuskar songsz orkad, bas bucldz boscxav.

En xamg cuhar negdxlə kədlmşçnrin survr̄mudig songsad
kircəd, arhgo bolad, xana jasn ednə zərmin̄ kycəv. Xana jasn, jat-
xdan fabrikd kədlz bəx kədlmşçnrin bədl nevçk jasx jasd harhx
zəvtə bolv. Eznlərn̄ kesn boocahan kədlmşçnr durta cagtan xə-
ry cucz çatx zəvtə bolexav.

Jirdən, zabastovkd orlc̄sn əmtsig, xaana pravitel̄stvo xara
bəh̄sn uga. Kesg kədlmşçnr kədlmşəsn kəegdv. Revolycionnij
sanan-seritə əmtsn̄ tyyrmd dyrgdv. Staçkig tolhalz byrdəsn
kyn, Arxangel̄sk medl orz, xaana cergçnrin xələvrt—silktəvgdv.

Bolv, kədlmşçnrin carank noldand, Morozovsk staçk on̄çta
ik çinrtə bilə. Kəmr xortdurn—muzlaləz bəx əmtsyrn negn
met ygcəd, niher dəvrxlərn̄—lavta ik kyçtə çidl bolxan, kədl-
mşçnr bijsn̄ yscxəv.

Morozovsk staçkin tuskar, Lenin igz biçlə: „Pravitel̄stvo
əhəd, kədlmşçnrin bədlig biçknər sərylv. Kədlmşçnr jos zalğ-
çrtan biş, bisinn̄ telə noldad, kesg kədlmşçnrin bədlig mu-
rulzəx, ut̄bulzəx kerg-jovdlig solylsnd, uga kesnd — ervənn̄
yrmydtn̄ xanlt orgx zəvtə“.

Muuhar utbrad bədgig hancxn evrəny fabrkdan uga kex
biş, taldan faərkudt çign uurulx kergtəg—stačk kədlmşçnrin ny-
dinə səkz medylv. Ekn bolz oln zysn balhsdin kədlmşçnr dund
nekdnrin zalhdan kegdv.

Morozovsk stačk,—oln əmtst, Moisejenklə, Volkovla ədl, ha-
rdaç kədlmşç—revolyционерmyd kergtəhinə iltkz medylv. Min
iim kodlmşç—revolyционерmyd, oln kədlmşçnrig xamculz ni-
lylz, bijinə ardas daxulz çadımın. Kədlmşçnr, nam zertə-zevtə
çidləs əl uga, evrəny hardaçnrən daxz jovxinə—en stačk yzylv

§ 20. Noldan əszənə.

Xaana Ərəsəd 1891—1900 arvn zilin ergəd ik-tk zavod, fab-
rkud şuluhar əsxəv. Sonsgdəd ugahar kapitalistnr bəjzəxəv.

Kədlmşçnrin bədl dəgyd kyç-zovlnta bilə. Kyç-kəlsnə me-
ngnə dəgyd biçkn ailə (tər cagla nekəç-kədlmşç sardan 12—
15 arsln avdg bilə).

Kədlmşçnr, kapitalistnr xoşərin xorndk noldan ulm doşğdad
bəv. Tavn zild, 1882—1886 zil əkyrtl 80 minhn kədlmşçnr bos-
cxəv, a 1895 ziləs avn 1899 zil əkyrtl ərəl saj şaxu kədlmşçnr
boscxəv. Kədlmşçnrin staçks dəgyd olar bolad bəv. İkik
fabrik, zavodmudin kədlmşçnr nəmtin tyrylz kapitalistnrlə
nolda bosxdg bilə. Edn zabostlovkig ik niçnhygər kedg
bolad bəv.

Noldan, kədlmşçnrig ulm jəker nilyləd xamculad bəv. Kə-
dlmşçnr, ekn bolz evrəny revolyционнй organizacta bolv: zəv-
şəl ugahar muvçinər bədg kəşuzokmud boln „noldana sojuzmud-
Ednə daru, revolyционнй kədlmşç partə byrdəgdv.

Kədlmşçnrt, dazrz, muşxləlz bəx əmtsy, klassovij durga bol-
lhn ulm ikər todlgdəd bəv. En noldanla, xaana jasn, pomeşç-
kydin boln, kapitalistnrin əxəlx tal bəxinə, dəkəd kədlmşçnrig
sərgz cərg, ilgəzəsiz—kəşdlmşçnr yzəd medə bəşn jumın. On
kapitalistnrlə noldz tüş nəugahinə, cuhar xamsəd xaana jasnla
bykl bijləny noldx kəşrgtəhinə kədlmşçnr jilhəd medz avad
bəv.

En zilmydər kədin şalşçnrin stačk dəgyd oln bolv. Bolv, tedn
dundas, onçta-jilhərtə d—Pitrin nekəçnrin stačk, Obuxovskın
stačk (bas Pitrt), dəil kəd 1902 z. boln Rostovin stačk bilə.

§ 21. Pitr balhsna nekəçnryn staçk.

Nekəçnryn staçk Pitr ballsnd (Leningrad) 1896 zild bolsmn.

En staçk ekləd ed nekdğ neg fabrikd bolsmn, dakad ed-nig balhsnd bəsn, ed nekdğ fabrikmydin, cug kədlmşçnr dən-nsmn. Şud neg hazr 35 minhn kədlmşçnr bosz nolda kesmn. Staçkig—„kədlmşç klasig sultxkin telə nolddğ pitrin sojuz“ har-dzəv. Ter sojuzin tolha bolz Vladimir İlyiç Lenin bəsimn.

Boslh kesn kədlmşçnr ik udan canhar bərlədv. Kədlmşçnrig, ervənnə zavodmudt ezdydyrn um oln fabrkd, neg cagla neg kyn ədl, neg-negnənn telə bosz nolda kezəsig xaana Ərəsə teryc yzəd uga bilə. Xaana cergypin əhlhig kədlmşçnr avcxadg uga bilə. Kədlmşç—metalistmyd bosz bəx kədlmşçnrt mēng cug-lulcxav. Staçkin zəng hazadin ordudt bas medgdz—sonsgdz. Anglin kədlmşçnr, boszəx—noldzəx kədlmşçnrt mēngər dēng-ən əgcxəv. Hazadin ordudin kədlmşçnrtə Ərəsən kədlmşçnr ekn bolz negdz xamcz cuhrannə—olnannə xortd—kapitalistnryr dəvrcxəv.

Fabrikud kesg sarin uturşar kədlmş uga. Fabrikudin ezdyd ik haruta bolcxav. Xana praviteləstvo fabrikin ezdyd, kədlmş-çnryn şaxlhnas ikər əcxəv.

Morozovsk staçkla ədl, Pitrin nekəçnryn staçk, xana pra-viteləstvar kədlmşçnrt biçkn sultxur əgylylv. 1897 z. juiə sarin 2 ədr, 13 çasa kədlmşç edrin ormd 11½ çasa kodlmşç ədr giz josl harhv.

Nekəç—kədlmşçnryn dillhn, nadk balhsna kədlmşçnrig baj-rlulad bəv. Kədlmşçnryn kəndrlhn ornd delgydnə, əsəd, ərg-dəd bəv.

§ 22. Majin neg şind bolsn staçk boln Obuxovskij xarslt.

1901 zild Obuxovsk staçk ərvkz zahrv.

Xən sarin neg şin əryn, cug Pitrin zavodmud dokja əgç xəkrəd kədlmşçrən cexmyd talnə duudxla, tov kedg Obuxovsk zavodin kys-dundur minhn proletarmud kədlmştən harsn uga. Zavod—xaana praviteləstvin bilə. Zavodin tolhaç Vlashev gidg inrl, kesg kədlmşçurig kədlmşəsnnə harltxa giz zakv.

Ter cagla, dora, nuvçınar bəsn kədlmşç partin organizac
cug zavodig bosxkmn giz şiidv.

Dora, nuvçınar jovdg Andrejev gidg kyn—Yyrmud, cuhar
staçkur!—giz kədlmşçnrig duudv. Cug cexmydig cuglulz avcxatn,
majın neg şinlə sulhsn əmtsimdn harhz-sultxtn giz neklcxatn.

Ças bolad zurhan minhn kədlmşç əmts, negn met degc
boscxav. Majın neg şin—Delkən proletariatin sən ədr—en
ədrən sən odr keximn giz—kədlmşçurig şaxad jovsədnə soryd
kez—zabostovk kecxav. En kerg cəg kezəd tyrynd jovx Pitrin
metalistnrt bolvçn şin kerg bolz harv.

— Yr Andrejev, batar bəzəl Biçkə orz əgl Yyrmydinne tələ
zogsxm! Mana sən ədrig biçkə kəndəcxəg!—gigəd end-təndəs
dud harad bəv.

Kədlmşçnr təgəd zavodin parvlədnır kəndəcxəv.

— Mand tolhaçın bijinə naran əktn! Vlasjevig əgtn!—gildəd,
kədlmşçnr çanhaz neklədxəv. Kədlmşçnrin əmn, Vlasejev giidg
inrl harç irv. Enyg tosad çanhur işkəd Andrejev əmnəsən ədv.

— Majın negn ədrlə harhsn kədlmşçnrig cuhrahinə xəry
orulz avtxa giz bənəvdn—gigəd Andrejev, zurhan minhn əmtst
sonsxz xəkrəd kəlv.

— Arestovatə kesn əmtsig sultxtxa gizənəvdn!

— Xən sarin neg şinin sən ədrig, cug kədlmşç əmtsin
ən ədr kez əgtxə—giz bənəvdn!

Kədlmşig ədr 8 çast kegyltxə, giz bənəvdn.

— Inrl arhta bolxla, kədlmşçnrig davtulçk sanata, bolv
kerg-yyıl onçta-jilhltə bolad irsinə medv, təgəd inrl arhnə uga
bolad aratlv:

— Bi zəvşərz bənəv, kyndvr kex əmrs dotrasn harhtn—giz
arhul, xamr doran kəlv.

Enynlə zergldəd, zaksn zakahar, xazgudas dən avxar zan-
darmsənə jovad odcxav. Inrl cagig uttxad, xazgudig irxinə ky-
ləhəd, staçkig neg cəkilhar uga kex sanata bəsn mən. Bolv,
xazgudin əmnəs, kədlmşçnr ormasn kəndrluga zogsldxla—inrl
jir ikər əvrz, mu sanv. Kədlmşçnr ervənə survmudin tələ ykkmn—
gildəd şiidəd avçksn bəz. Xazgudig çoludar toscxav.

Xazgudt dən kehəd, saldsmud kəez avç irv. Cergin koman-
dir—xatn!—giz zakv. Təgəd 1901 z. xən sarin dolan ədr jilhltə

onça Obuxovsk zavodin kədlmşçnrin bijən xarsz, sərgidlən eklv.

Xazgudur, saldsmudur mēndr met çolud, elsn, modn, tēmrin tasrxa, boldin tasrxa, kynd zer-zev asxrlıdā bəv. Zavodin xasād ordg, hardg ik-ik hazrmud cuhar nyd nirmxin ergēd olın zysn mod-çoludar bəglgdz odv. Policin, zandarmin, mērtə xarulcnrin boln zavodin zertə-zēvtə komandin dāvrlhig kədlmşçnr xojr dəkz sərgz cuxrulz çadv.

Xama bolv çign noldan dund, Andrejevin zərgtə dun harad jovna.

— Mana ard cug Pitrin kədlmşçnr bənə!—gigəd, yyrmydtən keldg bilə.

Andrejevin keldgn̄b ynn çign bilə. Obuxovskin kədlmşçnrt nəkd bolxar, ərxdn bəsn zavodmudin kədlmşçnr ırcxəv. 20 minhn yly kədlmşçnr xazgudig, saldsmudig udıgo end-tēdəs̄n̄b çoludar asxad bəcxəv.

Kədlmşçnrin sursn survr̄mudin zərmin̄b xana josn kycəx bolv. Bolv xojr sar bolad, xaana pravitel̄stv Obuxovsk zavodin kədlmşçnrin cusan asxad avsn sul̄txrvig, xəry hartas̄n̄b bula-had avçkv. Xən sarin neg şin ədr andrz dilgdsən, xaana pravitel̄stvo, kədlmşçnrlə eşərkəd, əvrtə dokşar şaxz avçəv. Siv̄ orulz xojr kədlmşçig katrgd təvb. 30 şaxu kədlmşçnrig tyyrmd sulhv.

Obuxovsk bijən xarslıh kezə çign, kədlmşçnrin sanan-setkld yldx. Kədlmşçnrin əmtin ekn bolz xən sarin neg şin ədrin 8 çasa kədlmşç ədrin tēlə noldsn staçk en bilə. Xaana josna əm-nəs serz il tērtə nolda kədlmşçnr kev. Uul̄ncd ilər bərldl̄hnd kədlmşçnr ekn bolz orv. Ors orna proletarmud jahz əssin̄b, əədl̄sin̄b cug ordudin kədlmşçnrt, Obuxovs sraçk yzylv. Ervən̄b eşətdyrn, əmin tyrylz çolunar zer-zev kez en kədlmşçnr nolda bəsxsn mən. Serzəx kədlmşçnrt, çolun əmtin tyrynk zer-zev bolv.

§ 23. Rostovin staçk.

Nojabrin 2 ədr̄lə 1902 zild Rostovsk aldr̄sn staçk Ors orig yymylv. En staçkig harz vyrdəz jovsn̄b Donskoj kədlmşçnrin partin komit, Lenina neg sən nəkd Gusev S. I. axiçta byrdəs̄n̄b bololg.

En zabostovk Vladikavkazin t  mr xalhin urna gert x  s kedg   mts  s avn eklv. K  dlm     urna germydin b  dl degyd ky  r zovln  ta bil  . 10   as  d, kynd xar k  dlm     kedg kyn, ky  -k  lsn   m  ngn giz — 60 den       avdg bil  .   drin nez  d arslin m  ng avxar sedsn kyn 14   ast k  dlx kergt   bil  . Ky  -k  lsn degd kund bil  . Enyn  s taldan cazllhn, ky  -k  lsn   m  ngig bas b  hrul  d b  dg bil  . Nemyr bolhz, kerg  n s  n  r medg ur  ud k  dlm    nrig dazrad, zovahad b  dg bil  .

K  dlm    n  rin durgo bolhn   dr bolhn   s  d jovb. Kerg  n s  n  r meddg urna zovalhn, k  dlm    nrig carann   b  j  n t  tz b  z   adulsn uga.

— Dokja x  kryll

Sabino Anatolij gidg k  dlm    ,   er  n bah nasta k  dlm    n  ta xamdan ka    rarkur kisc  x  v. X  v  xl  zn dokja   g  d orkv.

— K  dlm    n xajtn!—gissn dud c  xmyd  r sonsgd  d b  v.

Minh  d  r jovz jovx   mts  s, k  dlm     partin Donskaj komitet   zalh  da b  rz  sn, Ivan Stavskij gidg bi  kn bol      v  k harad irv. Nic  t  , kyndvrt   noolda k  xm  n gig  d x  krv.

— Endr neg   ign kyn k  dlm    n harx josn uga. Manh  dur   ryn zavodin   er xurad, sta  kin komitet   yyh  d, ju surxan irdas  n kyndz avxm  n—giz ter kyn kelv.

Manh  dur   ryndn   k  dlm    n  r zavodin   er   inas xurv.   dn  l   lamdan edn   gergd, kykd-k  vg  dn   bas irc  x  v.

K  dlm    n  r sta  kin komitet   y  x  v. Ju surxan, s  n  r kynd  d med  d av  xa  kv.

K  dlm    n  r iim survmud t  vsn m  n: 9   asa k  dlm       dr k  x, k  dlm    n  rin kykdin t  l     ng  r   kol harhx. D  k  d k  dlm    n  r xaana josig uga ketn—giz nek  dc  x  v.

Rostovin fabrkudin, zavodmudin k  dlm    n  r, t  mr-xaalhin urna germydin k  dlm    n  rin sta  kla negdc  x  v. Balhsna ky  -k  ls  n  rin nadk   ngsn     ign k  dlm    n  r tal negdc  x  v.

Manh  durtn  , 30 minhn k  dlm    n  r balhsna haza cuglrc  x  v. Oblastin axla  d odsn k  dlm    n  rin delegac irv.

— Sta  kin hard    nrig harhz   gt  . K  dlm    n  r otcxatxa. Zug en xojr kergig ky    xl  , k  dlm    n  rin survmudar kyndvr ken  v giz kelz.

— Na, yyrmyd, oda jaxmb, z  v    z b    x  nt?—giz Stavskij surv.

— Uga,—giz neg kyn ædl, noldahan carann̄ davulxmn—giz kœdlm̄ſcn̄r xæryhæn egsxæv. Xaana josig uga kexmn!

Ødr bolhn kœdlm̄ſcn̄r balhsna haza cuglrdg bilæ. Mitings kezæv. Kesk xongin dund balhsnd xurg, kyr, xamg politiſesk tœrin xurg mel bolad bæv. Xurgudt boln mitingydt Donskoj kœdlm̄ſc partin komitetin çled ug bas kelzæv.

Tedn asgsn sæn çanh yg kelledæd, æmtig xana josna noldzig dudzæv.

Jos zalaçs ikær æmsnæn̄ temdgnn̄, zabastovkig taraz-dar-xar kesk xongt toryn jum kesn uga.

Bolv, nojabr sarin 9 ødr bastovat̄ kesn æmtsig nomhrul-xar Rostov balhsnd donskoj xazgudin polk irv. Nojabin 11-d kœdlm̄ſcn̄r mitingt cuglr̄sn caglan̄ tednyr mœrtæ xazgud dærv.

Kœdlm̄ſcn̄r æmœd-xutxldad odv. Tiklan̄ Stavskij:

— Kevtt̄n!—giz xækrv.

Cuhar hazrad succæv. Mœrnæ kœl dor ykkær ſiiddçksn kesk tymn kœdlm̄ſcn̄rin œmn xazgud totxad sogscxæv.

Miting œdrin uturçar bolv. Xazgud totxad kylœcxæv. Kœdlm̄ſcn̄r eklæd ger-gerædæn xæræd harxla, urdasn̄ kelvr ugahar degc zahad orkv. 6 kœdlm̄ſc doran ykv, 12 kœdlm̄ſc kyndær ſavtcxæv. Staçkin kœmitetig arestovat̄ kev. Sœœdn̄, xaana elb̄cn̄r, kœdlm̄ſcn̄rin bædg germyd negzæd, sæn medritæ revolycionnij kœdlm̄ſçurig arestovat̄ kez avad jovulad bæcxæv.

En œdræs eklæd staçkin kyçn bahrad irv. Tyrylæd xær̄y kœdlm̄ſtæn yyr̄mg zavodmudin kœdlm̄ſcn̄r orv. A. nojabrin 23-d xær̄y kœdlm̄ſtæn tœmr xalhin masterskoijn kœdlm̄ſcn̄r orv.

Rostovin staçk ik jilhlta çinrtæ jum̄n bolsim̄n. Ors ornd æmtin tyryn, cug balhsna kœdlm̄ſçurin staçk en bilæ. Staçkig tyryn bolz ekl̄sn, tœmr xalhin kœdlm̄ſcn̄rtæ, fabrik, zavodmudin cug-tann̄ kœdlm̄ſcn̄r setkl negdv. Xana josna omnæs serz kœdlm̄ſc olna ikær durgo bollhn œsz bæxig staçk yzylv. Kœdlm̄ſcn̄r ekn bolz, tug deeræn—„Xaana josvg uga kexmn!“—gix ygmyd bisæd staçkd harsn jum̄n.

§ 24. Kœdlm̄ſcn̄rin noldag, kœdlm̄ſc part̄ hardla.

Obuxovskin, Rostovskin staçkmudig kœtlvrç V. I. Lenin tolhata, kœdlm̄ſc part̄ hardsn mœn.

Parti, akçmd byrdsn uga. Tyrylz, cug promiçlennij balhsdar revolycionnij kədlmşç kruzoksmud byrdsn mən. Onçtahar, ik-ik zavodmud bədg Partt (Leningradt) edn ik oln bilə. Kruzokmud kədlmşçnr dund ik kədlmş kycəz bəcxəv, zərmdən zabastovkig harddg bilə.

1903 z. namrar Pitit, V. I. Lenin eklz kədlv. Tiikt Lenin—23-ta bilə. Lenin udan bolluga kədlmşç əmtsin onəygig bijdən təvyləd orkv. Kədlmşçnr, evənnə kergtən sən kinmhə, ik gyn medrltə boldgtən, Lenind əvrəd bəsn jumn. Lenin udlgo Pitit bədg revolycionnij kruzukudin tolhaç-hardas bolz odv.

1898 zild, revolycionnij kədlmşçnr Vladimir İljic Leninə hardlhar, kədlmşç partd negdz xamsəxav.

§ 25. Niholaj Petroviç.

Kədlmşçnrin dund Lenin jahz kədlmş kezəsiz, Knəzev gidg kədlmşç tuzlz kelnə.

— Mini slesarə bolz kədlzəsən portd kesg oln revolycionnij sanata setklə kədlmşçnr bilə. Asxndən, mini gert nuvçinər, revolycionnij kruzokmud cuglrdg bilə.

Neg dəkz, Nikolaj Petroviç gidg nertə şin kyn mana kru-zokd hardaç bolxmz giz bi sonsuv.

— Hardaçnr dund, əmtin sən neg hardaçnə giz nand kel-cəv.

Bocsn kemdən, kyn yyd cəkəđ bənə. Yyd səkəd, biçkn şar saxlta, tēgrg çirətə, xurç xələctə, huç (30) şaxu nastə zaluky yzyv. Kartusan nydən byrkəd əmşçksn, zuni cag bolvçn bijnə namrin paltəhinə zaxinə bosxçksn, irv. Ərəd orz irlə surv.

— Knəzev gidg kyn ynd bəny?

— E, bi—Knəzev gidg kymə,—gihəd xəryhinə əgyv.

— Bi Hikalaj Petroviç—gidg kymə giz kelv.

— Bidn dan, tanig kyləhəd bəhəvdn—giz kelyv.

Xaana nuuvçin getəçnr bijim temdgład orkuza gigəd, ulənc-mud ergəd javad jəvbuv—giz Nikolaj Petroviç kelv.

Bidn xərnəhucr tiim ərəd oruvdn. Əmtin cohar irçksn bələ.

Kruzokd jamaran kədlmş kexin tuskar Nikolaj Petrovic manig tanəldulv. Kelxlərn todrəxahar lavta meddg kynəhər, itkz bolluga bədgohar keldg bilə. Kədlmşçnr, sənər onədan əgç,

çinnə sonsəxav. Xama kədləxənat, ju umşəxənat—gigəd manas ekləd surv. Juni telə, jahz noldxan bidn mednyvədn alə ugaj? Dəkəd mand medgtxər, todrəxahar, nezədər jum kyçəz bolşşuga giz cəlhəz kəlv. Zug bidn cuhar negdsən cəgt, ik—diilə çadşuga—çidl bolad, tegəd manas ezdydədn əcxəx.

Kədlmşçnrt, Nikolaj Petrovçin todrəxahar kəlsən ygmyd jir sənər tasgədv.

Tynəs avn Nikolaj Petroviç dan irdg bolad bəv. Nikolaj Petroviç, sən zirhlin telə hazadin ordudin kədlmşçnr jahz noldz bəxinə, biyən sultəz avxin teləd boln kyç-kəlsərn bədg əmtsin boln kədlmşçnrin şin zirhl togtaxin telə janəz noldxin tuskig kəldg bilə.

Nikolaj Petroviçd bidn degyd durluvədn. İrx bolhninə bidn jir ikər kylədg biləvədn. Kəmr mand es medgdg jum bəxlə—oda Nikolaj Petroviç irəd cəlhəz ek—giz xoorndan kyndg biləvədn. Neg dəkz Nikolaj Petrovçig bidn kyləzələvədn, irsən uga. Xəzuharnə, Nikolaj Petroviç taldan kruzokd cəlhvr okçəhəd, arestovaty kəgdsinə sonsuv.

Revolycin xəən, kəgşrz odçkad, Nikolaj Petroviç jun kyn bəsinə medyv, bi tegəd ikər əvryv. Mini bəjrlilən, nam çilsən uga. Nikolaj Petroviç gisən, Leninə taldan kyn biş—gigəd sanad orkkla, çəz xanad bənə.

Leninə surhulin kəvyn bolz bəsəndən, dəkəd nuvçin kruzokt Lenin mand surhəzasnd bi jir ikər xannav.

§ 26. Lənin—bolşşevikydin partin kətlvrç.

Xaana, pomeşçikydin joçig kədlmşçnr zug krestəjan əmtstə nicətə noldxlarn, xoləvlz çadxm giz Lenin surhdg bilə. Ter teləd kədlmşçnr biyən sənər byrdəz avx jostə. Kədlmşçnr, ervənə dəç kədlmşç partiyə bolx zəvtə.

Zug kommuna partin hardvrrar, kədlmşçnrin, klass biyinnə ardas kyç-kəlsərn bəgç krestəjanmudig daxulz, xaag boln kapitalistnrig dilz çadxm—giz Lenin surhdg bilə. Partiyə orn nutgin cugtannə sən, tyrynd iovdg, medritə kədlmşçnrig negdylz-xamculz, kədlmşçnrin boln krestəjanmudin revolycion nooldag hardx zəvtə.

Tegad Lenin tim partı byrdəxər bədrv. 1895 z. Pitrin kədlmşç kruzokmud—„Kədlmşç klassig sultxkin tələ noldz bəx Pitrin sojuz“ gidg organizac bolz negdv. İm sojuzmud taldan balhsədar çign byrdəgdv.

V. I. Lenin.

1895-gç z. dekaabr sard Leninig tyrmə sulhv, dəkəd Sibir tal tuəkv. Bolv, tyrməsn çign, Sibirəsn çign kədlmşçnryn revolycion noldag hardgan xajdgo bilə. Revolycionnij kədlmşç partı erkgo byrdəx cəg ırv—giz Lenin biçdg bilə.

1898 z. mart sard, Minsk gidg balhçud, kədlmşç revolycionnij organizacmudin negdgç xurg bolv. Xurg nuvçinər kegdv. En xurg kədlmşç partı byrdxin ekic təvsn men.

Vladimir İlbjiç ter cəgla, Minusinsk ujezdin, Şuşansk gidg cənd, Sibirin ik xol tuvrt bəsn cəg—ter uçrar, Lenin en xurgt oricə çadsn uga.

1900 z. Sivrinə sorgnə çiləd, Lenin hazadin or orad jovzodv.

Hazadin ornd bən-bəzə, kapitalistlə ors kədlmşçnryn noldlbic hardz bəv. Lenin, bəjaçudas sultz kədlmş kədg ılsas kədlmşçnrəs biçg avad, ərənə syv-selvən əgdg bilə.

Vladimir İlbjiçin hardvırr — „İskra“ gidg gəzəd harç bəsn jumın. Lenin boln. Leninə xalkın əmts, en gəzədər dən kehəd, kədlmşçnrt juni tələ, jəhz noldxig dasxdg bilə.

„İskrag“ nuvçinər Ors or orulgdg bilə. End, fabrik zavodmudar en tarəgdg bilə. Lenin, kədlmşçnrig bilsinə gəzətd biçdg kev.

„İskra“ gidg gəzədər daməulad, bat kədlmşç partı byrdəxin tələd Lenin ik nolda kesimn.

1903 ziləs avn, Leninə byrdəsn kədlmşç partı—bolşevistçk giz, çledydne—bolşçevikyd nərəgdv bolv.

§ 27. I. V. Stalin.

Iosif Vasarionoviç Stalin Lenina sən nigçə kədligənə bilə. En Leninə xamdan bolşevikydin kədlmişç partə byrdəz jovsimn. Leninəs en kezəçn xazisimn biş. Kədlmişçndig buru xalhar kətləxərs sedsn ken cign əmtslə Leninə xamdan en cugtalənə noldz jovla.

Xana jos hardgç uls ter dotr Staling ikər eşrz durgo bolz, jovsn hazrtinə xəhəd jovdg bilə. 1902 z. Stalin bərgdəd Batumsk tyrmə orsmə. Enyndan en 1903 zil cilti suhad, xəonnə Sivi-ryr Novaja Uda gidg sələn tal tugdv.

Bolv, tugdz irsn hazrasn zug sar bolçkad Stalin orhad zulz harad, iəgəd şinəs revolycion kədlmişinnə ard orv.

1904-ç zilə—1913 zil kyrtl Stalin hurv dəkz bərgdəd xana jos manəşar Soləviçegodsk, Vologda, Narim gidg hazrad tugdsimn. Bolv tugdx bolhndan Stalin aldəz, orhə harad kəşit ugahar revolycionn kədlmişən carandənə kehəd hardimn.

1913 zild Stalina zullhnd halzursn xana jamtnr Stalinig mel josta tərxa xol, dylə hazr—Turuxansk krain Kurejk gidg sələnəd tulhv. Tənd sənə ərəl zildən bolna. Casnd dargdsn xojrxn ger bədg bilə. Təgəldən zuhad dənə hazrt tər xalh uga. Zild zug xojr dəkz usn kərm irdg bilə. Iim bədd Stalin 1917 zil revolyç kyrtl bəv.

Stalinə cug nasnə—kədlmişç boln krestəjan ulsin kərgin tələ noldhn.

Stalin Leninə kərg tərīg caranə jovulz bənə.

En—mana kommuna partin boln cug delkən proletariadmu-din kətlvrç.

I. V. Stalin.

§ 28. Xana josn bolşevikydig mərdz şaxna.

Xana jos hardzəx uls bolşevikydin əlmə kədlmişçnrt jəhz xələdzəxinə udlo mədcəv.

Xatu-kycrar xana jos bərgənr bolşevikydig mərđz şaxdg bilə. Berən, tuvr, tyrm, xaz allhn, dyzdz allhn—iim jumsar xana josn revolycionn kədlmşcnrig zovaz cazldg bilə.

Kədlmşc boln krestəjana bədl, sərlh xəz noldsn kesg bolşevikyd ykv. Molotov, Kalinin, Voroşilov, Kaganoviç, Frunze, Dzerzinskij, Bubenov, Sverdlov boln taldan-cign kesg—sənəsən bolşevigyd kesg dəkz bərgdz, tyrmə suz tugdz zovsimn.

Bolv tıgz ik zovln yzdg bolv cign, josn tednig cazlxar xəhəd jovdg bolv cign, bolşevikyd kədlmşcnrig boln evrəny kyç kəlsərn bədg xamg əmtsig xana, pomlşcikydin, boln kapitalistmudin dazrlhn muxlahnas barhz suldxkar kecy gidg şunmztə nolda kehad jovla. Edn kədlmşcnrig proletarsk rəvo lyed bəldz, kədlmşcnrig jos hartan avdgar bəldv.

Davtxin tələ eəx sururmud:

1. Jungad bəjaçud bəjaçd, kədlmşcnr uly-tyryd orad jovdg bəsme?
2. Morozovsk staçk alək zild bolsme?
3. Kədlmşcnrin staçks jungad ik nicətə boln bat çilrg bolsme?
4. Kədlmşc partə alək zild byrdəgdsme?

V. 1905 ZILIN REVOLYC.

§ 29. Revolyc ərđz bələ.

1904 z. xana josn Japonla də eklv.

Dənə erkn kyslnə şin hazrmud — Karejig boln Manzurig bulaz avx kerg bilə. En, tend bəgsn krestəjanmudig muxlaləz, dazrxd pomeşçkypt kərgtə bilə. Dəkəd ik-ik, ed-tavr xuldaçtnr — arsmıç əmtst boln fabrkin ezdydt, evrəny ed-tavran oruta olztahar xuldxđ bas kərgtə bilə.

Bolv, en xamgas taldan, xana josn, də bosxad, kədlmşcnrig boln krestəjanmudig revolycəs uxaginə xoləzulx sana zyz bələ.

Japona kapitalistnr sən zertə-sevtə, boln sən surhuləta cergyđ noldx hazrur ilgəv. Japonohar bolxla, Ərəsən cergyđnə muhar dascn, muhar surhbsn bilə. Orsin dənə texnik japonahas dor bilə.

Dən eklm cacu Ərəsən cergyđ ik-ik dilgdln kev. Udl uga tas dəlgdz odv. Ərəsən usna cerg cuhar taragdv. Kapitalistn-

rin olz-orşin telə dəldz bəsn to-tomz uga kədlmşçnr boln krestjanmud ykcxəv, şavtad, har, kel uga bolcxav.

Dən krestjanmudig ulm murulv, kədlmşçnrin bədl degyd ikər, tesz bolşşgohar muurv.

Kədlmşçnr — dazraçur-muxlalğçnrinb omnəs ekləd dangin giltə boslad bəcxədg volv.

1904 z. avgyst sarla orn-nutgar bukldnə kədlmşçnrin əvrtə ik staçks bolv. Nəğndən toxrx zərgtəhər Baky balhsna kədlmşçnr boscxav.

Kədlmşçnrin boslhig — bolşşevikud harddg bilə. Baku balhsna staçk sənər kyciltəhər kegdv. Kədlmşçnrin zərn survrmdnə kycəgdv.

1905 z. janvar sarla Pitrə, Putilovsk zavodt staçk ərvkz bolv. 1904 z. dekabr sarin syylər Putilovsk zavodt kəlddg 4 kədlmşçig kədlmşəsnb harlv. En zavodt kəlddg kədlmşçnrin bədl degyd kyç zovlntə bilə, en ik zavod zabostovk zarlxə hancxn en kədlmşçnrig harhlhna bijnə bolad bəv.

Putilovsk zavodin kədlmşçnr, taldan zavodmudar delegatmudan jovulcxav. Pitrin nadk zavodmudin xarhnsn, muxlalğdsn kədlmşçnr, Putilovsk zavodin kədlmşçnrtə nəğdcxəv. Janvarin 8-lə Pitrin 140 minhn uly kədlmşçnr kadlmşən xajcxav.

Nolda kəzəsə kədlmşçnr — kədlmşin ədrig xasx, kyç-kəlsnə mənəg ikdylx, əngər emnx, kədlmşçnrin kykdig şkəld orulz surhulə zaax — gik iim survrmd təvsimn.

§ 30. Xan tal.

Kədlmşçnrig revolycionnij noldanas adruixin teləd boln xand itklhig carannə batlxin teləd, xaana nuvçin səvngyd Pitrt — „Ərəçən-kədlmşçnrin obşçestvo“ gidg organizac byrdəv.

En obşçestvig, policər xuldgdz avgdən, Gapon gidg ors geln tolhalsn mən. En, Gapon geln, kədlmşçnrin iim mu bəldd xan tyryc gem uga, gemtə ulsnə — xaana eər yyld bədg uls boln onc fəvrkudin ezdyd giz kədlmşçnrt cəlhəz egdg bilə.

Zabostovk eklxlə, en Gapon-geln, kədlmşçnrig revolycd orlculşşugan teləd, xan tal survrmdta otxmən giz kədlmşçnrt selvgən əgv. Ter çurvrmutan ərvənb zovingan, hundlan cuharahinə biçxmən giz kəllə. Zərn kədlmşçnr Gaponə survrmdar

kisəd odcxav. Tedi oda bijnə xaanur survrta otxla, mana bəd-
lig sərylx, jasrux gix sanata, icgtə bəsn mən.

Bolşevigud xaanur bičkə otin giz urdasnə saglə kelsn mən.
„Nekdnr, xaanur oç tus uga, tynəs sultxvr kezə çign kyləz bolş-
çuga. Survmudar—sultxvrig xuldz avdmn biç. Xaanas surxmın
biş, xaana josinə uga kexmn. Zug im kevr sultxvr avç bolxmın.
Sultxvrig ulan cusar xuldz, hartan zertə-zevtə, əvrtə ik dən
doir noldad avç boldmn”—giz bolşevikyd keldg bilə.

Janvarin 8-lə, kedlmşçnr biçsn dudvrtan, bolşevikyd idz
biçsn mən. Əmtin tyrynd jovdg, sən medrlə kedlmşçnr, xurg
deer, bolşevikydin selvgig dənhad, kedlmşçnr urdasnə me-
dylz kelsn mən. Bolv, əmtsin xaand itklhn ik bilə. Gaponig
bijsən bərylz əkçəzig xarlx bəsn uga. Gapon-geln, kedlmşçn-
rig—xaanur, əmnən kirs bərəd otxmn gidəd—ygdən orulv. Kədl-
mşçnr Gapon gelnig itkəd, xaanur survrta otxmn giz şidcxəv.

§ 31. Custa voskresenbe.

Janvar sarin 9-d (22), sən ədrlə, dənd murgsn, xarhnad ykn
gizəx Pitrin kedlmşçnr, byrkq biş səxn, kiifn ərən xaanur odcxav.

Kedlmşçnr tyryc ur-əşən ugahar, sən ədrin xovcən əmsəd
narəxaz. Kəsg minhn kedlmşçnrin təlhəd Gapon geln jovla.
Kedlmşçnr xaana zurg boln burxd avç jovcxala. Kedlmşçnrte
xamdan kykdnə, gergdnə bas jovcxala, Balhsna oln əngəs
xaana ərğəhyr adhl uga kedlmşçnr irz jovcxala.

Kedlmşçnr nomhnar, keryl cygən uga jovcxala. Bolv xa-
ana praviteləstvo, kedlmşçnrig somdar, buuhin şorar toscxav.
Ərdə jovx kedlmşçnrig—xatxa giz xan zakv.

Troick burmin ər, Narvsk ydnd xaana cergyd xalhinə
bəgləd zogscxaçkv. Kyn es songsn—„Tarcxatn”—gigəd zaklhna
darunə, oficermudin sakahar, caldsmud, kedlmşçnrir xələzəhəd
ekləd xacxav. Kedlmşçnr zulcxav. Zulz jovx kedlmşçnrig xaz-
gud, saldsmud ardasnə kəcxəv.

Pitrin natk rəjodar bas im darlhn bolv. End-tendəs xaidan
harad bəv. Xazgud, saldsmud, kedlmşçnrig kəhəd, alad jovcxana.

Bolv, jovz jovsn kedlmşçnrəs zərmnə tasrad, xaana ərğə
orcxav. Enynd bas, kedlmşçnrig xacxav. Kedlmşçnr xəry ərğəd
zulcxav.

Tednig kəldəd, buuhin somd işkriədə harad bənə. Xaana ergən öər, u hazr der, kesg yksen, şavtsn əmts yldəd bəv. En ödr cug Pitrt—1200 şaxu kədlmşçnr algdcxav, 5 minhn yly əmts şavtcxav.

Janvarь sarin 9 (22) ödr—„Custa voskresenьe“ giz ner avsn mən.

§ 32. Revolyc hal avçənə.

Janvar sarin 9 ödr, 1905 zilin revolycin eklc bolv.

Xan boln cug xana josl-bədlig kədlmşçnr erkn xortdinə sənər medcxəv. Ervənnь bijdən boln ervənnь bolşevistsk partıdan icxig kədlmşçnr medəd ircxəv. Bolşevikyd janvar sarin 9 ödrin xəən, darunь dudlh kev, ter dudlhndan, kədlmşçnrig cug xamcu olar zabostovk kexmn, cuhar zertə-zəvtə boslh kexmn—giz dudv.

Zer-zev uga kədlmşçnrig xaz alz tarasna zəng cəklilhnə hal met xurdar, xaana Ərəsən nutgin əmin xol gisn əncgtն cign kyrç songdz. Delgydən kədlmşçnr nolda kəxər boscxav. Moskvad, Bakud, Rostovd, Xərkvd, Odessd—delgydən kədlmşçnr nolda bosxcxav.

Nolda kezəx əmtsin ulan tugt—„Xang uga boltxa!“, „Xan boln pomeşçkkydin əmnəs zer-zəvən avtn!“, „Hazr kreştıjanmud!“—giz biçətə bəz.

Orn-nutgig delgydnь oricululad, revolys hal avad bəv. Zabostovkin niçər kreştıjanmud boslh eklv, cergçnr boln usr cergçnr bas yymldəd ircxəv.

§ 33. Xan taralh kez bənə.

Xana josl, revolycig ekhlnləny darçkar sedəd bəv. Kədlmşçnrig mekləd, əghl ök bolad çign, es giz zertə-zəvtə cergər çign taralhdg bilə.

Xana josl, bah keln əmtin xornd xov cacad, eşərkyləd kyç-kəlsərn bədg əmtsig revolycd orulcuşugahar seddg bilə. Xana josl bah keln əmtsig neg-negnyrnь tykrəd, noldylad bədg bilə. Kesg balhsdar jevrej gidg bah keln əmtsig cokz, taraz, dərzə joyla. Oktəbr sarla neg dolan xongin uturşar 100-har tiim coklhn, taralhn bolv. Ən dolan xongt—3 mənə şaxu uls algdv, 10 minhn har uls şavtcxav.

Jevrej gidg bah keln əmtsig cokz, taraz dazrlhna tuskar Lenin igz biçsn mən:

„Kişgo xaana josl, evrənnə syl caglan bəxəxlərn, xarñhu mu kədlmşçnrig boln krestʙjanmudig jevrej gidg keln emtsyr tykrəd bədg bilə. Xaana policmyd pomeşçkygtə, kapitalistnrte negdəd, jevrej əmtsig cokz boln taraz dazrdg bilə. Tyryhər zovsn kədlmşçnryn boln krestʙjanmudin durgo bollhiny pomeşçkud-muxlalğçnr, jevrejmydyr zalxar seddg bilə. Taldan ordudar çign kapitalistnr onədin dərvin cagt jevrej əmtsd durgo bolhkar tykrəd bənə, uçrnə jumə gixlə—kədlmşçnryn nyddig xaaxin tələd boln tednə sanan setklig kyç-kəlsərn bədg əmtsin labta kyçtə xortd—kapitalistnrig xalxlz, medylşugan toləd. Jevrejmydyr eşərkln hancxn batrsn hazrnə—kapitalistnryn boln pomeşçikydin muxlalhar kədlmşçnrig boln krestʙjanmudig xarñhurulsn hazrt batar bədg mən. Zug əmtin xarñhu tyryc uxasetkl orulz bolşuga əmts, jvrej əmtsin tuskar xudlar harhçksn, tarxaçksn zəngig itgxm bolz bənə.

Kyç-kəlsərn bədg əmtsin xortn—jevrejmyd biş. Kədlmşçnryn xortd—cug orn-nutgin kapitalistnr mən. Jevrejmyd dund—kədlmşçnr, kyç-kəlsərn bədg əmts ik zunə mən. Edn—mana kapitald dazrgdlhna—axnr-dynr, socializm toktaxin tələ noldlhna nana yyrmyd. Cug keln emtslə ədl, jevrej əmtsin dund bəjaçud, muxlalğçnr dazraçnr kəgitalistnr bas bəxənə... Cug ordudin bəjaçudla, ors bəjaçudla ədl, bəjn jevrejmyd, taldan bəjaçudla negdəd-xamdan kədlmşçnrig dazrz, salhz tarana“.

1905 z. fevralə sarla, xaana josl Baku balhsna revolyucionij kədlmşçnrig, staçk kesndnə eşəhən avb. Manhdmudig, ərmən keln emtsyr tykrz eşərkylv. Xaana policmyd cokz taralhdn kerçldlhndnə bas orlcçxav. Manhđ xovc əmsçksn xaana cergçnr, kesg xulxaç azdmudla negdəd xarsmz uga erməlb əmtsig dəlcəxəv. Baku gidg balhsnd ikl əmşgtə jum bolv. Taraz jovx əmts gert orz irəd, tarahad, aldginə alad, cokat, tyymrdəd jovdg bilə.

Erməlb manhđ xojrin kerçldlhna tuskig, yzsn kyn igz kelnə:

— „Mana maşin, Kyrdamir gidg stancur nissn ədl şuluhar jovz jovla. Mana maşin, Elisavetpolə (Gənzi) gidg hazras zulz jovx erməlb əmtsər dyrc odsn bilə, ednə zulsn hazrt, kesg

xongin uturşar manhd, erməly xojr keln emtn kerçldz bəşn bəz. Nurnlz kykd uls, biçkn kykd, evgd, emgd jovxala.

Cug maşind, kykdin ulıln, kəşdin tynşlhn nırgəd jovna.

Mana vagond, uxan uga neg kykd ky avç jovla. En gergnə nydnd yzyləhəd zaluhıñ, dəkəd horvn kykdıñ kerçəd alz. Kəerk en gergn, tyngrəgtə kənçrin tasrxə bolsn jum evr deerən avçkad, biçkn kykd şatulzəx bədl harhad jovna.

— Mini zaluhım alv!

— Mini kəvydm ykv!

— Mini kykim alçkv!

— Bidn jungəd yldsmə!—

Gildəd end-tendəs zovsn dun harad jovb.

Gentkn terz şard gigəd, şilin tasrxas pol der dyyrəd odcxav. Terzər xasn bəz. Vagond jovsn əmts çoçn əldəd odcxav. Kykd ulsin duhıñ urulz çaddg mand çidl uga bilə. Zərmsnə evdgiz kiscəçkad, nañag biçkə tərlytn gildəd uləd enlldəd bəv.

Bi terzəs xeləvyv. Zəv-zəvər oln manhdmd, 5—6-dar, təmr xalhas tedykn tigəd, nanə xarlad yzgdəxəv. Edn əmşgtə kəvər, yldən, xanzalan əəvyrdəd bəcxənə. Bolv, mana maşin salbkn met, tednə xazuhar nissn gılə xurdar harv.

Ştanc der irəd, manhdmd bas bah biş zovln əlhln, dazrlh yscəxəz—giz sonsuv. Manhdmd dund, kesgnə eckən, kykdən gez orksn əmts, jir oln ənçn kykd, belvsn gergd bas dala yldz.

Tikd bi xaana josna uxahıñ medləv. Xaana josn mel zərc neg keln əmtsig—negnyrnə tyrkəd, də bosxad bədg bilə. En kerg jovdlin uçr utxñ jumə gixlə—kyç-kəlsərn bədg əmtñ er-vənnə xortd—pomeşkydlə, kapitalistnrlə, kulakudla biçkə nolda ekltə gikin arh.

Bolv cokz, taraz dazrlhn revolycig zogsasn uga. Kyç-kəlsərn bədg erməly, jevrej əmts, sənər negndən toxrz, xaana boln kapitalistnrlə noldag ulm carannə sunhz noldv.

§ 34. Cergin boln usn cergin boslhn.

Kvdlmşçnrin şaçkin, krestşjan əmtsin yymlhə daru cergt boln usna cergçnrin boslhn eklv.

Xaana pravitelstvo matrosmudas boln saldsmudas, xaana josna itklə xarsaç kez avxar ykldz jovsn mən. Cergin tolhaç

bolz — çahan jasta əmtsig — pomeşçkydig kapitalistnrig təvdg bilə. Cergçnrin tələ, cergin çonz gigəd dan daxad jovdg bilə, enynd bədg gelngyd — tolhaçan kyndltın, gemən ertn, səgtn gigəd surhz-dasxdg bilə.

Bolv cergçnr boln usna cergçnr, edn jilhl uga kədlmşçnr, kreştjanmud. Xaana cergçnr kədlmşç, kreştjan əmtslə əd, bas muhar zovıngtahar bəcxədg bilə. Saldsmud bas xaana josna digt durgo, hundlta bəcxədg bilə. Bolşevikyđ, xaana cergt kyrəd, cergtn ervańn ıaçeıksən byrdəhəd saldsmdt dənə bulalhna — dazrlhna uçr utxıń cəlhə əgdg bilə.

Xaana cerg Japona dənd dılgdhn, saldsmdt boln usna cergçnrt, josnd durgo bolhıg ulm gyydyləd, sonrdulad bəv. Cergçnr neg uxahan bərz çadl uga bəcxəv. Onc dənə əngs tolhaçnrin zaksn zakag kycəşşvđn gigəd kycəlugə bəhəd bəv. Cergin zərm xəvmıyđər boln usna cergt ildz boslhn ekıv.

En boslhnas onçtan — Xar tengsin usna cergin „Князь По-темкин Табриçıskıj“ gidg nertə kerm der boslhn jılhlta bəsn mən.

1905 z., ıul ı sarın 14 ədr oficermyd degyd ıkar dazrad, muxılad bəxlə usna cergçnr (matrosmd) sərgldz bossn mən. ıdn broninoscin komandırıg, 7 oficerıəg xamdı ıalçkad, Odess gidg balısnd boszəsı kədlmşçnrt dən bolxar kəndrsn mən. Boslhıg Matışenko gidg matros hardsn mən.

Bossn ulsın noldana tuskar bosıdand orıcsn neg kyn ıgz kelnə.

Jun ı sarın 17 səeg Potemkınəkn nomhar davulsı uga. Se-vastopolısk buxta talas ıı tengsd, sən kyıc əmtstə eskadra¹⁾ harsıg edn sonşxala. En eskadr mınut bolhnd sərgldz bossn kermıy dəvz çadımın bilə.

Onıdn dərın cagt beln bolad bəxın tələd, xovctahan unt-xadg bıə. Tobmud somlata. Kemr so dəvrıxlə, sagın tələd, xəmg juman bıldçksn bədg.

Eskadr yzgdz jovna... Eskadr aşnal — gıldəd ərın ərıə zəng harad odv.

¹⁾ Eskadr — şışın təvgdsn tolhaçın hardvrar jovz jovx, ııı kermđ nılsn dənə usn cerg.

Cuhar neg kyn ædl, øsrz boscxav. Zev-zøvər xol, xar utan congrad yzgdv. Udan bollugo cug xar tengsin eskadr yzgdv.

„Potemkin“ ømnəsə, yks gigəd, eskadrig tosv.

Zer-zevyr darunə somd tøgəlyləd avad irv. Batəng nisvən sonsgdx ə uga bolad odv.

Ømnəsə tosad 5 bronenoscud, krejser boln kesg minonoscud harad irv.

„Potemkinə“ bæd iim dokja biçətə bilə:—„Zaxran xajad zogstn es gixlətn xanav“.

Eskadr jovdian bahrulv. Sunhg uga telegraf iim sunhg øgv:

„Xar tengsəkn, tana harhsn jovdltn øvrz bənəvdn, ømn uga əmts, sən durarn bərgdcətn, sultxvr avcxaxt“.

„Sərgldz bossn uls sən durar bərgdşuga“!—giz „Potemkin“ xəry øgv, ervənnə xalharn caran jovv.

Potemkinəkn, yklin noldand beln bolcxav. Matyšenko gidg tolhaç zakahan øgəd jovv. Kemr dilgddg bədl harad bəxlə, kermən tensd çivəxmən gix kyndvrtə bilə. Usnaz zərm cergçnr maxlahan avlidad, neg negnlərn mendləd bəsn mən.

Eskadr dənə bədlər „Potemkinig“ tøgəlxin kergt tarad odcxav.

Sərgldz bossn bronenosec eskadrin tal dundnə şigdəd jovina. Potemkinəkn minut boln xalh kyləldəd jovcxav. Gentkn, tovin somna duhin orçd, horvn bronenoscudas—

— Ura! Ura! Sulbəlhn mend boltxa!—gigəd xəkrləd occxav.

Usn cergçnr tovan xajçkad, kerm der harç irəd, cuhar maxlahan avad dajlcxav.

„Sinopin“ xazuhar harç jovsn usn cergçnrt, Motyšenko əmtin deer harç irəd dokja øgv: „Ervənnə oficermydən ares-tovats ketn, tægəd manur negdcətn“.

Tolhalz jovsn əmin çəçn əhad odv. Natk kerm der sərgldz boslhn boluzga gigəd, yks gigəd eskadrig, il tensyr zalz jovulv. Toihaç, Sevastopolə balhs orz jovla.

„Potemkin“ dornə ergylz avad, eskadrig ardasnə kəhəd harv. Minonoscud zagas „Georgij Pobedonosec“ gidg nertə minonosec gentkn xocrad, sərgldz bossn əmtsyrgdv. „Sinop“ bas uxanə xəvrzovad, bolv yldz çadluga, eskadrig yks gigəd darunə kycəd əvv.

„Potemkin“ tovig boln nan çign zer-zevan tövlcxatn, erk biş bulzulxmn—giz zulz jovx tolhaç usn cerglann zakv. Bolv, usn-ergçnr toamudur kyn erdsn uga. Oficermyd biçkə xatxa gigəd, edn tovin onəsdiç tengst xajad bəv.

Bykl eskadr—xaana broninoscmud, kresermyd boln mino-noscmud hancxn „Potemkinəs“ adhn zulv.

Bolv Odessin bossn kədlmşçnrlə, cuhar neg kyn ədl zəv-şərluga, bossn usna cergçnr tednlə nilz çadsn uga. Bossn emtsəs zərmsnə—erkn biş buuxmn, zərmsnə—cug xar tengsin usn cergçnrin boslhig kyləxmn giz kelcxəv.

Odes' balhsna əçksn josna uls tovkneđ bəv. „Potemkin“ cag zuur dənd orcluga bəsər, edn balhsnd bossn kədlmşçn-rig darad avç orkv.

„Potemkin“ arvn negn xongt, cug usn cerg bosxig kylə-həđ bəv. Bolv cug Xar tengsin usna cergəs cag zur—dav-dert hancxn—„Georgij Pobedonosec“ bossn əmtslə negdv. Ter cagt, xaana usna cergin cergçnr nurlz revolycion medrl-sanən uga bilə. Dəkəđ Potemknəkn biisnə neg uxata, negndən toxrsn uls biş bilə.

Junə sarin 24 ədr nyrsn, xot xolnə çilz jovx „Potemkin“ bijnə Ruminə tal odad, Ruminin josnd evrə durar orz əçcxəv Matyšenko gidg, boslhna hardas jovsn, matros xəry Ərəsəhər irxlə, xaana alaçnr degəd əlgəd zovaz alv.

„Potemkinə“ boslhn ik jilhlə, çinrtə bilə. En jovdl, tensçnr ekn bolz noldz bəx kədlmşçnrin boln krestəjaumudin xalxd ilər orlhn bilə.

Xand boln pomeşçikydin josnd erkn tyşğ bolz bəsn cerg ulm itkl uga bolad irv.

§ 35. Cug olna Oktəbrsk şačk.

1905 z. Oktəbr sard, kədlmşçnrin revolycionnij noldan-ndrlhn ik, axlgç ədlhndən kyrv.

Oktəbr sarin şinər Moskvad təmr-xalh kedg kədlmşçn-rin zabostovk eklv. En zabostovk, cug ik təmr xalhmudar bolv. Pojezdmyd zogsv. Cug orn nutgt jovlhn, kəndrlhn zogsv. Təmr xalhin kədlmşçnrlə, fabrk mud, zavodmud, telegrafmud, poçt—cuhar negdcxəv. Cug orn nutgt olna zabostovk bolv.

Bosqax əmtsin erkən-hol kergydn̄—xaana josig xamxl̄x-xol̄x vlx boln 8 çasa kədlm̄şç ədr bilə. Staçk hardxin tēlād, kədlm̄şçnr, Pitrt—kədlm̄şçnrin deputatin Sovet byrdəv.

En cagla Kranştadt bədg usna sergçnr dund, dəkəd Moskvad, Kijevd, Xərkvd, nan̄ çign balhsdar bədg saldsmd, zaagt bas yymldən bolv.

Ədr irvəs, krest̄ljan əmtsin sergldz boslhn ulm doğşdad jovb. Oktəbr, nojabr xojr sarin dund cug orn-nutgin ujezdmydin horvna kesn neg xəvəs elədn̄, krest̄ljanmudin boslhnd orcxav. Krest̄ljanmud 2 minh şaxu pomeşçykin mal gerig şatan, zəərin̄ xorndan xovaz avsn mən.

Revolyc ulm ikər badrz şatv.

Çug olma zabostovk eklsnəs avn bolşevistsk part̄y ard̄n̄ orz kədlm̄şçnrig zertə-zəvtə bolshnd ikər bəldlə. Dəvlz odsn xaana josig zerte-zəvtə noldahar xamxl̄xas biş, nan̄ ev-arh uga—giz part̄y medylz bələ.

En cagla hazadin ordudas Lenin irlə.

§ 36. 1905 zild Sovetmud.

Revolycin cagla, partin hardvrar bossn kədlm̄şçnr, ervənn̄ dundas staçkin komitet şidcxəv. Fabrik, zavod bolhnas, 500 kədlm̄şçnrəs nezəd, dedutat şycxədg bilə.

Staçkin hardlhn staçk n komitetin hart bələ. Edn onc listovkş caas, zaka harhdg bilə. En staçkin komitetmydəs. 1905 zild ekn bolz kədlm̄şçnrin deputatin Sovet byrdsn mən.

1905 zild byrdsn sovet, mana Sovetin josna eklc bəsn mən Tyryn Sovet, 1905 z. maj sarla Ivanovo-Voznesk gidg balhsnd byrdz-harsn mən. Bolv, Pitrin kədlm̄şçnrin deputatin Sovet ik çinrtə bəsmn.

Pitrin Sovet 1905 z. oktəbr sarla çunhgdlə. En Sovet cug revoiyctionij noldag, cug əmtsin zabostovkig hardz tolhalna. Sovet Pitirt 8 çasa kədlm̄şç ədr boln durar yg kel̄x, xurg kex, sultxvr, bar barlx zaka harhlə. Sovet, kədlm̄ş uga xarinnzəsən əmtst dən ök kədlm̄ş byrdəz kev. Ervənn̄ zakahan boln kycəx kergydn̄ ervənn̄ „Izvestij soveta raboçix deputov“ gidg gazədtən barldg bilə.

Darunь udan bolluga cug ik promiřlennij balısdar—Moskvad, Xərkvd, Varřavd, Odessd, Rostovd, nanь ign promiřlennij balısdar Sovetmyd byrdcxəv.

§ 37. Dekabr sarin zertə-zevtə bolıhn.

Orn nutgt revolycionnij noldan, ulm hal avad bəv. Dekabr sarla, bolıřevikydn partə, tolhaç bolg kətivr Lenintə kədlmıřnrin revolycionnij kəndrlıhg řınalz tolz—zertə-zevtə bolıhg eklımn giz řiıdlə.

— Bidn sənər byrdz nilz bəldəd, zer-zevər agsad ərənən kədlmıř—ax dynrtəhən—poləkmydtə, jevrejmydtə, kavkazcmudta, finləndin boln nanь ign kesg əmtstə har-haran bərləd, bəldıhnə kədlmıřən sənər kehəd—xun əmkřz bəx xaana josnd sylin kytə coklıh cokx zəvtəvdn.

— Xaag uga kexmn! Revolyc mēnd boltxa!

— Socializm mēnd boltxa!

İm dudvrımdutahan bolıřevikyd kədlmıřnryr odsn mən. Ynə əmn, ertəs fabrikmydar zavodar boln ik balısdar, bolıřevikyd də kədlmıřnrin ingyd (druzin) byrdəhəd, tednig zer-zevər tetkəd, ter zer-zevən jahz edlıxıñ surıhdg bilə.

Xaana josn revolycyr eklz dəvrv. Pitř kapitalistnr 75 minhn kədlmıřnrig kədlmıřəsñ harıhv.

Dekabr sarin řınər, xaana josn, Pitřin sovetig bərv.

Moskvan Sovet—Pitřin Sovetig bərz avsna xəry giz cug kədlmıřnrig stakur duudv. Tyrynk ədrtn, stakd 150 mēnhn kədlmıřnr orlcv.

Moskvan daru,—xana josna dəvrıhnd xəry giz cug orn-nutgt olıa řın staçks xahrz harv. Oda kədlmıřnr hancxn stakar zogsz adřuga bolv. Kədlmıřnr, bolıřevitsk partin dudsñ—xana josna əmnəs sərz zertə-zevtə bolıh kexm—gix hancxn xalıhg medcxəv.

Moskvad boln nanь ign balısdar dekabr sarla kədlmıřnr zertə-zevtə bolıh kecxəv. Kədlmıřurin bolıhna duntk hol hazrñ Moskva bilə.

Daru-darunь zabostovk kelıhd ıdlñ ılsn Pitřin proletar-mud, zertə—zevtə bolıh kexd ıdl uga bolad bəv.

Dekabr sarın 10-lə cug Moskva barikadar dyırv. Moskvın Sovet bıjıń ervańń zertə-zevtə kədlmşç ıngıttə bıla. Ter druzinıg Moskvın partin komitet hardsın mən.

Cergyd neg ıxahan bərz bəz çadsın uga. Tednə zərımnı onıslata suxav: tolhaçırnı saldısmudan haza ılbnd harıxdan ədg bıla.

Kədlmşçnr, batr çıırg kevər xəryccxav. Xaana pravitelbstvo arı uga bolad, ervańń cergtən. Moskva tal dən əgılv. Pitr balısnas gvardejisk Semenovsk polk boln nanı çıgn dənə xəvmyd ırcxav.

Xaana, Dubasov gidg, ınrl kesg olı, zertə-zevtə cergtəhən ekləd dəırv.

Druzinımyd zalı kevər noldı, bolı bərz es çadad bəv. Xana cergin tovmud, pulemet, vintovkin əmnəs sərgldzəx, bəçəx ıls nurhlz şud pistulmudta bəz.

Kədlmşç druzinəkı Moskvın zax—Presnyr cuxırv. Tyndən bosın kədlmşçnr kesg xongtan yzgdəd uga batr çıırg kevər xərycz, dəıvrz jovsın xana cerglə noldı.

§ 38. Presnd bolın barikadnıj dəd.

Moskvın kədlmşçnr bədg zax hazı—Presnı bosın ılsın şıvəd xəırv. En Presnı barikadar byrkgdəd dyırv. Sın zertə-zevtə, pəmbat, vintovkta, pistulmudta 500 kədlmşç-druzinnıkyd en şıvən erkn itkitə dəçnr bıla. Ednə tyryn xalxdnı bolışevıkyd jovla.

10 xongın ıtırşar Presnəkı, kesg ıly tota xazgudın boln saldısmudın əmnəs kyçtə kəvər noldı.

Dubasov gidg tolhaçırın zakanı ıim bıla:—Presnıg uga kexmın, zug bəslhıg darxmın!

Dekabr sarın 17 asxı, xaana cergyd Presnıg təmı bys met tēgələd cəvləd avçkv. Əryn ər şarllhnlə tasrxan ıgahar tovar xav. Neg çıgn mınutd tovin ə zogssın uga. Xoır talas sə bolıtl xav. Gerımyd boln barikadmud şatv. Presnə şarlad, manurtad bəhəd bəv. Sə—ədrlə ədl gerltə bıla.

Presnə—ıklin dəldəndən bəldı. Batırsın ıtan dotı bıçkı kykd boln kykd ıls somd, druzinımyd zəldəd bəçxav.

Gentkn t  mr xalh talas Presnyr cergy   taslad orv. En xalxd manz—xarz b  sn t  mr xalhin druzin  kn, d  vrz jovx   mts  g sergs zogsaz   ad  n uga.

Horv  dg   xalkas, bossn   mts  g m  ndr m  t  r xav.

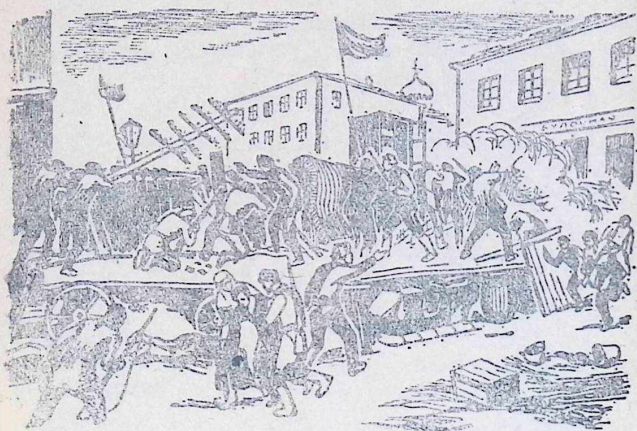
Druzinniky  , d  vrz jovx   mts  g x  ry harhxin tel  d b  sn ev-arhan,   id  l  n harhv. K  dlm     druzinniky  din tolha  , harda  , k  dlm    —bol    evik Sedoj gidg kyn   avts  n bil  . Bolv d  eg xajluga, bossn   mt    g carann   hardv.

— Fugasig xahl  n!—giz ter zakv.

Hazr, baxn-modn, utan,   ikn dyl  rm   t  h  r deek    n nisz harv. Yk  l  n   sn sald  smud x  ry harad zul  cxav.

Druzinniky  —Ura! Ura! Sultxvr m  nd bolt  !—gild  d baxtz x  krl  dx  v.

Bolv xaana cerg ulm   axad irv. Presn   s  rgldz bij  n xarsz   ad  sugan   il bolv.

Bar  k  mud Presn  d.

Manhdur   rynd  n Sedoj—tar  xat  n—giz zaka   gv.

Presn   avgdv. Utand boln kesg xam  r  a, tarsn j  ms dund Presn   tak  krv. U  n  smudar patrul  mud jovldad v  cx  n  .

Xaja-xaja buuhin dun sonsgdna. En—xaana nomhrah    n, jovz jovsn   mts  g xaz al   v  cx  n  —zoogan kez  sn   en. B  dg

germydig cevled, zer—zev xəhəd, bışınb temdgıgdsn, xarlsn ulsan xarhkla Moskvar-holin caad bij tal jovulad bədg bilə. Tendnə xahad alçkdg bilə. Holin məsn yksn əmtsər byrkıgdv. Xama bolv çign hold custa corgud yzgdđg bilə.

§ 39. Pomeşkydin Ərəsə saç vənə.

Arin seləder, end—tend krestəjan əmtsin boşln xahrad bolad bəv. Ter boşlna negndnə orlcsn kynə kelsn yg en:

Bidn ugatə krestəjan kynə gert sogşuvdn. Ger bışkn bolçkad utəxn bilə, hancxn terzinnə bijnə ugatəhən me-dyldg bilə. Ik beçəs kiit ursad bədg bilə. Stol der şil uga, ərə əmtə bışkn lamp saç bilə.

— Jahsn pogodvi—giz mana zolaç belv. Şuugad syrkrəd, tyryc jumn yzgdəç. Ykəd bəsmədn en gigəd cohar sançkuvdn. Gentkn xələxləmədn hal çoln-çoln gigəd yzgdv... Im ora sə kyrti untluga bədg jahsn sən ulsvi—giz bidən sanuv.

— Oda ken untna?—gigəd gerin ezn kelv. Oda əmtst untig arh uga. Untsnədn bolx. Bosx cag bolz—giz kelv.

— Tadn jamaran hazras jovz jomnat?—giz gerin ezn surv.

— Stancas jovşuvdn.

— Nam tendəşji. Tiiklə maşin jovdg bəlzəxgov?

— Jovna.

— Tiklə zobastovkig darçksn bolxgov? Tiiklə... manaksin çidnə kyrsn uga bolxgov. Bidn bolxla sanzələvdn...

— Tana hazrt jun vənə? Tend jumn sonşgdnu?—gigəd gerin ezn ekləd surv.—Alə oda bijnə nomhrula bəny?—giv.

Ə uga bəzəhəd, əmşgtə tyvşyn bədləhər deernə nemz kelv:

— Odaxn mini kəvyg bas cəkəd alçkv.

— Jahz cəkə alv?—giz bi suruv.

— Tiigəd-l mələhər cəkəd alçkv.

Beş talas, arhulxnar şuşçsn ə harv. Eznə çirə xəvrəd kəndrəd odv.

Nə, bolxi oda çəmd—giz, beş talan ergz kəlçkəd—carannə cəlhə əgv.

Gergm mini... mēl uuləd vənə—giz mand kelv. Hancxn kə-vytədən... Sanad orkkıarn..... Sonşçənc, bolz—ginəv.

Beş talas harsn ə uurad, gert dun uga bolad odv. Şuurhn gisn jumn terzər çign, gerin ezsər çign yləhəd bənə. Gerin ezn tolhahan ərğluga, suhad suuv. Çirənb dogşn—uurta bolsn bədlə bilə.

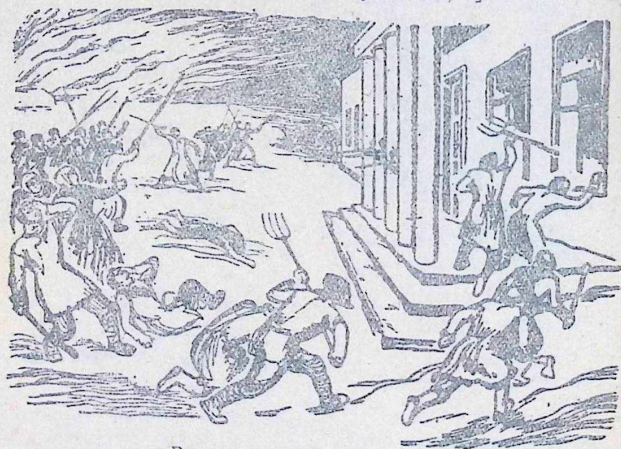
Nevçkn zuur ə uga bəzəhəd dekəd eklv:

— Tynd arvn negdgç nasn orz jovla. Səxn kevyn bilə. Dan stancur gazəd avxar gyyhəd bədg. Jamaran çign şuurhn bolz bəsn biyn—gyyhəd jovz oddmn. Bykl sodha gazəd avçkad uləncd harad kreştəjanmudt umşz əgdg bilə. Cug seləne əmts cuglrdg bilə. Jir sənər umşdmn.

Biçknər totxçkad arhul şimdı:

— Udrad xajçkz... Cug jasın yylz... Nyddin byltlz... Jasdnb tasrxa maxmudtahan harad bəz...

— Bidn mozgud... bor... Nyknd bəçkəd, jamaran çign gerl yzdygo biləvdn. Hazr nykləd, sliçəd, teryg xeləhə bəsn biismdn burxd, xanas avrlt kyləhəd bədg biləvdn. Kemr mand es bolxla mana yrd-sadt çign gigəd sandg biləvdn. Burxnin, xaantn oda en. Burxnd, xaand, oda nand tyryc itkiln uga bolv... Kemr tadn çidlən yzylxlə, bidn çign çidlən yzyləvdn,—gix sanan tolhadm bənə... Kyzyhən boox dees kyləzəxər, sykan avad bos.

Pomeşşkin der malig taralhn.

Gentkn terz hatc, kynə çirə naldad odv.

Gerin ezn çoçad, terzyr xələv. Dəkəd bəsad syk avad harv.

Baaxn cag bolv. Gentkn gerin uru bij tal kynə mu dun sonsdv. Bidn çikən orkad sonsuvdn.

Gentkn jamşgımdn—Nabat!—giz xəkərd gerin yydig çanhur xan, gerəs harad gyyv. Bi bas ardasn̄ gyyv.

Cug seləhər krestʲjanmud Gordjeev gidg pomeşkin mal—ger temcəd gyldəd jovcxana. Cug selən ervənn̄ barınyr devrv. Əmtin tyrylz zəv-zəvər oln ugat̄n̄r jovcxana, tednə tolhad, ik sykən dajlad, mana ezn əmn̄ bijdn̄ xol-xol olxad jovna.

— Kemr tadn çidlərn̄ bolxla, əidn̄ çign̄ çidlərn̄ gigəd—dan davtad jovna.

Arvn̄ minudas davsn̄ uga. Bakn̄hu-byrnky səhin̄ tengrt̄ əvr-tə ik fakel əndr kevtə—baxn̄ met utan, hal xojr congrad bənə.

En—Gordjeev gidg pomeşkin mal-ger şaçənə.

— Dəkəd ter bənə giz—zolaçmdn̄ zaav. Barun̄ bij talan̄ yzyiv. Tend, sar harç jovx met, ərğn̄ şarvr̄ ərğtə tolvn̄—yzgdəd bəv.

— Ədr boln̄ tyymr̄ əgəd, şatahad bədgz—giz zolaçmdn̄ temdgiv. —Xələ, ençn̄—Voropanovskin̄ kyytr̄ şaç bəvyzgə, xə-lelç...

Ə uga bəz bəhəd, iik xol şaçəz tyymr̄ yzçkad:

— Pomeşkydin̄ Ərəsə şaçənə—giz xəkrv.

§ 40. 1905 zilə revolyc jungad dilgdsmb.

Moskvad̄ bolsn̄ bəslhn̄ dargdv. Enynə ardas xaana jəcn, natk bəhsdar̄ bolsn̄ bəslhiḡ bas darv.

Kədlm̄şçnrin̄ staçks̄ zərm̄ hazrmudar̄ odā bijn̄ xahrad̄ bəv. Seləder̄ krestʲjan̄ əmtsin̄ vymən̄ odā bijn̄ bolā bəv. Bolv, sarmud̄ ırvəs, revolyc̄ dilgdsn̄ sənər̄ jilhrz̄ medgdəd̄ bəv. Xaanā jəcn, evrənn̄ hartan̄ jəsiḡ carənn̄ bərəd, ervənn̄ yklin̄n̄ sorgan̄ xooran̄ saaz̄ çadv.

1905-ç̄ zilin̄ revolyc̄ jungad̄ dilgdsmb?

Kədlm̄şçnrin̄ zer-zəvər̄ bijn̄ aksln̄n̄ mū bəsn̄ boln̄ revolycion̄ noldand̄ əmn̄n̄ sən̄ daslt̄—damışlt̄ ugan̄ uçrar̄ revolyc̄ dilgdsn̄ mən.

Krestʲjan̄ əmts, kədlm̄şçnrlə̄ ədl̄ gyzrmḡ bişər, sən̄ nicnhȳ ugahar̄ boln̄ kez̄ jəvsn̄ kergtən̄ amrsn̄ itk̄nz̄ ugahar̄ noldsn̄

mən. Krestʲjan əm̄tsin boshn kədlm̄şçnrin boshnla ygcən, ni uga bəsn jum̄n. En jovdl, revolycin erkn çidl—kədlm̄şçnrig darxd ik nək̄d bolv, dəkəd amrar krestʲjanmudin boshlig darxd bas nək̄d bolv.

Xana jasn, cergig boln usn cergig—bosldsn kədlm̄şçnrig krestʲjan ulsig darxd olzlz çadv.

Taldan ordudin bajaçud, xand ik dengen kyrgv. Hazadin ordudin bajaçud ervənn̄ olz-orşan xarsad, revolycig darxd gigəd xaand ik mēng əgcxəv. Hazadin ordudin bajaçud, ors kapitalistnrtə xamdan kədlcxəsn boldg. Hazadin ordudin bajaçud, ervənn̄ kədlm̄şçnr boln krestʲjan əmts, Ərəsən kədlm̄şçnrəs, krestʲjanmudas ylgır avç orkva gigəd ikər əcxədğ bilə.

§ 41. 1905-ç zilin revolycin çinrn̄.

1905 z. revolyc, kədlm̄şç klassd boln krestʲjanmudt ik çikrtə bəsn mən. Kəsg tym̄n kədlm̄şçnr boln krestʲjanmud tyryn bolz xana jasnla də bosxkar şidz noldsn mən.

— Kədlm̄şçnrig darcxav, bolv en jovdl, irgç dillhig labta medylz bəx, dilgdln̄ə negn̄—giz Lenin kella.

Kədlm̄şçnr boln krestʲjanmud ervənn̄ klassin xortdanildəz yscxəv. Xan pomeşkudtəhən boln kapitalistnrtəhən negn̄n̄ tedn mehcxəv.

Zug bolşevigyd—kədlm̄şç klassin hancxn revolycionnij part̄y, xaana jasnla noldhnd, kədlm̄şçkrin dildg syl kyrtln̄ kyrgxig—revolyc yzylz medylv.

Kədlm̄şçnr boln krestʲjanmud ervənn̄ suldihan—xana kapitalistn̄rin, pomeşkydin josig, hartan zertə-zevtə bosz avxig cuhar sənər ilkcxəv. Krestʲjanmudin bijsən muxlalgç, dazrgç əmtslərn nolddg noldag kədlm̄şçnr ulmar harddg bolad jovv. Kədlm̄ş uga bolad, xara bədg cagla, kədlm̄şçnr ervənn̄ hazr talan selənd xərz irçkəd, kədlm̄şç klassin sana-setklig əmtst medyldg bilə. Ik, ik balısdas, zabostovk kev gihəd, selənd tuvrt təvsn əmts, selədər krestʲjanmudt ik jilhltə kədlm̄ş kecədg bilə.

Davtxin tələ eax survmud

1. Kenə olz-orşin tələ Japonlə dən eklgdsn bəsm?
2. Xana jasn juna tələ taralh kedg bəsm?
3. Kədlm̄şçnr xaanur odxd, bolşevikyd jamaran gisn bəsm?

4. Janvar sarin 9 ödr jamaran çinrtə bolv?
5. Oktəbr sarin zabostovk jahz kegdv, jahz çilv?
6. Əmtin tyrynək Sovet xama byrdsmb?
7. 1905 z. revolyc jungəd dillgdsmb?
8. 1905 z. revolyc kədlmşçnrig boln krestəjanmudig jind surhv.

VI. OKTƏBRSK REBOLYC.

§ 42. Noldan çiləd uga.

1905 z. revolycig darsnas avn, xana alaçnr kədlmşçnrig boln krestəjanmudig əmnəsn ulm dəğsar dazrdg—taradg bolv. Cug ərü nutgar cəzlğc cerg jovad, revolycionermydig dylzz xəz alad, sultxvrin tusk yg kəlsn əmtsig tyrmə dyrəd bəv.

Onçta jilhlrə kevar bolşevikydig gettg bilə. Partə dəkəd xəry nuuvçd harx zəvtə bolv.

1907 z. dekabr sard V. I. Lenin xəry hazadin ərđ orad jovz odla. Xana cergyd, alxin tələd, Leninig ikər kyçlz xəxəv. Policəbas ikər kyçlz Stalinig xəxəv. 1908 zilın mart sard tyryg bərdə avb.

Bolv, en, kyn kelz bolşuga, mu bədd bəsn bijnə, mana paxrtə ik çinrtə kədlmşən kədlmşçnr dund ulm carənnə kegə bəv.

„Revolyc çiləd uga, zug taradg, bolv en dəkəd şinəs irx zəvtə. Kədlmşçnr, krestəjanmud dəkəd şinəs bəsad, xana, pomeşçkydin josig xoləvlx“—giz bolşevikyd kelxədg bilə.

Bolşevikyd, kədlmşçnrig boln krestəjaumudig muxlalğçnr-mudinə əmnəs şin sərgldz bəslhnd ekləd bəldcxəv. Hazadin ərđudt bəsn bijnə Lenin bolşevistsk partin kədlmşig hardv.

Leninə hazadin ərđd kəsn kədlmşin tuskar Stalin iğz kəlnə:

„Ərəsəd yldsn ulsas cəəknə, ərđ-nutgin dotrin kədlmşç kəndrlhnə, zəgranicd bəsn Leninə dyngə, zəhlədata bədg bilə. 1907, 1908, 1912 zilmydt kezə bolv çign zəgranicd irsn cəgtm, bi dan Ərəsəhəs, hararn bərdə kədlmş kez jovx ulsas irsn dala biçg Ləninəd yzdg biləv—teğəd Lenin Ərəsəd yldsn əlst ərnxn ikər meddg bilə“.

Kesg dəkz dillgdsn kədlmşçnrin kəndrlhn, biçkn-biçknər jasrad irv. Zabostovk daru darunə boldg bolv. Bolşev-

vistsk partj batrv. 1910 zilas avr bolshevistsk „Zvezda“ gidg gazəd hardg bolv. 1912-gç z. xana josn „Zvezdag“ xaasn cagt, bolshevikyd enynə ormd „Pravda“ gidg gazəd harhdg bolv. Gazətig, Lenin, Stalin xoir harddg bilə. „Zvezda“ boln „Pravda“ kədlmşçnrin dund əvrtə ik əlmətə bəsn mən.

1912-ç zilin mart zard Ləna gidg holin ergmd (Sibirt), alt oldg hazrmudin kədlmşçnr kapitalistnrin əmnəs, tend bədg xatu dazzlhig dəz jadađ boscəv. Kədlmşçnr zabostovk zarlad, staçkin komitet byrdəhəd, alt malttg hazrin tolhaçsin əmnə kesg tər—survmud təbb. Bosn əmts, 8 çasa kədlmşç ədr, kyç kəlcənə mēng tergytn xamgig ikdyltxə—giz nekldcxəv. Bosn əmtsin əmnəs xana josn cerg jovulv. Staçkin komitet bərgdv. Kədlmşçnr ervənnə gergdtəhən boln kykdtəhən staçkin komitetig sultxtn gigəd tolhaçnrur otxla, tednə əmnəs zərylz buuhar xasn mon. Tynə aşdnə—270 kyn algdv, 250 kyn şavtcəv.

Bəz bolsşuga, kyçr zovlnta bəlhig səryltxə gihəd zer-zev ugahar bosn kədlmşçnrig xaz allhn, kədlmşç əmtst uxa orulad, sergəhəd orkv. 1905 z. janvar sarin 9 ədrəs xoran bol snla ədl, Ləna hold zabostovkig xaz allhna xəən, cug orn-nutgar zabostvvk eklcxəv. Pitr bəlhsnd, xaana boln kapitalistnrin əmnəs hartan zertə-zəvtə bosxin tələd, kədlmşçnr ekləd bərikad tosxəv. Revolyционнij kədlmşçnrig keldg ugahar cəzlad zovaha bəsn bijnə, Ərəsən revolyционнij kəndrihn ədr irlvəs ulm əsəd jovb.

§ 43. Cug delkən dən.

1914 zild, kapitalistnrin kesg zilin utuşar bəldsn cug delkən dən eklv. En dənd kapitalistnrin olz-orşin tələ, kesg tymn kədlmşçnr boln krestşjanmud neg — negən alldcxəv.

Dəg neg xalxasnə, Germanş boln Avstr—Vengrija eklv, dəkəd yynyr Turc boln Bolgar xamcz negdv, taldan—naşk xalxasnə—Anglija, Franija boln Ors orn eklv, ynyr sylərnə—Italija, Japonija, Sever.-Amerikin Sojedinən Ştatmud boln nanş-çign ordud xamcz negdcəv. Xər har gosndarstmud en—ax-dynr alldsn dənd orlcy.

En dæd nemşin (Germanin) kapitalistnr, evrønn bajn æl-mud—Anglig boln Francig dælz, zœrin avxar icsn mæn. Edn Anglin boln Francin kolonn̄mudig bulaz avç ervønn ed-tavran gylgxin toled boln en kolonmudin kimd kyç-kølstø kœdlnşçnr̄ig, krestjanmudig dazrz—muxlalz ik olz-orş ærxar sedsn mæn.

Anglija boln Franc kesgæs naran Germanig dælær sedæ jum̄n. En ordudin kapitalistnr, Nemşin orna promişlennostig kezæ çign jasrululşuga bilæ. En kerg cuhar tednæ kapitalistnr̄in olz-orşig bahruldg bilæ. Ter uçrar Anglin, Francin kapitalistnr kesgæs naran Nemşig darxar beldæ jum̄n, dækæd kolonin̄ bulaz xorndan xovaz avad, ervønn nicæçnr̄tæhæn Avstrin boln Turcin hazrin̄ xuvxz avx sanata bæsn mæn.

Æræsæn kapitalistnr boln pomeşkyd Anglin, Francin xalx tal bolv. Edn kesgæs naran Turcin balhs—Konstantinopolig bulaz avxar sedæ jum̄n. Ter cagt Xar tængs talas, orsin ba-jaçudmudt, cug dœrvn yzg tal tengsin xalh harad, ik olz-orş orxig medylsn mæn.

Juna tælæ dæ eklæn kapitalistnr jir sænær medzæcxæsimm̄n. Kapitalistiçesk orn-nutgud bolhn şinæs kesg saj Kitdin, Indin, Turcin kœdlnşçnr̄ boln krestjanmudig bijsæn kœdlgxær sedv. Onc kapitalistiçesk orn-nutgud bolhn evrønn ed-tavran taraz şin rinkmyd avxar sedsn mæn. Kapitalistiçesk orn-nutgud œngær giltæ kimd, kolonin kyç-kølsær̄n bædg ulsig dazrz muxlalad, ulm ik olz-orş avxar sedsn mæn.

Bolv delkæ deer, amrrar bulaz avç bolx, kœndræhæd uga hazr uga bilæ. Cug hazr kapitalistnr xoornd xovalhata. Hazrig bulaz avxlarn, urdn̄ ezlæd avçksn kapitalistnr̄sæs avx kergtæ bilæ. Ter tælæd kapitalistnr̄t imperialistiçesk dæn kerglgdv.

Dældz bæx ordud bolhna, kapitalistnr, evrønn æmtsin tælæ dældz bænævdn giz kælæd, kyç-kølsær̄n bædg ulsig meklæxædg bilæ.

Cug dældz bæx ordudin geln, æmtsig neg-negnyrn̄ tyrkæd eşærkylæd, burxn nomin tælæ boln evræ orn-nutgin tælæ dældxm̄n—giz duddg bilæ. Burxn-şazn kœdlnşçnr̄, krestjanig meklæd, olz orşin tælæ kapitalistnr oln æmtsig allhin̄ çik gigæd, kapitalistnr̄in boln josna—æmtin sæn den kyrgæç bolz bæsn mæn.

§. 44 Bolşevikyd dənə əmnəs jahız noldsmə.

Bolşevikyd, evrənnə kətlvrç Lenin tolhata, cug ordudin əmn ilər imperialistiçesk dənə noldsn mən. Lenin kapitalistnryn zurag iltgəd, dənə bulagç—tongç uçr-utxinə cəlhə əglə.

Frontd saldsrud ax-dy bollhn.

„En dən ədr ırvəs, neg-neglərn—ken ik olz-orş orulz avna, ken oln or dazna, ken oln bah keln ulsig dəlz hartan orulz avna—gigəd marhldz bəx kapitalistnryn boln ik kyçtə tonulç-mudin dən. Bulagç-tongç dən kezə çign kədlmşç klassas boln krestşjanmudas dəng avdg zəv uga jumn“—giz V. I. Lenin biçlə.

Bolşevikyd proklaməc bərləxadg bilə, teryndən kədlmşçnr xana jos xoləvlxin tələ imperialistiçesk dəg grazdansk dənd xəvrəxig dydla.

Bolşevikyd saldsrud dund kədlmş kecxədg bilə. Bulagç tongç dən kezə çign kədlmşç klassas, krestşjanmudas dən av-

dg zöv uga jumñ—giz tedñ saldsmudt cəlhə əgəxədg bilə. Kəd-
lmışnır bəjaçudinnə əmnəs bəsx zəvtə. Cug delkən dəg, taldanar
kelxd neg uls negnyrn dəvrə dəg, orn-nutgin dotrin
(grazdansx) dənd xəvrylx kergtə, taldanar kelxd kyç kəlsərn
bədg əmts evrənnə dazraçnrmudurn, muxlalğənrmudurn dəvrə
dənd xəvrylx kergtə.

Bolşevikyd saldsmudig çidlən sənər negdyltxə giz duu-
dvr kecxəv.

Neg iim jovdl bəsimn. Tynə tuskar Şoloxov gidg biçəç
evrənnə tuzdan tuzlna. Valet gidg salds cergiz bəən, Çernojarsk
polk Oktəbr sarin 3 ədr əryn ərlə dənd devrəd orv. Salds-
mud ə-şuhu urha modar jovcxəv. Zöv-zəvər xol, somd xahrsn
ə harad bənə. Saldsmud əmərən işkx bolhnan əvrtə noldan
bolsn mərt xarhad jovcxəv. Bag əvsdər boln il hazrt çign ykxn
əmts təgəlngdən dala bolad jovb.

Valet əərən neg saldsta xojurn, əmnk erədt jovsn əmtsig
kycəd, zergldəd jovna. Xujurn əmnən bəsn okopin nyknur
xarñuhar hərədcəv.

— En zəmlənkst jun bədgz, orad xələj. İlx jumñ çign yldsn
boluzga—giz Valetin ingnə, Valettən kelv.

— Jovij, çi barun bij talənnə, bij zyn bijinnə ergnəv—giz
Valet xəry əgv. Manaks irtl, bidn jun bəxinə şyçkvdn.

Edn xojurn xojr talakşan salv. Valet, kəsg ykxn əmtst byd-
rəd, hurvn zəmlənkəd orad hərçkv. Dərvdgç zəmlənkin yyd tatad
orkkla, gentkn es medgdsn kynə dun harad otxla—kiiç odn giv.

— En kəmb? — giz gerəs şilgrz harn, nemş saldc evrənnə
kelərn surv.—Çi Otto-jşi? Jungəd iim ora irtç?

— Haran ərg! Orz əg!—giz xoolnə bogdsn bədlətəhər Valet
xəkrn, „dənd beln boltn“ gisn komandə sudgla ədlər, doran
suuv.

Əçksn nemş salds, gilvkəd yzgdz bəx buuhin yzyrig, əhəd
xələz çadl uga, arhulxnar ik kədlmişç haran sunhv. Valet nemş
tal işkmnv.

Əkərlgç duuhar—Gy!—giz Valel kelv. Gy, nemş. Çamlanand
əşən uga. Çamag xaz alxşv.

Bolv nemş kəlsn yginnə medz əgsn uga. Tiiklənnə Valet buu-
han tyşyləd orkçkad, ərədəd nemşin barun harinnə avb.

Daarçksn kyn kevtə, inəmsg xələcəsni çiçrəd—Bi—kədlmşçv
giz Valet kely. Çamag jungəd bi alxəbiləv? Urha mod zaahad,
barun hararn arhulxlnar tylkəd, gy! — es gixlə manaks udlxn
uga kyrc ircxəx—giz Valet kely.

Iigəd zəv-zəvər oln sekund bolv, nemşin nydn, Valetin
nydnlə xarhildad, gentkn xələcəni bajrta inəlhər kəndrəd odv.
Nemş calds cuhrahini medv. Neg işkm xooran cuxrad
bajrlsn bədləhər haran əmerən harhad, Valetin harig çanhur
atxv.

— Çi namag təvzənç, bi oda medyv. Çi—ors kədlmşç, bi—
nemş kədlmşçv—gigəd evrənni kelərn bajrlad davtv.

Valet nemş kel medduga bilə, bolv nemş saldsin kelsn
ygig cuhrahini medv. Ərstə əlxni çeez deerni unv.

— Tum, bi—kədlmşç bolşevikv. Nə, ax-gy, mend jov.

Medz abbçi, ergy? Bidn elgn sadnlmdn, elgnmydlərn igz
mendldmni biş haran, haran as!

Neg-negən bədl dyrsərn, kəlvərərn medsn—tanldsn xojr
kyn haran atxldad, neg-negnyrn xələldəd bəcxəv. Odaxn eşətd
bolz jovsn əmtə kevlərn bavarec boln biçkn ors salds—oda
nicçnr bolv.

Ə-şuhu modn zagyr cəvləd ərdz jovx saldsmudin ə harv.
„Irgç klassin dənd bidn neg okopd kevtxvdn. Yr, en çik es
meni?”—giz bavarec şimdiz kələd, yks gigəd okopin şavr tarşrlad
togləz odv.

§ 45. Xaana josig xoləvlin.

Dən ədr irləs kədlmşçnrig boln kreştəjanmudig ulm ikər
tarahad bəv. En jovdlarn arin selənd boln balhsdar bədg kyç-
kəlsərn tezel kedg əmtsin revolycionnij kənrilnd—nəldənd
dəngən krygv.

Cug əmts dənd orlcad yzcn zovln kədlmşçnrig boln kre-
ştəjanmudig, saldsmudig, usna cergçnrig, xazgudig—cuhrahini
ərtkylv. Kədlmşçnr boln kreştəjansk ugatənr durgo xaana
josig uga kex xalhig ləbtə mēdəd ircxəv. Kədlmşçnryn zaba-
stovsk oldv. 1917 zilin kədlmşçnryn kəndriln əmşgtə 1905
zilinə sanulv.

Ik halin zalb harhxin tēlad, nevçkn oçn kergtē bilē. Ter oçn 1917 z. fevralb sarin 18 ēdrin Putilovsk zavodīn kēdlmšçnrīn staçk bolv. Kēdlmšçnrīn survrnudig çik biş gigād zēvšərsn uga. Putilovsk zavodīn kēdlmšçnrlē nanb çign kesg zavodmudin kēdlmšçnr negdçxəv,

Kēdlmšçnrīn revolycionnij noldag bolbševikyđ hardz bəçxələ. 1917 z. fevralb sarin 23 ēdr oln kēdlmšçnr gergdydtəhən, kykdtəhən revolycionnij lozungsta, uləncd harcəxəv.

„Odmg!“ „Dəəg uga ketn!“ „Xana josig uga bolhtn!“ Cug ordudin (delkən) kodlmšçnrīn nicən mend boltxa!“.

Cergyd kēdlmšçnrīg xaxşvdn gicəxəv. Saldsmud revolycīn xaalh tal orz əgldəd bəv. Tednə dund bolbševikyđ ik kēdlmş keçxəv. Əmtin tyrylz ulan tug ərgəd Volinsk cerg (polk)negdv. Enynə ylgyrər natk cergyd bas daxəxəv. Tyryn ēdrtən 250 minhn əmts orlcuīsn, cug olna Pitr balhsna kēdlmšçnrīn zavostovk eklv.

27 fevrallē (12 martla) bossn kēdlmšçnrīr, Pitr balhsna cergyd cuhar negdçxəv.

Xaana bəlhn negndən şiidgdv. Nikolaj II-gç xan arh uga bolad, josnasn xahcv. Xan boln ministrmyđ bərgdçxəv.

Fevralb sarin 27 ēdr (12 mart) xana josig xoləvlsn ēdr giz toldg mən. Bolbševistsk partīn hardyrar, kēdlmšçnr, kres-tjanmudta negdəd, xana josig xoləvlsn mən.

Bolv, xana josig xoləvlsna xəən, josig kapitalistnr nartan. avb. Edn evrənnb Cag zuurin pravitelbstvo byrdəv. Bajacudin pravitelxstvđ kesg ik bajn fabrikudin ezdyd, pomeşçikud orcxəv. Pitrin kēdlmšçnr boln saldsmd—kodlmšçnrīn boln saldsmdudin deputatmudin Sovet byrdəçxəv. İm Sovet Moskvad, dəkəd cug promişlennij balhsdar bas byrdəgdçxəv.

Xojr josn byrdv, bolv Sovetd kapitalistnrīn xarsaçnr—menbševikyđ, esermyđ bas orad otcəxəz. Menbševikyđ, esermyđ—partb—en ynə dəngər bajaçud kyç-kəlsərn bədg əmtsin neg xamcu revolycionn frontig salvg. Sovet tednə kətlvrt jova jəvz, josig taslz hartan avxinnb ormd, Cag zuurin prayitelbstvig dənrv.

Cag zuurin pravitelbstvo dəg ulm carənb sunhv. Hazr—pomeşçkydin hart, fabrik boln zavodmud—kapitalistnrīn hart

yildəd bəv. Saldsmud okopdan—nykndən ykldəd bəcxəv. Xarh-nihə kədlmşçnr yr ulm ərđəd jəvə.

Menşevikyd boln esermıyd cuhararn Cag zuurin pravitel'stvig dənncxədg bilə, tednlə zəvşərcxədg bilə. Kyç kəlsərn bədg əmtsin erkə xortn-əşətn xan, oda dilgđv. Cag zuurin pravitel'stvo kyç-kəlsərn bədg ulsin ingnə, cug ors ulsin boln evrənnə əssn—bossn hazrin tələ dəəg carənnə cunhaxmn—giz tedn kelcxədg bəsimn.

Kədlmşçnr boln krest'janmudt, Cag zuurin pravitel'stvo tednig meklz bənə giz bolşevikyd cəlhz əgdg bilə. Cag zuurin pravitel'stvo bəjaçudin sana-setklig xarsz bənə—giz bolşevikyd cəlhz medyldg bilə. Dəg çiləxmən, kədlmşçnr boln krest'janmudin kyç-kəlsər bədg, zirhdg dazraçnr—mıxlalgçnr uga—kədlmşç-krest'jan əmtsin pravitel'stvo toktahad, ekləd şin zirhl togtaxmn—giz bolşevikyd kelcxədg bilə.

Kədlmşçnr, saldsmd dund, bolşevikydin kəlsn ulm-ulmar kyndə bolad irv.

§ 46. Lenin irv.

Bolşevikydin partə dora nuuçinər bədgəsn harad, ulm əcz sənər batrv. Kəsg tyrməsər, katargar, Sivirər taragdsn, xuuçn dəçnr-noldaçni ırcxəv. Kəgdlnhd jəvsn, partin kətlvrç V. I. Lenin xəry irv.

Fevral'sk revolycin tusk zəng, kəsg zild bultad bəsn Leninig Şvejcart bəxdnə sonsgđv. Şvejcart, Lenin kəsg zild kəlnhd bəslmn. Revolycin zəngig İlyiç sonsçkn erkən uga Ərəsə tal jəvxdan şiidv.

— Jəvx kərgtə. Yks giz şuluhar endəs harx kərgtə, neg minutin bijnə mand ik yntə—giz evrənnə yrmydtən keldg bilə. Lenin zyrkən bərz suuz çadluga səədnə untluga Ərəsəd jahz ırxən sanad jəvə.

En kərg kyçr zəvlnta bilə. Dən bolzələ. Cug xalhs təərətə. Negçin orn, bolşevikydin kətlvrçig təvxdən zəvşərsuga bolz bənə.

Bolv, kəsg zəvlntahur, Lenin Orsin mezə kyrtl irv. Pitr balhsnas Leninig tosz Stalin odla. Beloostrov gidg hazrt ald-

rşçn revolycionermyd—bolşevikyđ xarhlcxav. Xarñhyvr tiim vagond, edn revolycin noldana zura temdglcxav.

1917 ž. apreľ sarin 4 (17) ödr Lenin Pitrt irv. Sö cag bilä. Finlëndsk vakzal boln ämts xurđg hazrt elektriçesk lamps padrz şatad, ködlmşçnr boln salds mudar dyrv. Ervänn kətlvrçən kyləz bəcxələ.

Aşdn, budn bolsn xarñhud, ik xol hal yzgdv. Matəxr təmr xalh erglñnlə sənər gerl əggdsn pojezd yzgdv. Təgəsin ə harad, çirdg maşin pixtnəd zogsv. Orkestr „Internacinalig“ tatv. Tossn ämts cuhar vagonur kisldcxav. Çirdg maşinəs xooran kyn zuudg tavgç (vagonas) maşinəs Vladimir İlyiç, ardasn Krypskaja, dəkəd yrmydn bas harç ircxav.

Vakzal der xursn dənə xəvmydər boln zetrə-zevtə ködlmşç cergydər kyndlğç—„Çikdən zogsın“—gix komand əgv. Cug orkestrmyd taç nirgyləd cergyd cuhar „mınad“ avb.

Cug əmtsin dun darun ırad, ə uga bolad odv. Zug hançxn orkestrin dun sonsgdna. Gentkn əmts kəndrıldəd, xəvsıldəd, zyrkig kəndrəğç kevər—„Ura“! gildəd xəkrsn dun consgdv.

Adhsn jovdlarn, yks gigəd bairta kevər tossn əmtslə cuharlan Vladimir İlyiç mendlv. Bolv, cug əmts „Ura“! gildəd xəkrıldəd otıla, toktn tusz zogsad yymçksn kyn met—„Jump en“—giz sarv.

— Revolycionnij cergyd boln ködlmşçnr tanla mendlz bənə—giz xəry əgçxav.

Tasrxan ıga—„Ura“—gigəd xəkrılñn revolycionnij ik balhsna yzyr kyrtl sonsgdgv. Ködlmşçnr boln salds mud ervänn kətlvrçən bairta kevər tosz bəcxələ.

Bronevoj avtomobil der harçkad.—Cag zuun pravitelstvo tanig meklz bənə—giz Lenin kelv.

— Oln əmtst evlñn, hazr, ədmg kergtə!

— Socialistiçesk revolyc mēnd boltxa?

Şinəs kyçtə yymılñn dogdlad zahrv.

İlyiç, bronevik—avtomobil der suhad, ekn bolz, revolycionnij xote balhsnar orv. Bairlsnann kənzən uga, ködlmşçnrin boln salds mudin nikt erədig Lenin ergəd jovb.

— Lenin irv! Kətlvrç irv!—giz ködlmşçnr kelldcxav.

§ 47. Lenin juna tuskar kelv.

Lenin, irsn asxndan, bolşevikydin, kədlmşçnrin, salds mudin ik xurgt bosz yg kelv. End, xurg deer Vladimir İbici avrtə gidg tərətə, cinrtə yg kelv. Josna tələ, kədlmşçnr jahz noldxinny tuskig kelz əgv.

Cag zurin pravitelbstvo kədlmşçnr boln krestyanmudt kezə çign evclh, hazr, ədmg əğsuga—giz Lenin kelv. En Çağ-zurin pravitelbstvo bəjaçudin sanan-setklig xarsad, ednə olz-orşin tələ, kesg zun boln minhn, tymn saj kyç-kəlsərn bədg əmtsig dənd ilgənə.

— Cag, zurin pravitelbstvd jamaran çign dən əkm biş!—giz Lenin kelsimn.

Lenin, erkn biş dəg zoksahad, cug pomeşçkydin hazrig, yn ugahar, əngər krestyanmudt əkmn—giz kelv.

Tənulin dalgç dəg uga kexmn! Hazrig krestyan əmtst əkmnl Cug josig sovetd əkmn!—giz Lenin kelv.

Bolşevikydin partə, proletariatig boln salds mudig bijən toğəlyz sənər nigtrylxin, negdylxin tələd, ik nolda, kədlmş kex zəvtə. Sovetmydt bolşevistik hardvr əkin tələd nolda kex zəvtə. Ter cagt bolşevikyd tolhata, Sovetmyd kədlmşçnrt boln kyç-kəlsç krestyanmudt evclh, hazr, ədmg əgçəx.

Kədlmşçnr revolye kexlərn, jasn bəjaçudin—muxlalççnrin kapitalistərn hart ortxa giz kesimn biş—giz Lenin kelv. Şin zirhl toşkin tələd, kədlmşçnr josig ervənnə hartan avx zəvtə. En kergin tələd balhsdar bədg kədlmşçnrig, seləder bədg uga-tə krestyanmudig oda bədx kergtə—giz cəlhə kelv.

§ 48. Jjuləsk ədrmyd.

Bolşevikyd ardny orz, sənər Cag zuurin pravitelbstvin bərz əglhig medz iltgyləv. Kədlmşçnr boln salds mud, ədr ırvəs bolşevikydin ynnig, çik jovdlig ulm sənər medəd ırcəv. Arhny tasrtlan muursn salds mud ev (evclh) kyləz vəcələ. Xarhnlhn ədr ırvəs ikdəd bəv. Hazr pomeşçikudin hart yldəd bəv.

Oln kədlmşçnr, salds mud boln krestyanmud bolşevikydin partig boln kətlvrç Leninig ergəd-təgələd tyşəd, ulm ikər bətrə,

neg uxa zycxəv. Kədlmşçnrin demonstrac eklv. Pitrin kədlmşçnr boln salds mud, bolşevikydin hardvrrar, ev bollh, hazr, ədmg nekldəd, dəkəd josig sovetmydt əgtə—giz kesg əmts ulncd negk dəkz harsimn biş. Arin selədməyər bədg krestʹjanmud, pomeşçkydin hazrig bulahad avad bəv.

Bajaçudmud, josta sən revolycionnij cergydig ik bəhsnəs frontur zalad harhad, terygərn revolycin çidlig xəylxər-muruxar sedv. Cug en jovdmud kyç-kəlsərn bədg əmtsin xalxas dəkəd şinəs xazhr giz bəslh əskv.

Julʹ sarin 3-ç ədrlə Pitrin kədlmşçnr boln salds mud zertə-zəvtə, şinəs ekləd ulncd həcəv.

— Dən uga boltxa! Kapitalistnr, ministurmyd uga boltxa! Hazr krestʹjanmudt! Cug jəsn Sovetmudt!—giz kədlmşçnr, salds mud nekldz bəscəv.

Bolv bolşevikudin partʹ, oda bijnʹ cug çidmud beln bolad uga hinʹ medə bilə. Dənd jəvnx cergyd, oda bijnʹ kapitalistnrin əmnəs noldx noldand beln biş bilə. Oda bijnʹ cug salds mud, kədlmşçnr, krestʹjanmud, noldana carənk xəlinʹ medəd uga bilə. Bəslhn dilgdəd dargdəd cign odxmn. Ter uçrar kədlmşçnrin çidlig, bajaçudt xəxlulşgont ələd, partʹ cug ev-arhan harhz noldv. Partʹ, noldan uga har — „Cug jəsn Sovetmydt“ —gidg lozungta demonstrac kəxm —giz dudz bəsr mən.

Cag zuurin pravitelʹstvo, zər-zevin çidlər-kuçər, kədlmşçnrin demonstracig dartxa gix zəka salds mudt əgv. Frontas, pravitelʹstvig itkdg cergyd irəd, evrənnʹ axnr-dynrən ekləd xəcəv.

Bolşevistsk „Pravda“ gidg gazetig tarav. Bajaçudmud, Leninig hələd—murulad, bərxər sedcəv. Həncxn Leninə toltan tələ 200 minhn arsln mənəgn nərədgdlə.

§ 49. Lenin nuvcəd.

Bajaçud Leninig əlxin tələd xəhəd bələ. Partin CK-n şidvrrər, Lenin nuvcinər, dora bultad bədg bolv.

Pirtəs xol biş, Sestoreck gidg selənd Jeməlyjanov gidg kədlmşç ərənənn gertən Ləninig bultulad-xəhləd bəv. Vladimir

Ilbiç, gerin ora deer çerdakt bəv. Bolv en hazrt udan bəz bolşçugo bilə, ter jungəd gixlə—getəçnr, xaana policmyd degyd elvgər bilə.

Əmşg uga hazr olz avxin selvg orv.

— Xadlhna cag,—gigəd Jemelyjanov neg dəkz du harv. Vladimir Ilbiç tanig xadlhnd harhxlə jəhdm? Xadlhna hazr—dylə jumn, əvsn, urha modn xojras taldan jumn uga, onc, əmts amrsar irxç. Tend, tanig əvs xadaç keçknəv.

En selvgig Lenin çik giv. Manhdurotnə, Razliv gidg nertə biçkn nurin cad bəd, urha modd, xadlhna xujrin dund (dotr) əvsər kesn zolm (şalaş) darunə bosv. Zolmig modna acmudar kehəd, deerəsən əvsər byrkv. Bas darunə xot kedg hazr keçkv—has cəkəd, deernə mod kəndləndən təvəd, kotelok əlgəd orkv.

Leninsk zolm ıdl-uga darunə—„revolycin ştab“ bolv. Lenin zolmdan jir ikər kəldlg bilə. Lenin tal Pitrəs yrmydnə irəd selvg, zaavr avcxadg bilə. Dillhig kədlmşçnrin xalxd harlz yldəxin tələd, zertə-zəvtə boshig jəhz bəldxinə, kəgdxinə Lenin yrmydtn kəlz əkç surhdg bilə.

Xəhəçnr, Leninig xən giz kələn kəşəckəv. 50 oficermydəs byrdsn—„Udarnij batalıojn“—„es gixlə yknəvdn, es gixlə Leninig olz avnavdn“—giz andharlz xəcxəv. Lenin, usn dorahur bvdg onhəd, nisdg maşınd suhad bultz oç—gigəd gazetd xosar-xudlar biçcxədg bilə. Lenin bəjaçudın xudlar harhz tarasn zəngd inəhəd, gazetd biçsn əmtsig xudlç şylms—giz nərəddg bilə.

Namr bolad irxlə xur orad bəv. Carannə zolmd bəz bolşçugo bilv. Tiklə, Jemelyjanov, Konstantin Petroviç Ivanov gidg kədlmşç kynə nern deer xalhin caas (pasport) Lenind avç egv.

Lenind kədlmşç kynə xovc olz egəd, çirə zysinə xovrylz parik (ymsgd ys zyhlv) soləv. Xalhin caasndən (pasportnə) nalhata bəsn Konstantin Petroviç Ivanov gidg kynlə, Lenin jilhz avç bolşçuga ədl bolv.

Leninig təmır xalhin maşı jovuldg itklə kynə hart (kaçegar) kədlmş kedg ky kev. En kevərn Finland kyrtl

bultad kyrv, enynd Oktəbr̄çk revolyc boltl giltə bultad dora-
har bəv.

Finləndt bəhə bəz, Lenin partid hardvr əgəd bəv. Leninə
hardvrrar—Stalin, Sverdlov, Dzerzinskij, Bubnov *пань* çign kesg
bol̄şevikyd boslhig beldzəv.

Bajaçudln josna xamxrx syl ədrn̄b ərdz jovla.

§ 50. Oktəbryr beldlhn.

Ijul̄b sar davad neg sar çaxu bolsn cagt, Pitr balhsnd pa-
rtin darana xurg bolv (cuglr̄v). En xurg, Lenin uəgahar, Stalinə
hardvrrar kegdv. Stalin Ləninlə zalhldad, zəng avlcad, kədlm-
şig jahz kexin tusk zavr avad bədg bilə.

Leninə, Stalinə zavrm̄ydar, jos hartan avxin tələd zer-
tə-zəvtə boslhna noldand cug çidlən beldxm̄n — giz xurg
şiidv.

Bol̄şevikyd—kədlm̄şçnr, saldsmud dund biçgtə caas tarxa-
had, dəkəd erkn biş dəg çiləz, bajaçudig, pomeşçkudig uə-
gaxm̄n—giz cəlh̄z kyndvr kedg bilə. Part̄b togəl̄ngdən del-
gydn̄b Uvan gvardin cerg bydəhəd bəv. En cergt, balhsdar
bədg negndən toxrsn-itkl̄tə kədlm̄şçnr, dəkəd arin selədər bədg
itkl̄tə ugat̄nr orcxadg bilə.

Tadn, neg negən alx zəv udat! Tana xortid̄n, eşətnr̄tn—
bajaçudmud, pomeşçkyd, fabr̄kudin ezdyd, cug ednd dongən
kyrgdg uls. Tadn ednə əmnəs bu selm avx zəvtət—giz kədlm-
şçnrin saldsmudin, krest̄yanmudin tələ harhsn caasndan bol̄-
şevikyd biçcxədg bilə.

Bajaçyd bas bijən beldz bəcxələ. Bajaçud ervənn̄b çidlən—
junkerm̄ydn̄, oficermudən negdyləd, revolycionnij cergydig
balhsnas kəəz harhxar beldz bəcxələ.

Ijul̄b sarin ədr̄mydt Cag zuurln pravitel̄stvo—kenə sana-set-
klig, kenig xarsz bəxən, kədlm̄şçnr̄t, krest̄yanmud̄t ik il sənər
medylsn mən. Kədlm̄şçnr, krest̄yanmud bol̄şevikugig daxc-
xav. Arin secədər bədg krest̄yanmud, pomeşçkudin mal-gerig
bulaz avad, ezdydin̄b alad, kəəhəd bəcxədg bilə. Saldsmud
bajaçudin tələ dəldşugan tələd xalldg nykən (okopan) xajad,
xərəd bəcxədg bilə.

1917 z. sentəbr sarla Pitrt, Moskvad bəsn Sovetmyd, partin hart orcxav. En Sovetmydt bəsn deputatmud nurhlz boľşevikydig daxcxav.

— Kədlmşçnr boln saldsmud nurhlz mana xalxd bəcxənə. Dilxmdn labta. Yks giz boshig eklx kergtə!—giz Lenin Finləndəs biçsimn.

Proletarsk revolyc əsz sunv. Partə, Leninə hardvrr, kədlmşçnr, krestəjanmudig en revolycur kətlz orulv.

§ 51. Boľşevikyd, josig hartan avx kergtə!

1917 z. oktəbr sarin 10 ədr. Biçkn ərəd (xorad) CK nuv-çinər cuglrv-xurv. Lenin xurgt bas bələ. Leninig tərəbz boľşugo bilə, ter jungəd gixlə, saxlan avşçksn, tolha deernə ky soljuldg ys zyçksn bilə.

— Kədlmşçnr—boľşevikydig daxzənə, saldsmud—boľşevikydig daxzənə, selədər bədg ugatənr cuhar boľşevikudin xalxd bəcxənə. Dilxmdn labta. Boľşevikud, josig evrənnə hartan avx zəvtə! Təryc xooran saaz boľşugo!—giz Lenin kələd bəv.

Xojr ik xotl balhsdin—Pitrin, Məskvan çidlig neg cagla bəldxmn, ərətənrig-xortdig jum medəd uga bətlə, sanamrtə bərz avxmən—giz Lenin cəlhəz medylz kəlsn mən.

Pitrig tərəd (salhad) usna cergçnrər, ulan gvardejçnr boln saldsmudin dəvrlhər avx zəltə—giz Lenin itkylz kəldg bilə.

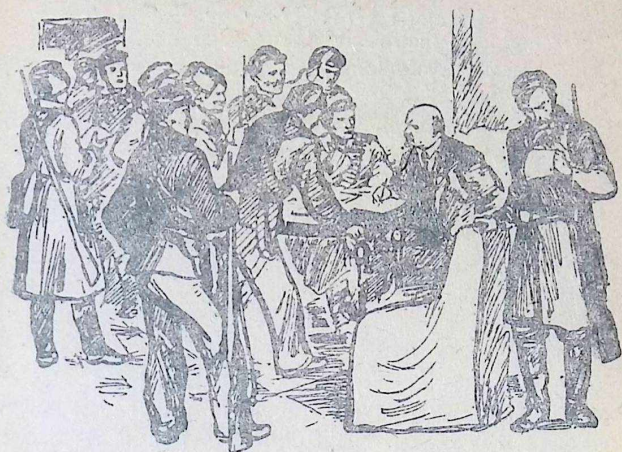
Dəkəd darunə Stalin bəsad, Leninə kəlsn ydmydig çik giz, bəsn çidlərn zəvşərv.

„Zertə-zəvtə boshig eklxmn“ — giz Centralənij komitet şiidv.

Partə, kədlmşçnrig baslhnd ekləd sənər boshnd bəldv. Dənə kergylig hardxin tələd, oktəbr sarin 13-la Centralənij komitet Dənə rəvolycionnij çəntə salhəz harhv. Terynd: Stalin, Şverdlov, Dzerzinskij, Buvnov boln Uriskij — iigəd orcxav.

Centr, Dənə rəvolycion komitetin kədlmşig hardv. Dənə rəvolycionnij komitet, evrənnə komisarmudan cug dənə xəvmy-

dər ilgəv. Dənə revolyционnij komitetin komisarmudig bərtin—
giz Kerensk zaka harhv. Bolv Kerenskin sakag kyn tyryc
sonscn uga. Saldsmud hancxn—„Dənə revolyционnij komitetin“
zakag sonsxmn—gigəd şiidvr harhad bəcxəv.

Ильч Смолѣнд.

Oktabrın 25-lə Cug cojuzın sovetin xurg bolx zəvtə bilə.
„Bidn xurgt, dəldəd hartan avsn, josig ök zəvtəvdn. Oktabrın 25
kyrti Kerenskin hart josig tyryc bəlxmn biş. Kerg ylig torl-
toktnl uga, endr asxn es gixlə endr səni vidnə negn deernə
harxx kergtə. Erkn biş endr asxn, es gixlə seədən Cag-zaurin
praviteľstvıg bərəd, junkermydig boln oficermydig dilz bu-
selm uga kexm“—giz oktabrin 24-d Vladimir İlbiç biçlə.

Oktabr sarın 24 asxn Lenin, CQ-an boln Dənə-revolycionnıj
kəmitet bəsn Smolnıj gidg ərəd bossn əmtsin noldag endəs
hartxin tələd irz orv.

§ 52. Oktabrısk revolycin dillhn.

Nam oktabrin 23-lə Dənə-revolycionnıj kəmitetın xalxd Pe-
tropavlovsk şivən garnizon orla, enynə arsenaldn—100 minht

vintovks dyrətə vəsn mən. En vintovksmudar krasnij gvarəd boln Dənə-revolyciounij kəmitetin xalxd orz ogsn garnizona xəvmyd zertə-zəvtə bolcxav.

Oktəbrin 24-lə Dənə-revolyciounij kəmitet Smolnur cərgən şaxad, dənə nəgər bolgç kergt orv. Dənə vəslhig dənəxin tələd, Gəlsingforsas matrosmud irtə gismn bilə.

Lenin dan revolyciounij cərgydin kənrlhig hardad bəv.

Oktəbrin 25 sə revolyciounij otrədməy vakzalmudig boln taktmudig ezlz avsimn. Əryn 7 çasla telegraf boln telefona stans ezlğdsn mən.

Petrogradt vəslhn diilxə beln bolv. Josn Dənə-revolyciounij kəmitetin hart orv.

2 ç. 30 m. ədrər Dənə-revolyciounij komitet, Petrogradsk kədlmşcnr boln saldsrudin sovetin suur cuglulz kev. Syyrd Lenin bosz kelv.

Lenin kəllə:

— Yymud! kəsgəs naran bolşevikydin kələd jovdg kədlmşç boln krestyjansk revolyc bolv. En revolyc kədlmşcnr boln krestyjannudig socialzmin dillhnd kyrgx. Narta delkən proletarsk revolyc mēnd bolxa!

Asxn ora tal bossn cərgyd. praviteləstvin parvlədig cəhəhə ezlz avb.

Cəg-zuurin praviteləstvo oficermydtəhən boln junkermydtəhən Zimnij dvorec bultcxav.

Dənə-revolyciounij kəmitetin kəmissar—Antonov-Ovseenko Cəg zuurin praviteləstvd əmtin syl nekvr ədv:

— Erkn biç orz ək. Tolxin tələd 20 minut əggdzənə. Kəmr praviteləstvo es orz əklə, ter cadt zer-zəvər dvorec bəryləhəd xaxvdn.

Praviteləstyo ə uga, xəry əgluga vəhəd bəv. Zimnij dvorec ergnd xaldan eklv.

10 ças. 40 min. Smolnd Sovetin II-ç Vserossijsk xurg (Sjezd) cekgdv. Xurdt cug orn-nutgin hazrin əncgydəs—600 yly delegatmud orlcv (bəv).

Xurg ik gidgər setklən təvz kivz Smolninin ers hatc bolzəx əvrtə noldag xələhəd çinnəd bəv.

Gentkn, çik dylærylx ik ə harad odv. Terzmydin şilmyd şarznad odcxav. Jun bolz bəxĩn əmts cuhar medcxəv. „Avrora“ gidg krejserin usn cergçnr Zĩnm̃-dvorecig bərylz xasn bəz. Kyçtə dævrĩln eklv.

Ulan gvardejcnr, usn cergçnr, saldsmud tøgəlad cəvləd avçksn, Zĩnnij dvorecyr gyləd dævrcxəv.

Səəhin xarnhud, buuhin xalhna cəklhər gerl avsn, kədlmşçnrin, usn cergçnrin saldsmudin əmşgtə ik, sydrnud met, cəv əmərən şurhad jovcxav. Saldsmudar dyysn bronevikmyd, avtomobilmyd dvorecyr salbkn met niscxəv. Mərtə cergyd bas nissn met jovcxana.

— Proletarsk revolyc mēnd-boltxa!—gildəd kyçrə dævrĩlnə cergyd xəkrĩdəd jovcxav.

Əmtin tyrylz, dvorecin ploşçadur—Putilovsk zavodin kədlmşç—Krivenko gidg kynə hardvrrar-komandar ulan gvardeicnrin ətəd taslad orv. Məndr met somd, ednyr asxrv. Junkermyd pulemətmydar, buuhar tasrxan ugahar xahad, bomb xajcxav.

Tasldad, dævrəd orsn revolycionnij cərgydg, jun çign zog-saz çadşuga bilə.

Əvrtə ik baxn-modd taraz xajldad, ovalhata tyləndəgyr kisildəd, xəry bosldad, ulan gvardejcnr boln usn cergçnr şivəhyr ordg ydnyr dævrĩdəd orad ircxəv. Ednə ardas, cug ulb-nemudig boln ploşçadmudig dyirgz bytəhəd, saldsmud gyləd jovcxana.

Junkermud dogdln dvorecin gyn dotrkur teməz zull-dcxav.

— Yyrmyd uralan!—giz ulan komandirmud xəkrĩcxəv.—Xortdg syl kyrtln cəkkimn.

Dvorecin dortnə, koridorar, şatmudar (gərəsər) syl bolgç kyçtə bərləh bolv. Xorasig darandnə noldahar ezləd jovad odcxav.

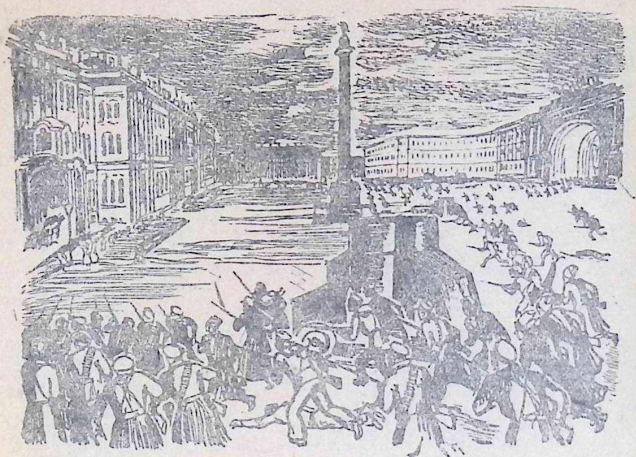
Gentkn ulan gvardejcnrin, usn cergçnrin boln saldsmudin dun dotr tolhaçin dun-komand sonşgdad odv. Cergyd zə harhv. Antonov-Ovseenko uralan harad kelv:

Boltxa! Orz əgçətn, sərldz tand tus uga! Zer zevən or-kçətn!—giz zərgtəhər junkermudt en kelv.—Çag zuurin pra-

vitel'stvo xama bənə?—giz dogşar negndən toxrsar keln, junkermıdəs surv.

Arhın tasrsn, dēng boldg kyn uga—ministrmıyd suusn ərəg, junkermıydin negn̄ sekəd orkv.

— Cag-zuurin pravitel'stvo tand orz өгç bənə—giz medyl giv—gigəd neg oficer harç irəd kelv.

Zimnij dvorecig avlhn.

Antonov-Ovseenko, cug ministrmıydg bərz avad, ərəl ças bolad Smol̄nd irv.

Zimn̄ dvorecig avsn boln Cag-zuurin pravitel'stvig arestovat̄ kesn zəngig sonsad, xurg — Ura! — dudz xəkrldcxəv.

Igz, 1917 z. oktəbr sarin 25-la (şınər bolxla nojabrin 7-ç) Əgəsəd kapitalistnrin, pomeşçikudin jasn uga bolhgdsn mən.

Sovetin sjezd Əresəg — Sovetin socialistiçesk respublik giz zarlv.

Respublikin tolhad sjezd,—Cug olna komissarmudın Sovet təvb. Enynə axlaç bolz Lenin sunhgıv.

Tuuzd tyryn bolz kədlmşç klasın jasn togtv.

§ 53. Moskvad bolsn oktäbrsk noldan.

Pitrin xeen Sovetin josn orn-nutgar cūharadn̄ giltə togtv. Zug, zərm kəvə əncg hazzmudar oktäbrsk revolycin şyryn̄ə xarhad tarsn kyç-kəlsərn bədg əmtsin xortd-əşətnr josan torha bəcxələ. Edn, oficermydər, junkermydər nan̄ çign bəjaçudin xalxd bəx əmtsər tyşg kecxazələ. Zərm saldc̄mud boln xazgud bolşevikydin tuskar xudlar murulz harhsn zəng-ygmydig itkəd meklgdə, bəxn cagin turşt ervənn̄ klassov xortdig-əşətnrig dənəəd bəcxəv. Ter uçrar, proletariatin josn, kesg balhsdt, kyç-kəlsərn bədg boln bəjaçud tatdg əmts xojrin xornd, Pitrlə ədl noldan bolçksna xeen, togtv.

Ənçta kəvər, Moskvad kyç-kəlsərn bədg əmtsin xortd-əşətnr, ikər sərgldz noldsn mən.

Moskvad oktäbrsk noldag, Dənə-revoiyctionnij sovet hardz bəsn mən. En komitetin ştab balhsna əmtin dund, oda Moskovsk Sovet bəsn gert bələ. (Urdn̄ Tverskoj giz nerəddg, oda Gor̄kij gidg nerədlhtə ul̄ncd).

Bolv, Moskun nadk əntm dundin hazrmudn̄ cūhar giltə Cag-zurin pravitel̄stv̄in xalxd bədg əmtsin hart bələ. Ednə dənə çidlmyd əndr erstə Kreml̄d bəhəd, dəldəd bijən xarsxd sən hazrt bəcxələ.

Dənə-revolycionnij komitet, Kremlig xarsz bəx emtsig orz-əgəxətn—giz kelv. Təndəs̄n̄ orz əgşugavdn—giz xəry əklə, dəldən eklv.

Kədlm̄şç rajodas, ulan gvardejenrin, salds̄mudin cergyd balhsna tal duntk hazr tal dəvrl̄dəd, hazrmudig bərm-bərmər əzlz ovad jovcxav. Əndr germydəs, erəldsn şydtə erstə Kreml̄əs somd boln pylem̄etin hal ednyr asxrad bəv.

Oficermydin, junkermydin xalhnd Krasn Ploşçadt kesg dəçnr uncxav. Bolv revolycig itksn, negndən toxrsn kədlm̄şçnr, salds̄mud əmərən dəvrəd, ərdəd jovcxav. Kremlig tēgələd cevlsn proletarsk cergyd, ulm-ulmar ut̄rad, şaxad irv.

Nojabr sarin neg şinlə, Dənə-revolycionnij komiter Kreml̄yr tasrxan ugahar tovar xatxa giz zakv. Nojabr sarin 2 ədr̄lə Kreml̄ orz əgv. Mosku (sovetin josn togtsn boldg.

§ 54. Sovetin josna tyryn dekrets.

Xulhn sarin boslhna mandurtñ, oktəbrin 26 asxn (nojan-
rin 8-lə) mana sovetin 2-gç sjezdin syyr bolv.

Ter sjezdin syyrđ Lenin bosz yg kelv. Leninig sjezdin
çled xann bajsş, bajrlñ tosv. Cuharad enkr kətlvrçdən
mendlz boscxav. Şugsn, əlxən taşlñn nomhrxla Lenin yğən
kelv:

— Oda bidn socializmin tosxlhna xalhin dig tosxllnd orza-
navdn—giv.

Ter yginy songşçkad sjezd nas kyçtə bajrar alx taş-
kyndlv.

— Tyryn tolha bolz bidn də zogsaxin boca kexər zytkk
zəvtəvdn. Kədlmşç krestñjan ulsin ax parvitelstvə cug dəlğə
jovx əmtsd, tednə dravitelstvədnə dəhən zogsaz evcz, çik ho-
dan bəj—gisn kyndvr tydl uga kex vəvtəvdn.

Ynn setklərn, çikdən evçhig dən uga bəxig cug nart del-
kən orn-nutgudin kədlmşç boln kyç-kəlsərn bədg ulsin
klas kyləz bəəsinə kyçəz, bidn kynə hazr bulal uga, diisn
ulsasn mənğnə alv, jal əvl uga dəhən zogsaz evcxmn gizə-
nəvdn.

lim evçhər cug dəldz jovsn ordidig dəhən zogsalhna
boca kej giz sovetin orna pravitelstv kelzənə—giz, igz Le-
nin kelv.

Proletarsk gimn „Internacional“ tatad kyrzgnv.

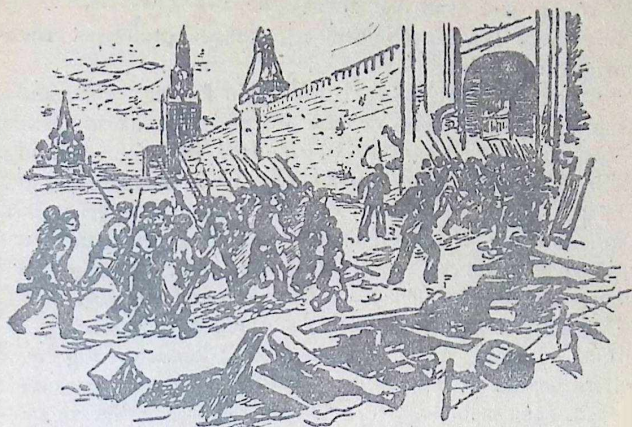
Xojrdğç kyndvr bolz hazrin tusk tərə dekret bilə. Ter de-
kretñn:

— Pomeşçkydin hazr ezldğñn oda, mong-teng əğldən ugahar
uuragdz bənə. Pomeşkydin edl ahurss boln tedn met xana der-
bylin, gelngydin, xurlin hazrmud zer-zevsnə boln xaşa xalhsnə
cug bərsn toxsən jumsnə volostin hazrin kometetmydt boln
ujezdmudin sovetmudin medld orzana.

Cug-delegatnr, ter hazrin tusk dekret çik, vöv giz
haran ərgcxəv. Sələn hazrmudas, ter xurgt şidğdz irsn kre-
stñjan ulsin deputatnr bisinnə ikər bairlsan medylv.

Oktəbrin revolycin daru sovetin orna pravitelstv dekret
harhş, terygərn cug ik tərkyd, zasodmud banksmudig, tərñ
xalhsig kədlmşç klasın, orn-nutgin bolzənə—giz zarlsn mən.

Sovetin josna ter tyryn degtreimydig cug evrann kyç-kel-sarn bədg uls ik najrta kevr taasv. En tyryn dəkretmyd—josn proletarmudin hart bəsn uyr dərəs, tedn ɵmnən bəx ter

Kremlig avihn.

giz təvz kyçəz jovsn—alyk-neg talin uls evrann hartan ik ed. ahurs bərçkəd edləd bədgig urulz, şin socialistişesk ol toktaxar sedz harhsn boldg mən.

§ 55. Oktəbr—delkən proletarin revolycin ekn.

Ərəsən proletarmud delkən cug kədlmşç boln krestəjan evrann josna telə jahz noldxig yzylsn mən. Ərəsən pomeşikud, kapitalistnrig çanlı bəlv-coklnhla xarhulhn talin ordudt tədnə ezlz susn erk şiləbig bas dəvyləđ orkv.

1918-gç zild Germanəđ (Nemsin ornd) revolyc ekllə. Germanə kədlmşç ulsin tolhaç bolz nemsin neg baaxn bag komunistnr bəəsn jumn. Tednə kətlvrçs—Karl Lisknext, Roza Luksemburg xojr bilə. Germana imperator (xana) Vilb-geləmin josig xəlvəlkəd, kədlmşçnr sovet byrdəz toktav. Bolv nemsin komunistnr tikdən çəəkn bəlkəd, baxakan bag bilə. Ter uyrar kədlmşç ulsin ikinkin evrann hardvrtan avç

jadad bəsn boldg. Tegad çign bajaçud tednig dilv. Bajaçud dilçkad, əmnəsə bəsn kədlmşç ulsig avrit ugahar cəzlə darv. Kədlmşç ulsin kətlvrçnr—Kzrl Lirknext, Roza Lyksemburg xoçrag bərz avad ikər zovaz alv.

Edy metər Bavarin (Nemsin neg tanhçn) proletarsk revolye dargdsn boldg.

1919-gç zilə mart sarin 21-d Vengrin kədlmşç klas bəsad. hazrtan josan bulaz avad Vengrin sovetin respublik togtala.

Vengrin kapitalistnr xazutk ordudasn dəng çursn boldg. Sovetin Vengrin əmnəs Rumin bəln Çexo-Slovakin cərgud dəvrsimn. Edn met, Francuzin bajaçud Vengrin revolyeig darxd bəz orlcsn boldg. 1919-gç zilin avgust sarla zərmg batr kevr xerycz jovad Vengrin sovetin respublik tarv. 10 minh şaxu kədlmşç, ugatə krestlan ulsig elgz, kerçz, zovaz alsn boldg.

Oda cug ter bəln natk kapitalistnrin ordudt komuna partə ulm-ulmar batrad jovna. Kədlmşç, kyç-kəlsərn bədg bəln dazrlhnd bəx uls tednə tug dor xamsn negdz delkən proletarin revolyeijon bəldz bənə. Kitdin hazrin zəvər ik xalxdnə sovetin jəsn toktsn bənə.

Davtikhna tələ bəx surərmud:

1. Nart delkən dən kend, jund, junə tələ kergtə bəsmə?
2. Nart delkən dənyr Lenin bəln bolşevikydin partin xələc, bərc jamaran bəsmə?
3. Xana jəsig ken, kezə xəlvlsmb?
4. Ərəsəd inn, evrənə cəlvrtən Lenin kex jamaran tərmyd tərmdgiz kəlsmb?
5. Zer—zəv avç bəsz noldlh bəldihnə kədlmşig Lenin jəhz hardv?
6. Oktəbrsk revolye kezə bolv (ədr, sar, zil)?
7. Oktəbrsk revolyeig ken bolhsmb, ken hardsmb?
8. Oktəbrin xəen jəsn kənə hart orv.
9. Sovetin pravitelstv tyryn bolz jamaran dekretmyd harhv.

VII. SOVETIN JOSNA TƏLƏ KOMUNA PARTIN NOLDLHN.

§ 56. Grazdançk dən.

Bajaçud edl axuhan, hartan bəsn josan bulagdçkad evcz bəz çadş uga bolv. Oktəbrin revolyeijn daru kapitalistnr tydt uga kədlmşç ulsin əmnəs zer-zəvtə ik də bəsxv. Xana inrl.

mud bəjaçudin mənğər, sələn həzrin kulag ulsar dən tısq kəhəd Tən, Ukrajin, Sibir, Ural nən çign sovetin respublikin zax həzmudar də, bosh boshn mən. Tədn sovetin joçig xoləvlad kədlmşç ulsin şin orn-nutgig cusdnə çivəxər sedsn boldg.

Kədlmşç boln krestəjan ulsmud ju kəxm bəsmə? Cahaçugin inrlmydəs əhəd orad ekçmkinm bəsmə? Fabriksig kapitalistnrt, həzrig—pomeşikyd t xəry egçkinm bəsmə?

Ugal Tiim jovdl kyç-kəlsərn bədg uls hərhx zəvtə bəsn jumn biş. Kədlmşç boln krestəjan uls sovetinnə josan bulagdə ugahar xərycz noldv.

Kədlmşç boln krestəjan ulsin əmnəs cug pomeşçkyd, kapitalistnrt, inrlmyd ofecermıyd, kulagmud boln gelngyd negdv. Tədn natk orn-nutgudin kapitalistnrt dən bolsimn.

Ter. nicnhy kontrrevolycin çidin əmnəs komunismıyd bolşevikydin hədvrrar kədlmşç boln krestəjan uls nicz xamca bosv.

Grazdansk dən eklv.

§ 57. Sovetin respublik eşətnrin bilcğ byslvr dotr.

Sovetin josna əmnəs oktəbrin revolycin daru kapitalistnrtin dənı dəvrlnn bolsn mən. Kadedin, Dutov gidg inrlmyd Təngər, boln Uralar xazg, kulagudin bosh tolhalz kesn boldg. Bolv, ter cug boshls darunə amr kəvər dərgdz odla.

Orsa pomeşkud boln bəjaçudt həzadin ordudin bəjaçud nekdl bolv.

1918-gç zil Sibirt Çexo-Slovakımdin boshln bolv. Çexo-Slovakımd Sibirig bulaz avad, Uralur boln ləl kəvəlz dəvrv. Çələbinsk, Samar, Sizranə, Simbirsk, Kazanə gidg balhsdmud Çexo-Slavkımdin hart orz odsn bolv.

Ukrajinig nemş bulaz avb. Ukrajinə kapitalistnrt nemşin bəjaçudt, zug sovetin jos xoləvlzar, evrənnə orn-nutgan xuldsn boldg.

Təngd bolxla Krasnov gidg inrl, cahaçudin cərg toktaz avad Moskvahur dəvrv. Teryg nemşin inrlmud jundnə bolv çign, juhamn bolv çign dənəzəv.

Zakavakazig angliçanmud irəd ozlɔ avb. Tedn Bakug bulaz avsmn. Bakinsk 26 komustmydig bərəd xaz alv.

Ar yzgt Anglo-Francuzmudin cergyd irz busmn. Tedn Arxangelbçkig avad. Şexo-Slovakumdlə negdxər əmn yzgyr zytkz kəndrv.

Bah nasta, şinkən təktsn sovetin respublik eşətnrin bilçg. byslvr dotr bolz harv. Sovetin respublikig cahaçudin ərn cug bişəsn eryləd xavçad byslçkv. Ukrajn, Teng, Xovn, Ural, Sibir gidg hujrin bajn hazrmud Moskvalə negddgn urad, tasrz odsn bolz harv. Sovetin orn dotr kulakud boslh bosxad bəv.

Pomeşkyd boln kapitalistnrəs sovetən xarsxin tələd, tednig darxin uçrt manə komyna partə boln sovetin ax josn 1918-gç zillə fevralb sarin 23-d kədlmşç krestəjan ulsin Ulan cerg togtala. Ter Ulan cergyr dəç krasnogvardejşk ətədmud xamcz nillə. Ulan cergt kədlmşçnr boln krestəjan uls avgdla. Kulakudd, arsinçnr, kapitalistnr nanb çignb klasin xortdudig Ulan cergt ərđylsn jumn biş.

Komuna partə Ulan cergt evrənnb arhta gisən jovulla. Namrtnb manə Ulan cerg saj kyrç əsv. 1918-gç zilin sentəbr sard manə Ulan cerg yr Frunzin hardvrt Çexo-Slovakmudig dəvrz cəkəđ tərɔn tarahad Ural hatlhz kələ.

Krasnov gidg ataman udl uga darunb dilgdəđ, Tengyr sulz harv.

Germanbd reçolyc bolsn uçrar, nemşin ərn çign nojabrb sarla xəry xərv. Ulan cerg komuna partin hardvrrar xortdu-dan daru darunb tas cəkəđ dilbrəs dilvrt kyrəd jovb. Ulan cerg Ukrain, Belorus xojrt kyrç ezləd tendəsnb cahaçudig kəz jovulv.

§ 58. Socialistiçesk əssn tərsn hazr əmşgtə bənəl

Nart delkən boln orsin bəjaçud tyryn şyrdlhdnən bişəsn xamx cokulsn bişnb zogsz bəsn yga. 1919-gç zil tedn ulm ik çidl avad ik şyrytə zer-zəvtə də kədlmşç orna əmnəs bosxsən mən.

Sibirt Kolçak gidg admiral hazadin kapitalistnrin mənçər 300 mənñn zid—ik ərn cuglylz avsn boldg. Kolçak ter

ərintəhən 1919-gç zil mart sard Sovetin respublikur dəvrlə. Ter Uralur dəvrr orz irəd ezləd, Moskvagur orz irxər əlhəd bəv.

Əmn yzgəsən Moskuhur Denikunə hardvrta to uga oln, evrə durar orsn oficermydəs, junkermydəs, kulagudas bəln mekldgsn xazgud, krestjanmudas toktsn cahagudin ərm ərđv. Francuzin kapitalistnr Denikinig ik məngər. zər zəvər, bəln xot xol, yms zyxr tetklə.

Ter aldnd daxn Judeniç inrlin cagaçudin 3-gç ərm narn sinhx yzg, Eston talas Pitrig avxar dəvrsn boldg.

Təgəln cug yzgəsən çaxgdad xavçkdgdz odsn mana orn edmg, nyrsn, neftə uga bolz odv. Təmr xalhs zogsv. Orn nutg xot xol ugahar xarhnv. Xulun dem, əvs xadzəx met, Ulan cərgənrig bəln oln əmtsığ ynəhad bəv.

1919 zil sovetin respyblikin grazdansk dənə cəgt kynd gisn ziln bələ.

Bolv, partə enyndən çign dillh byrdəz çəgv.

— Socialistiçesk əssn tərsn hazrmdn əmşgt bənəl—giz partə olnd sonsxz xəkrv.

Əmn yzgin (jug) dəsığ cəkz untrahad, kommuna partə Ulan cərgin ik çidlın narn harx yzgin front Kolçakur xajv. 1919 zilin zunar Ulan cərg, kəkçn bolşevik yr Frunzin hardvrrar, Uralig ezlv. Ufan əər kolçakovcmudig xələvr ugahar cəkz unəhad cərgin yzg-yzgtn tarav.

Kolçakin gizgtn ygatnr, dund malta krestjanmud krasno-partizansk otrədmyd toktaz avad, cagaçudin əmnəəs xəry bəssn boldg.

Kapitalistnrt, klasin xortduđt ynn durga boln, klassin serl avç çidl əssn, Ulan cərg zogslt muurlt ygagar ulm carandn. Sibiry Kolçakin yldlig kəv. Kolçakd deng bolzovsn Japona, Amerikin cərgyd, basl arhn yga bolad, biçən xarsz zolv.

1920-gç zilin janvar sara Kolçakig krasnpartizannud bərz arsn boldg. Kolçakig darun Irkutskd xaz alla.

1919-gç zilin namr Judeniçin hardvrta oficermudin band Pitrrur ərđəd kyrç ırv. Tədn Pitrəs 25 kilometr bəsn boldg. Cagaçud—Pitrig bulahad avçkuvdn gildəd evrənə həzədtən əiçəd bəsmn.

Party ter frontd evrann̄ erkn bolşevik Stalinig jövulb. Stalin hardvrig hartan çanhar atxad, cahaçudla noldx ulsan tolhalad harv. Şinəs çidl orsn Ulan cerg Judeniçin bandig xamx [cokv. Judeniç cergtagən içrtə mu kevər Eston̄ orz zultv.

Ulan cerg deed dord xojr yzgin klasin xortdig onçta. ilhltə kevər dilv.

Can̄ Moskvahur ərđz jovx Denikinə cerg yldsn mən. Ter frontur party cug çidlən xajv.

§ 59. Cug Denikin tall

Kolçak, Judeniç xojrig cokat xamxısnann̄ daru, mana party—Cug Denikin tall!—giz dudsın boldg. Tigəd Ulan cergin erkn ik çidl̄n̄ əmvk frontur xajgdsn boldg.

Deniknd mörtə cerg bəxlə, mana proletarmudt mörtə cerg uga nilə. Tiklə yaxmb?

— Proletarmud, mern derən hartn!—giz party dənı duhar xəkrsn boldg.

Dakad şinəs kesg olı arvn, menhn komunistnr, komso-mol̄b̄cnr frontur xajgdla.

Budenij, Frunze boln Vorosilov şant kart xələzənə.

Əmn frontd hardağ kez komuna party dəkəd ur Stalinig şidz jøvulla.

Stalin çidlən xarını uga mərta Ulan cerg togtaz byrdə-
dən zutkv. Tydl uga, darun tyryn negdgç mərta cergig tək-
tahad orkv. Negdgç mərta cergin tolhaç kez Vorosilov, Bu-
denij xoir təvgdv.

Denikinə ərm Kək təngsəs avn Polşın hazrin meza kyrti
yrglzlz delgrsimn. Tynə ərmn cyg Ukrainig, Voronez, Orel,
Kurskig byklədnə avsimn. Tynə ərmn tolhanə Moskvahas
200 kilometrə bəv. Tula gidg ballənd ərdəd kyrc irsn ə-
simn.

Denikinə ərmn erkn holnə xazgudas burdsn bəsimn. Ko-
muna partə xazgud dotr ik kədlmş ker. Kyç-kəlsərn bədg
xazgudt—Ulan cerg tanla biş, pomeşkyd, kapitalistnr boln
tednə inrlmydlə noldz bənə—giz bolşevikud cəlhə keldg
bəsimn. Budənə cerg dotr evrənə kyç-kəcsərn bədg xazgud
xara biş oln bilə. Negdgç mərta cergt tedn nam bykl polks
bolz bilə.

1919-gç zil oktəbr sərta, Ulan cerg çidlən əmnk frontə
xamsulz bağlad Denikinə ərmig xamx cəkədl bəlylv. Ulan cerg
Kursk, Orel, Xarkov, Voronezig bulahad avb. Negdgç mər-
ta cerg, uxahan geçkəd xəry zulzovx cəgaçudig gizgdz, əmə-
rən kəv.

1920-gç zilin mart sərta Mərta cerg Novorosijskig bulaz
avla. Cəgaçudin yldnə korəblər Krim, Turc xojrur xələz zuly.
Ulan cergin hart keşg edlvrin boln dənə olzta jums boln ik
oln uls bərənd bərgdv.

Kədlmşçənr boln krestəjan ulsin əmnəs zer zəvtəhər bossn
bəjaçudin dəkn bossn boslnə çign xamx cəkuly. En noldandan
Ulan cerg bas dily.

§ 60. Polşia dəldlhn.

1919-gç zild Ulan cerg klasin xortdudig cug frontdudt
xamx cəksn bijnə, grazdansk dən zəgssn uga. Kapitalistnr,
pomeşkyd Sovetin Ərəsən əmnəs sər-seytə hyrvdgç də
bosxv.

Franczin kapitalistnrin zəvrrar Polşın bədyd keşg oln, ik,
zun minhn ərm togtaz avad manə. orig tənə dazxar 1920-gç
zilin aprel sərta dəvrsn bəldg.

En noldan kyçtə kynd noldan bolv. Mana mal-ger, edl-ahur-
rən xasgdad, çidln̄ tasrad ugarla. Mand bolm dyngə dənə zer-
zev, xot-xol çign tatu bəsn boldg.

Polşın ərn̄s gentkn çoçəz cəkəđ Ulan cergig zəvər
xold esrgəd şivəd orkv. Belopoləkud Belorusig davəd, dərnl̄
Ukrajina ərəl̄nl̄ b̄ij talan ayçkla. Tedn Kijvig bas bulaz avsn
jumn.

Bolv part̄y xarulda bilə. Part̄y kommunistnr, kədlm̄şnr
boln krest̄yan ulsigcuglulad avb. Negdgə mər̄tə cerg De-
niknig xamx cəkəđ xajçkad, Polşın frontur dəvr̄v.

Belopoləkud darun̄ gitl̄ə Kijvəsn kəgdv. Ulan cerg ted-
nd kesg əvrtə gidg cəkl̄h əgv. Belopoləkud ən syrdəd xəry
əisn̄ harv. 1920-gç zilin avgust sarla Ulan cergin əmn zaxn̄
Polşın stolic Varşavad 30 kilometr̄ kyrç zəgsv.

Ulan cergin aldr dəvr̄lh delkən kapitalistnrin zyrkig çiç-
ryləd orkv. Kapitalistnr proletarsk revolyc cug Evropur delg-
ryvzga gigəd ikər əsn boldg.

Cug Evropin bəjaçud çiçr̄ldəd bələ. Tedn Ulan cergin jəv-
dlig zəgsaxar y, tymn mən̄gən harhsn boldg.

Angl̄, Franc xəjr Polşd zer-zev, nisdg maşis, çidltə ar-
tilerij ilgəsn doldg. Belopoləks cəkl̄hnl̄a xarhsn maxmudn se-
rgəbəd, nevçk çikr̄m̄ş bolv. Ulan cerg Varşavas xəry cuxrx
zəvtə bolv.

1920-gç zilin Oktəbr sarla Sovetin Sojuz Polşla dən uga
bəx voca kəhəd, ter vöcanas iştə Belorosin zərm̄n̄, Ukrajina
barun xəl̄xin zərm̄n̄ Polşın medld orx zəvtə boln mən. Əmn
yzg tal şin dənə əm̄şg əszəsn uçr dərəs Sovetin ornd Polşla
dən uga voca kəlh̄n erk̄n kergtə bəsn jumn.

§ 61. Vranglig xamxl̄n, Grazdansk dənə syl.

Deniknə Əərmin yjdln̄s Krim orz zulsn boldg. Tednig bəja-
çudin sylin el̄bç—baron Vrangel̄ tolhalsn mən. Ulan cergig
Belopoləkmydlə noldz jəvsin̄ olzlad Vrangel̄ Krimd çidlən
əatraz avb. Terynasn Vrangel̄ 1920-gç zilin ijun̄ sarla Dən-
basur ekl̄z dəvr̄h kesim̄n.

Hazadin ordudin bəjaçud şinəs dəkəd orsin bəjaçudt dən-
gən əgv. Angl̄, Franc axta bəjaçudin ordud Vrangel̄d kesg

məng, zer-zev, tanks, nisdg məşis boln ymsx, zyx jums ilgəz ələ.

Polşa dan uga bəxin evclhnə boca kehəd, mana partə bəsn çidlən ter frontur jovulv. Əmn yzgt jovz noldsn Ulan cergin tolhaçnə Frunze bilə.

Darunə tydl uga cahaçudig Ulan cerg Krimin poluostvur kəz orulv. Sylin negndən toxrz jllhrx ik kyçtə noldan Perekopin ər bolv. Ter noldan Ulan cergin kyçtə batr jovdlinə kezəd bolv çign medylx ylgır.

Perekopin bəərn tərəc kyrc avç bolş uga giz tolgəsmn. Katxaçtə sunhgudta, kesg oln ədər zesgyd, to esv uga arteler, tanks, broniviks Rerekopur orz bolş uga giltəhər xalhig utərasn bəsmn. Bolv, Ulan cerg zərimg keçər Perekopur kyçtə dəvrlh ekiz kev.

Tədne dəvrsn ədrynə nojabr sarin 7 bilə. Tikt mana kədlməşnər boln krestəjan ulsin respublik oktəbrin 3-gç zilin bəjrig ənədnə kyrgəd kez bəsn cagla, frontmudt sylin kyçtə dəvrrhn bolzəsinn.

Dəvz jovsn cergyd Perekopur, Şivaşın us hatlz, orx zəvtə bəsn jumn. Usn xəry tatxin aldnd Şivaşın zərm hazrnə us uga—xyrə, zərmdnə bəv çign,—xər bəsn jumn. Usn or orkkla ter xotxr holmud dyrəd jovz bolş uga bolad od bilə. Tigəd ter uçr dərəs usn uga bəsn baaxn zuurnə dəvri bolz Ulan ceg şidv.

— En mana syl noldan. Vranglig dilxvdn. Bidn dildg dərən harç odvdn — glz Frunze Ulan cergçnrt omg orulz kelv.

Darunə daxldn „Internacional“ dun harv. Şunkta kommunistinrin otrəd polks tyryn bolz noldand orv. Dənd orz jovx batrmudinə syrəginə Frunze ulm ərğəd dəng ərğəd jovb.

Darunə artiler zogsı uga dara—darandan kyzznəd bəv. Bəz bəhəd, gentkn rakets xahrad harad bəv. Daxn darunə kyçtə prozektirmydin gerl gilvkəd harad bəcxəv. Ter zer-zevin ik xalhnd tas xarnhu sə hal tengs bolad bəv.

Əşətnr cug evrənnə zər-zevinə halan ergyləd, tatçksn sunhugur orz jovx, Ulan cergin kyçtə çidlyrnə zalad təvə.

Neg, kyrd gigəd ə harlın kesg oln şugadig darad orkna. Dakad gentkn carənnəd cəvin əər irəd xahrad bəv. Tynlənə xamdan ik gidgər kyçər hazr şolun xojr degşənnə şivgdəd ədvna. Məl utan bolz odv. Əmtn cur yzgdəş... Kesgnə dərən unad çign jovcxana.

Neg takt (burum) deer harnə xu cusn bolz odsn krasno-armeic harç irəd, əmnəkşən zytkəd jovna. Zergləd kəkşn kommunist hartan vintovk bərçksn gyhəd jovna. Ardasnə daxn kesg ulsin doləgan bas gyləd doləgalldad jovna.

— Uralan! Ura-a-a!

Yd-tyt kyrl nga zərgtə kevər neg cəkəd Ulan cərgçnr ca-
haçudin tyryn biçinnə batlsn kerçəgin bulahad uvad orkv. Be-
logvardeçnr kyçtə kevər biçən xarsv. Ulaçudin xojr dəvrlhnd
tedn kəndrsn uga.

Sivaşas balıçg dotrahar zəngçnr (svəzistnr) tyrn-zovn irv.
Yrmyd! Darunə arh harhtn! igə bətlm bidn eşətnr manig xəry
Sivaşur kəz orulx. Sivaşd kyçtə çanh kevər usn orzənə. Xol-
mud cug dyrcənə. Oda hatlz bolş uga. Ardm bidn—usn, əmm
bidn—hal. Oda bidn əldərən odxmə?..

— Əmərən! Tydl uga dakad şin dəvrlh ekltn! Perekonig
erk biş avx zəvtəvdn! — gigəd xəkrsn Frunzin bold dun zin-
gnəd odv.

Perekopur hurvdgç dəvrlhig eklv. Dakad saklarn ədl bu,
zer-zevin, tovin ə kyrzənnəd şugad harv. End tendəhyr ədm-
sər sumna hal çirldəd zugldad bəv.

En hurvdgç kyçtə dəvrlhig Blyxr tolhalz orv. Tednə ar-
las yr Kaşirinə tolhaçta mərtə doladgç diviz xatrlharn dəv-
əd orv. Mərd incəldəd şukrləd, kesg eməlməyd şuxtnldəd,
çaşk sərznldəd, kesg oln zysn dun ə harad Sivaşin tengst
Kaşirinə batr zərgtə eskadron unad jovb.

Ulm caran jovad jovxla ulm ə çimənə ulm bytngy bolad
jovb. Nam jahz kezəxnə çign medgdəş. Hurvdgç dəvrlhn
bas iry uga bolsn bolxj?.. Frunze telefona turva bərad, bəjrtə
kevər inəg-inəg gigəd bəv.

Sən... sən... sən...—gihəd davtad kelzəhəd xəry ergəd xə-
ləçkəd, dəçnr tal:—Yrmyd! Tanig bəjrtəzənəv! Vrangely xamx

tusv. Perekopig mana horvdgç dövrlnn avat!—giz bairta kevar xəkrv.

Vrangels zulv. Nojabr̄s saran dundur aldnar cahaçudin yidl kerm̄sər hazadln or orv. Vranglig xamxllhar orsa, boln ordud dundin bajaran, ors kədlm̄şç klas tal ek taşsn grazdansk dən çilv.

End tend cag-cagt kulakudin boshln bolad bəv, zugar̄tən tednig darun̄ Ulan cerg boln zerzevtə kədlm̄şçnr, kyç kəlsər̄n bədg uls xol jovul uga darad bəv. Sovetin respublik dilv.

§ 62. Sovetin Ərəsəhəs haran xooran avtn!

Grazdansk dənd mand delkən kədlm̄şçnr dəng əglə. Sovetin kədlm̄şçnr, krest̄ljan ulsin noldzovx kərg—cug nart delkən proletarmudin kergin̄ tedn sənər medv. Nart delkən kyç-kəlsər̄n bədg uls ter noldanas tydykn bədg zəv uga bəsm̄n. Tedn proletarin revolyed dəngən əkç bələ.

Taldan ordin kapitalistnr̄n orsin cahaçud̄t ilgəzəx dənə zer-zəv, xuv̄c xamg jumin̄ kədlm̄şçnr açz, zəz əglə bəv.

Talin ordudin bajaran̄ saldsmudig, morəkudig Ərəsən kədlm̄şç ulsla noldulxar sedxlə, tedn dotrin bajaran̄ dənəs revolycin bosh̄n kədg bəsm̄n. Tedn evrənn̄ yrm̄yd-krasnoar-mejnrlə xaldz noldşgohar bucsxasm̄n.

Ter jovdlmudas Francin „Protej“ gidg minonsc deer boln boshln onçta bolsm̄n.

En jovdl 1919 zilin syl aldnd bolsm̄n. Francin dənə kerm̄s Odessin port̄d orz irəd, zer-zəvən kədlm̄şç ulsin germyd xəl̄lhəd tosxçksn boldg.

— Oda bol̄şevikȳd yksn̄ en!—giz Francin inrlmyd, oficer̄m̄vd kelz jovcxala.

„Protej“ gidg minonosd Andre Marti gidg matros mexanik bolz kədlz jovla. Marti bol̄şevik bəsm̄n. Andre Marti Francuzmudin korab̄lmudin matros̄mudig cuglulz avad —

— Ərəsəd revolye bolzana. Kədlm̄şçnr diilx zəvtə. Bidn, tedn met, kədlm̄şç boln krest̄ljan uls bidn. Bidn tednig dən̄ax zovtəvdn. Kemr̄zən kədlm̄şç ulsig xatxa gixlə arteliristnr̄ jax usvt?—giz keln surv.

— Bida xəry inrl Bartelig xax zovtəvdi—giz tednə xəry əgə.

Tigz jovx cəgt Ulanakn Odesd ərdz jovla. Francuzin matrosmud evrənnə klasinnə yrmydan xax əgsn yga. Odes sovetin bolv.

— Kişgo bolşevikmyd! Tednə Sevastoplina bulaz avç yz-xmn—giz inrlmydn keldg bilə. —Tedn ter balhsnur xələlhəd tovan tosxad orkv.

Audre Marti bas əngər kədləd jovsn uga. Francuzin matrosmud bolşevikmydig ynd çign xalgo bucv. Francuzmudin dənə kermis der ulan flags deldəd bəv. Matrosmud „Internacional“ dulad, usna kəvəd irəd hazr der harç ircəv.

— Polvolyc mend boltxa! Bolşevikyd mend boltxa!—gigəd Francuzin matrosmud xəkrləcxəv. Kesg talin ordudin kədlmşcnr Ulan cərgt orad cahaçudlə noldz jovv. Francsa ax jəsn flotən Odəsəs tydl uga xəry irtxə giz arhnə uga bolad zaka əgə.

Darunə Anglin orn çign evrənnə cərgən Arxangeləskas xəry dudulz uvx zəvtə bolv.

Cug nart delkən kədlmşcnr boln krestəjanmud Sovetin Ərəsən tər biçə orlctxa giz xərycsxəv. Tigəd tedn „Sovetin Ərəsəhəs harən xoorən abtn!“—gidg nicə toktacxav.

§ 63. Komunistnr boln tednə kətlrçsnə—əmn.

Kommuna partə Ulan cərgin noldag hardla. Kommunistnr hənəkənd jəmna tyrynd əmsgtə zovlŋgtə hazrtnə jovsn mən. Cəgtahasnə onçta medrltə sən dəcnr bolad, kommunistnr kra-snojarmejcnrig xamculad əmərən kətlz jovla.

Ulan cərgig Lenin evrənnə erkn səv,gizgvcş Stalin, Frunze Voroşilov axsta hardzələ.

Grazdansk dənə samd Leninə kədlmşç kabinetnə dənə ax ştab bolz bələ. Lenin bijnə evrən respublikin xarəslhna Sovetig tolhalz bələ. Alb neg partin sovetin pravləs tyryn bolz Ulan cərginnə bədl jaxsin tələ noldtxa — giz Lenin zytkdg bilə.

Leninə erkn nokdnə Stalin bəsn jəm. Partin CK Stalinig revolyucin tyry hazrurnə negnəsən negnyr jəvulad bədg bilə.

Tegəd əldə bolv çign, Stalin irsn hazrt eşətdyd dam-dam diilgddg bilə.

Stalina hardvrrar Caricina eər Krasnov atamana bandig Ulan çgrg xamx cokla.

„1918-ç zilin avgust sarin ekig—min oda bolsn met mecnəv—giz Vorosilov biçnə.—Ulan polksig izlin tertal şaxr harhıxar, Krasnovin xazg cergyd Caricinəd dəvrz jovla. Kevtən Donbasin kədlmşcnrəs byrdsən, komunistlçesk diviz tolhata ulan cerg, kesg ədrin turçt, ily gidg zertə-zəvtə xazg cergin kyçtə gisn dəvrlhig sərgəd bəhəd bəsimn. En ik gidgər çirməzən ədrmyd bilə.

Stalnig en ədrmydt yzx kergtə bilə. Kezə çign cadgt bədg kevtən, tovkny, uxandan şultsn, bykl ədr-sədt kevtən en untlgo, kecy şumha kədlmşən dənə bərdər boln cergin şab-sar xuvahad bədg bilə. Frontd bəx bəlhn—tarm giltə jumı bolad bəv. Krasnovin, sən zertə-zəvtə cergyd tolad avçksn arharn mana, zovsn cucrsn, jir ikər harutzəx cergig şaxad jovb.

Tednə front ədr ırvəs ulm-ulmar şagdad, eərdəd jovb. Mand xooran cuxrdg xalh uga bilə. Cuxrx arh, xalh giz Stalin nam setklən zavodg uga bilə.

Stalind ivtrçksn hancxn uxanb—diilx, eşətig jahad bolv çign xamx cokx—en bilə. Stalina en xamxrz egsəgo zytklnb eərək ulstn cugtadn xaldad, hardg arh uga şaxu bəsn bijsn, diilxən mahdlx kyn uga bolad bəv“.

— Bolşevikin kətlvrç!—giz Stalinig krasnoarmejcır boln kədlmşcnr keldg bilə.

Stalina nern eşətnrt ikl əmsgtə boldg bəsn jumı. Stalina nerig krasnoarmejcır durn bajr xəjrig negdylz keldg bəsn mən.

Vorosilovig krasnoarmejcır tərln-halcsn jumı—giz sandg bilə.

— Vorosilovla jovz ykş ugaç—giz cug krasnoarmejcırın uxan boln edn igz keldg bəsmn.

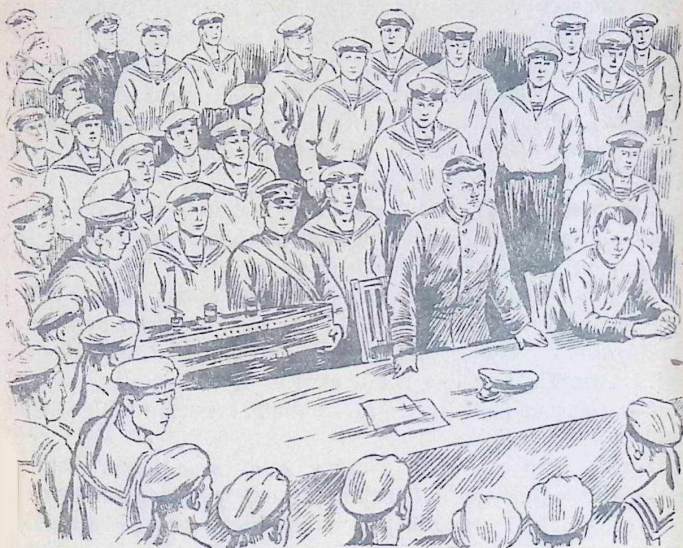
Kəşlt uga zərmg-gyzrmg, bold bolsn tolhaçta Vorosilvəkn cahaçudig darınb unahad avad oddg bilə.

Ulan cergin kətlvrçin jovdlınb xara biş yzi bolsn kesg jovdl bənə. Vıgyr avad kəlx neg jovdlınb en.

Cahaçud zərmiç kevr davrldz jovla. Vorosilov jirdən balısnıd çudınn bış. Sə zaka eçkəd er cəzətl bəsad zakahan jahz kyca-
xınn metxər frontur harad jovb. Axşas neg səkn kilometr bəx
Voroponov gidg stanced hal ydlə irəd zogsxlarn, Vorosilov kar-
tan harız avad, ştabın bəgond stolur ökəhəd xələv. Terz tusn
Tengəş avsn dala beznemıd boln minə odaxn irsn şavtsn ulsta
bəgos zogsz bəcxəv.

Gentkn vagona xazuhas zərliç mu haşun dun harad odv.

— Xazgud!—gigad neg kyn çəçahad donhdulad xəkrəd
oskv. Vahond jovsn beznemıd zalı, kykd uls, biçkn kykd
ulslıdaz şugldad harad gyldecxəv. Minə odaxn zovər kynd şavta

Vorosilov matrosmud dund.

avç irsn uls zovn, inckln, vagonas məkəd hazaran harldad jov-
cxəv. Kesgn toxaharn buhan xavçkad, tag bolz odsn, çavgig
şydern səkkər çirdeldv.

Vorosilov erən bəsn ulstə gentkn esrz bəsad gyz jovsn
əntınyr xələv.

Voroşilov, em derəsn avç jovsn karabigan adhm ugahar avçkad, xazutksan xələçkəd omnəgşən jum zaav. Əşətnrin mərətə cerg xotxrar orad çanhar xatrad dəvrəd tednyr aşna.

Stanced oşətnrlə xerycdg çidl uga bilə. Neg tavn minutas cerg irəd cuharaginə çavçz orkmn.

— Mərntn sən, mordz avtn, zulad harad çign otxt—giz zəln avctahar Kliment Efremoviçin ardas neg kyn kəlv.

Voroşilov syv əgsn kyg şurd ergəd xələhəd orkv. Ter dotr stancin ər, ersd xosn kyn uga tosxəd zogsaçksn pulemet yzv, bədlə xarul ulsin boldg bədlə, şugan bolxla xajçkz.

Voroşilov adhn gyhəd pulemet oç avad xotxrir çirv. Çirəd avç odçkad aminə əşətnr tal zalad, xahad orksn hazras—ənə kyn uga kəndə vagos dotr taçknad du harad bəv. Cuhar Voroşilovur gyldz irv. Krasnoarmejcnr alədas avsan medyl uga bas neg pulemet avç irv.

Nam oda dong ik kerg uga bilə, mərətə əşətnrig xotxras ədən harad irxlənə xazər xadzəx met xadad unhala. Əmd yldsnə syrdəd ardan xələş ugahar yzg-yzgtən zulad ərləxəv.

§ 64. Socialistiçesk tosxlhnd.

Jirdən mu, xocrz jovsn promişlenostig boln selən hazrin edl-axug grazdansk dən ulm dorakşan orulv. Ik orn-nutg kəltəhəd, xamxra, balvrxa xojr bolz odsn bəsimn. Fabrik-zavods kədl uga zogsəcxələ. Krestəjan ulsin hazrmud xahlgdzəsn uga. Təmr xahsa xamxra-balvrxa, bogos, parovozmud çign hazt kevtgd bolz odsn bəsimn. Şaxtmud mēl usn bəsn jum.

Tynlə xamdan orn nugt urhc uga bolv. İzli holar bəsn uls kyçtə kevər xarhnv. Kəsg minhn uls, kykd uls boln tednə yrdnə udan ik zovlŋgar ykəd bəcxəv. Dakad nam zergləd xalun gem bas kəsginnə əmnd kyrv.

Pomeşçikud, kapitalistrig dilçkəd, komuna partə xamxrz balvrz odsn olna der-malin tosxlhni kədlmşt bəsn çidlən xajv.

Komunistnr dakad tyrynə redtnə orlcv. Dəkəd partə bişən daxulz kədlmşç boln krestəjan cug kyç-kəlsərn bədg ulsig xarhnlə boln yrz odsnla noldlhnd kətlv.

Fabriksas utan hardg bolad irv. Daru darunъ zavodmudъ kыrнov. Şuluhar adhz xuçn maşis, fabriksin germud, kədlmş kegđ hazrmud jasgđv. Dakad dernъ şin maşisər bas kədlđg bolv. Şaxts, rudniks çign əmləxəv. Parovozmud, takt, təmr xalhs jasgđd, jovldan ikdəd bəv. Ornn-nutgin edl axuhin kədlmş busiz kegđv.

Imperialistiçesk boln grazdansk dənd xamırsn fabriks, zavodsan boln selənənnъ ger malan bidn kezənə jasad avçklavdn. Tyn derən kesg şin fabrik zavods togtavdn, ik ik zavod fabriks mana orna u ərğn hazrt dara darandan əsəd ərğzəd jovv.

Kezə bolv çign əld çign neg çign kapitalistiçesk orn, mana Sovetin soiuzin dyngəhər əsəd uga jmn.

Mana selən hazrin ger-mal əmnəkləhən ədl biş. Oncdan salu bəsn kesg saj yrmg krestъjansk mal ger oda 200-minhn kolxozmud, 5 minn sovхозmud bolz byrdz toktv.

Kədlmşç boln krestъjan ulsin şin bədlən tosxlinъ komuna partъ hardz jovna. Mana orn nutgin kyç-kəlsərn bədg ulsin xamcsn dəvrlhnə kədlmşin zura tēmdglh zalğç kətlvrç ştab—komuna partъ.

Partъ monkəndən boln əld bolv çign əmtnlə xamdan. Kədlmşç, kyç kəlsərn bədg ulst dərldə, şuntin erkn kədlmşçig komunistnr byrgəzənə.

Partъ əlk neg komunistig partin kыrx kыslyr zytksn deerən, əmn jovz, olig bişən daxulx zəvtə giz dalhvr əgnə.

Əld neg balhsn selənd parvlən xamg jumsd cerglз bəsn partin çled boln kandidadmud cugtan komuna partin jaçejkd orna.

Partin jaçejks zavodmudt, fabrikst, kolxozmudt boln sovхозmudt kədlmşçnrig, kolxoznikudig, krestъjanmudig byrdənə, tegəd en predprijatъsin kədlmşinъ hardna.

Mana orna Cug tosxlihig cug sojuzin bolşşevikydin komuna partin centraln komitet hardna, teryg Cug sojuzin mana partin sjezdd şyydimn.

CK VKP(б)-in axlgç sekretarnъ komuna partin boln nart dēlkən proletariatin cugtannъ kətlvrç yr Stalin boldg.

1. Kapitalistnr, pomeşçikyd grazdansk də jun gigəd eklsmə?
2. Orsin pomeşik, kapitalistnrt hazadin ordudin bəjaçud jungad dəng əgsmə?
3. Kədlmşç uls kontrevolyucionermudin əmnəs kənə ni bolz, kənə hardvrrar bəsz noldsmə?
4. Ulan cerg toktaximn gisn dekret ələk sar, zild harsmə?
5. Sovetin Ərəsən əmnəs 1918—20 zilmydlə jamaran ərms dəvrsmə?
6. Mana orna ik tosxlbıg komuna partı jəhz hardna?

VIII. LENİNƏ KOMUNA BAHÇUDIN NİCƏN.

§ 65. Komsomol jəhz byrdəgdlə.

Komuna bahçudin nicən 1918-gç zild oktəbr̄ sarla evrənn̄ negdgç sjezd derən togtsn boldg. Sjezdərən en nicən komuna partin hardvrrar kədlx noldx zəvtə giz şidsmn. Nicəhən komuna bahçudin nicən (KSM) *) giz nerədx bolz şidsmn.

— Socialistiçesk tərsn-ossn hazr əmşgtə bənə! —giz kədlmşç, krestyjan ulsin kətlvrç Leninə dudsndudlhdn Sjezd Cug neg duhar komsomolin̄ byrdəcin hurvna kesn neg xyvin̄ frontd jəvulximn giz şidv.

Sjezdin sylər Lenin tal odx delegac şidv. Edn Lenind kyçtə aldrşsn komuna bolşevikmydin partin dyn̄ komsomol ydv—giz kyrgz kelx bəsn boldg.

— Manig Leninə kabinetd orad irxlə, Lenin bəsad harimdm avad mendlv. Bidn başrdn bəjrlad jaxan medz jadad bəvvdn. Lenin bijn̄ tyryləd manas dala yg surv. Sjezd mana nicəg komunistiçesk giz nerədx bolv giz kelvdn.

— Nern̄ kergtə jum̄n biş—giz Lenin inəmsklz kelv.

Lenin, mana delgac dotr jəvsn, hancxn kyk xələçkəd, sjezdt̄n kedy kykd bənə giz surv.

Gentkn əsrz bəsad Bezemenskij—Nəmn ştuk!—giz xəry əklən̄ cugtan bidn Lenintə in̄yg inədər inəvdn.

Kyndənə sylər, Lenin-durta cagtan irəd dəng zavran avad bətn—giz kelv.

*) Leninsk komsomol giz 1924 ziləs naran Leninig əngrsnə xəən nerədsmn.

Tigəd, Lenin stol talan odad, Sverdlov—ednd partin mən-
gnəs „bolm dyngə“ dəng egtn giz neg biçg caas erəlv. Ter
Leninə biçkn caasn mana Centraln komitetd 10 mənhn arslng
avç ırv.

Sənər setkl bəjrta, terygərn zərg avç, sergz, en komsomold
sən ing bolx deerən itklə kətlvrç bolxın medz—bidn Leninə
salvdn—giz ter delegacd odsn ulsin negnə tuuzz kelnə.

İlgəd, Oktəbrin revolycin tyryn əənə əmnxn bahçudin
revolycion kəndrlhn komsomolin tug dor negdv.

§ 66. Lenin komsomolin kergydin tuskar.

1920-gç zil komsomolin hurvdgç sjezd tednə kex kerg
tərməydin tuskar Lenin bosz doklad kev.

Komsomoləcin tyryn neg ərən kergnə—surhulə, surhulə
çurhulə—giz kəlv.

Zug əl bis jumig ikər dasad medxlə tegəd oç komsomol—
komuna partin ərkn gizgvç boln şin obşestvin toktaçnr bolxtn il.
Surhulə sənər daslhni tələ noldx kergtə.

Komunist bolxin tələ dassn surhalən kədlmşç ulsin noldanla
kədlmşlə negdylx kergtə mən.

„Komuna bahçudin nicən əl çign kədlmşig tyryn eklz, kez
kycədg şunla bag bolx zəvtə“—giz Lenin kəlv.

Komsomoləçnr sən lenincnr bolxin tələ olna, nam biçkəkn
çign boltxa, kergt evrəny fabrik, zavod, kolxoz, sovxozdan əmn
tyrynd jovx zəvtə.

Komsomolec evrəny orn-uutgtan socialiçesk obşestv
togtalhnd saltg boldg xortdla cugtaləny noldx zəvtə.

§ 67. Grazdansk dənə hal dotr.

Komsomol bıjnə tyryn sjezdin daru sovetin oran end ten-
ləsnə dəvrəz jovx xortudas xarslhnd onəgan eglə.

Cəkn xongin dotr komsomoləcnrig frontd jovulxmn gisn
şidvr kycəgdsn mən. Sojuz trontd 10-mənhn koməmoləçnr
ədlə. Kesgnə trontd evrə sən durar mordla.

Komsomolbçnr ugahar noldsn, ykldsn, dilsn fronts uga bilə. Komsomolbçnras Ulan cergçnrin zergldənd grazdansk dənə sand 75 mənhn komsomolbçnr orsimn Komsomolin tuzd kesg batr evər dilsn dillhn biçgdiv.

Komsomolin VIII sjezdt grazdansk dənə avsn Ulan tugin hurvn ordnətə Xiznək gidg komsomolec bələ. Ju kesndən Xiznək hurvn ordnə avsmə?

Nemşnr Ukrainig bulaz avsn cag. Arvn zurhata yr Xiznək nemşnrlə noldxin tələ povstançesk otrəd toktasn boldg. Nemşnr irəd xotndnə eckinə, ger-mal, bijdne durgo bolad, şataçksn bijnə, en—jax giz du harç əəmsn uga. Çidlən ulm ikdyləd Xiznək bahçudin otrəd cuglulv. 1918 zild ulan cergyd ərđz irz jovxin aldnd Xiznək neg cəkn ky tolhalad, neg povstançesk rotta, Pavlograd gidg balhsig orz avad, 500 nemşnrig bərəd zer-zevinə avb.

Ulaçud orad kyrəd irv. Xiznək povstancinnə rotan ter əəmdəgv. „Dillhn es gixlə ykl“—gisn nertə bronivik yzçəkəđ, ter əd-rəsn avn Xiznək rotin tolhaç bolşgohar şiidv.

Xiznək bronivikd orv. Sinelnikovo gidg stancin ər petlyrevcmıylə ik çanh noldan bolsnd, eşətnrən meklxər Xiznək cahan flag narhsn boldg, petlyrevcmıydn bəsn stancd bronevikig ərıkçəkəđ, Xiznək—xatn giz zaka əgv. 300 petlyrevcmıyd ykv, natksnə zulv, stancig bulaz avb.

Bolv petlyrevcnr Fastov gidg hazrt bijən batlv.

Xojr dolan xongt untl—kevtl uga noldcxav. Ədr irvəs petlyrevcnrın bronoviks ulaçud tal ulm ərđəd jovb. Xiznək tednə ataman Simon Petlyrin nertə bronevikinə bulaz avxar zytkv.

Dərvn biçkn baxn kəvyd bombəsar bijən aksz avad bronivikəsn salad harcxav. Asxndnə eşətnrinnə „Simon Petlyra“ gidg broniviktə xəry ırcxəv.

Teryg tedn jahz bulaz avb?

„Simon Petlyra“ gidg bronevik təmr xalhin xazuhar byty modn, ərđr şavr taşrlz bultz odsn mana mərtə cərgin razvetk-sig xav. Odak biçkdyd ter sand gylđz irəd səkəhərnə oru-lad bronivikyr kesg bombə xajad orkv.

Tednə komandinə ikinşkinə alad bronevikig bulahad avb.
Komsomoləcnr batr zərgtə kevr noldzən çign jum, batr kevr ykz jovsn çign mən. Cug komsomoləcnr dotras Deniknə podpoləd jovsn komsomoləcnr ik batr kevr nolddg bilə.

1920-gç zil janvar sarin 6 ədr Diniknə xarul, podpolin (dorahar) kədlmşt jovad zarhla xarhsn 9 komsomoləcnrig ayrıl ygahar zovaz alb. Yzsn uls ter bah kyçtə komunarmyidin tuskar kelnə.

Kedy ikər genyləd zovasn bijnə belogvardejcnr kergtə ygən kelyz avsn uga. Komsomoləcnr nad, elg zovalhig dahad tednd neg çign yg kelsn uga. Tednig cuhardunə alxd şidlə.

Janvar sarin 5-d tednig alx zəvtə jum vəsmn. Bolv, tynd manəz xələzəsn xojr xarul tednig alxasən bucad alxşivdn gigəd vəv. Tigəd janvar sarin 6-d cabaçndin kesg ofecemyd irəd, avç harad əmşgtəhər zovaz dəvdəd uxagan detlnə avrıl ugahar cokad əmdnə kyrv. Bolv kesgnə kesgtən ykxn uga. Əmnə harad ugahtnə buhin xundgar cəkz alv.

Ykxn 9 ulsin biçsn caasınə manhdurtnə nuvcinər hardg „Odesin komunist“ gidg gəzətd barlz harhsnə en:

„1920-zilə janvar sarin 20-d zarhnə bolad algdxdan şidgdsn 9 komuistnr syl ykl ygən, menden yrmydtn kelz vəvə.

Mana olna kergig səənər kyçaxitn erzəvəvədn. Ykn vəz Ulan cergin dəvrlhig sən çik boltxa giz səjrlz vəvəvidn. Komunnizm toktaxig itkz vəvə sidn. Komunizm toktaxmn. Ulan cerg mend boltxa! Komuna internacional mend boltxa!

Zarhd xarhsn uls: Dora Lybarskaja, Ida Krasnoşekina, Jaşa Rajxman, Lev Spivak, Boris Dunimovşkiy, Vasilij Petrenko, Mişa Pil'mau boln Polə Vark.

Kədlmşç klasin kergin tələ kesg komsomoləcnr en met noldz, dilz, ykz jovla.

Grazdansk dənd orlcç noldsn dənə kyçtə açta tələdən komsomol Ulan Tugin' orden avla.

§ 68. Komsomol—tosxlhnd.

Dənə front çiləd—kədlmşin kəlsnə front ekv. Komsomol bintovkan stanok, plug degtrəs soləv.

Şin fabriks, zavods eklz togtv. Komuna partə şin bədlər sələn hazrin kədlmşig eklz xəvrəz kev. Şunlta brigadst, şunlta cexmydt komsomol noldz jovna.

Grazdansk dənd kesg yzmztə batrmud bahçud jovla, aldr tosklhnd çign edn cən biş. Olnas zərmsnə en.

Nizgordsk avtomobilin zavodt saras sard mel zura kycəgdl yga, proriv bolad bəv. Ter samd Viktor Sorokin gidg komsomolec xazudan şunlta kəvyd daxylad kədlmşin gyzrmg brigad togtav. Brigadtan „Avtostrojin proizvodstven komun“ gidg ner əgv. Komunarmud kədlmşt jir sən ylgır əgcxəv. Viktor Sorokin çaddg komsomolec bolad kəvydən nicngyhər byrdəhəd bijən daxulv. Komun kyçtə yzmztə kevər kədlmşən kev. Komun tosxlnhannə kədlmştən cuharahasnə tyrynd jovv. Tednig daxad naatk çign kədlmşçnr gyzrldv. Kədlmşinnə dutuhinə kycəhəd, dundinə dyrgəd, zurahan cəgtnə kycəv. Sorokin gidg komsomolec sən yzmztə kədlmş kycəsəndən Ulan tygin ordnər şangngdv.

Stalingradin traktorin zavod tosxgdzənə. Əndrtən 15 metr germyd bərgdv. Ter germydin termsig şillx bəsmn. Zin-kitr bolad, əndr modnd, gerin orasd kiry bəhəd—məstə mēdi gerin orag saləkn cəkad, kədlxd zovlŋgta bolad bəv. Sil təvdg uls en kədlmşəs zulad bucləcxav.

Tgeəd en kergig zogsaş ugan kergt 200 komsomoləçnr avç kədləcxəv. Cuhar mēddud deer harad davşldad kitnəsən əl uga kədlmşən eklv. Şil təvdg əvgd tednig hardv. Tedn zagt 25—komsomoləçnr kykd uls kədlv.

Tedn kədlmşən ik şunlta, omgtahar eklcxəv. Zug xaja-xaja daarsn haran hald eez avad kədləd bəcxəv.

Bah kədlmşçnr haran şarxtacxav, bolv kiitn tēmr ramd nekmhəhər şilinnə təvəd bəcxəv. 28 mēhnn kvadratn metr şilmydig korpsmudt komsomoləçnr modnas bulgo təvb.

Komsomoləçnrin socialistiçesk tosxlhnd orlcz kədlən iim ylgır boln yzmztə batr jovdlmudin tuz dala.

Komsomolcnr selən hazrt çign kolxoz, sovxozmudin tosxlhna kədlmşt ikər deng bolz jovna.

Socialistiçesk tosxlhna kədlmşt yzmztə baatr kevər orlcnsndan Leninə komsomol Kyç kəlsnə tugın ordenər şanghgdgşn jumn.

Komsomol tengsin boln aharin flotın şef. Orn nutgan cug delkən ordudin kapitalistnrin dəvrlnəs xarsz bənə. Edn Ulan cergt boln usna cergt bas ik kədlmş kenə. Cug komsomolcnr mergər xadg dasz portivogazig edldig dasz bənə. Ləçkydin şköld arhta sən komsomolcnran ilgənə. Minonosmiud, krejsermydt əldnə bolv çign komsomolcnr bənə. Komsomolin sjezd deer narkomvoenmor Vorosilov jirdən iim yg kelsmn biş:

— Kemrzənə mana socialiçesk orn-nutgyr bajaçud devrəd bəsn cagt, komsomol əl, syrdl uga, xojr uxa zyl uga bintovk avç, es giz tovar oç xaz, orn-nutgan xarsz zytkitn bi canb arh uga sənər medzənəv—giz kəlsn bəldg.

Komsomol biləhən ədl bahçudig boln evrənnə solə dynr pionermudig surhmz daslhna kergt ik gidgər orulz jovna.

Komsomol oln cuharana erkən uga surhnə daslhna şef bolad, şkolmudt sənər surhulə daslhna tələ nəldz bənə.

Komsomol partin—erkn sən nəkdən. Partyla xamdan, tyrynə hardvrr, komsomol grazdansk dənd nəldla, ter metər socialiçesk tosxlhna kədlmşt şunltə kevər udarnikydn əmn erədnə orlcz jovna.

§ 69. Komunistiçesk bahçudin internacional (KIM).

Cug nart delkəd komsomolin tug delszənə. Cug ordudar komsomolin nicəsin erəd əsz jovna.

Hazadin ordudin komsomolcnr komuna partin hardvrr evrənnə eşətn—kapitalistnrlə leninəhər nəldz jovna.

Komuna bahçudin internacional nart delkən komunizmin tələ nəldz jəvx bahçudig xamculna.

Bajaçud, ter revolycionn bahçudig tyrmə dyrəd, katrgt jəvulz əlad bədgən il. Ter bijnə komsomol nəldahan zəgsəz sultxz bəxmən uga. KIM kapitalistnrlə nəldx kədlmşcnrin, kreştjan ulsin bahçudig bəldnə.

KIM boln tynə nicəsəñ evrəññə bah dynr—pionermyd oktəbrətsən zalz kədlğnə. Tynnə hardvrrar nart delkə der biçkn pionermudin boln oktəbrətsin nicəs əsz batrz jovna.

Davtlhna telə əəx survrmud.

1. Kommuna bahçudin nicən əldk zild toktsmə?
2. Komsomolin ərən hol kergnə jumə?
3. Sovetin josna telə komsomol jamaran noldandnə orlcsmə?
4. Sovetin—orna tosxlhnd boln tyngig batlhna tuskar komsomol jamaran kədlmş kez bənə.
5. KIM—gisn jumə?

IX. PIONERMYD.

§ 70. Pionermyd gisn jun ulsv?

Sovetin ornd pionermudin otrədmyd tyryn bolz 1922-gç zild toktsn jumñ. Terynəs uaran pionermyd ziləs zil irvəs əsəd ərğzəd jovna. Evrəññə arvđğç zilinñə əndən tedn 6 saj kyrç əsv (1932-gç zilin maj sard).

Bah dynrmydin komunistçesk byrdəcmıyđ proletarmudin yrdt komunistnryn surhmz əğnə. Pionerin byrdəc kesğ saj bah dynrig komsomold orulsñ mən.

Hazadin orna kazamtd sux ulsd pionermydin byrdəcs ik dengen əğnə. Edn hazadin ordin ujn dynrin komunistçesk bagsduđt—kədlmşç boln krestən ulsin əşətnr—kapitalistnrle noldxdnə dengen əğnə.

Pionermyd bah dynr—oktəbrətsdən kədlmştñ ik dəng bolna.

Pionermydin zakadnə igz kelnə:

Pionermyd—kədlmşç klasin kergt boln llyçin zavrt itklə.

Pioner—cug orn-nutğudin kədlmşç, krestəjan boln kyç kəlsərn bədg ulsin yrdin—itklə ing.

Pionerməd — surhulə medrl metxd şunz, xazutksan dənñnə.

Poner—komunist komsomoləcnryn bah dynə, komunizmin telə noldxdnə tednd dəng bolna.

§ 71. Pionermyd Lenina ner zynə.

1924-gç zild maj sarla Moskvad Ulan ploşdəd pionermydin parad bolv. Pionermyd bajrta booca—ygən əglə.

Paradig boln amn ygig pravitel'stvın çled mana komuna partin CK boln Moskvā, dakad nanə çign mana orna kesg oln kyç-kəlsərn bədg uls avsn boldg.

Ter ɵdr yzgdəd uga jum yzsn Moskvān uləncar əmtn çikgdəd dyrç odv. Maj sarin gilvksn xəlun narta ɵdr kesg zun minhn ulan halstug, tugmud Ulan ploşadət ɵngtrəd bəv. Tigzəhəd kengrgydin ə harad kyrznəd çign oddg bilə.

Orkestr kyçtə kevər gentkn „Internacional“ tatad orkv.

Lenina mavzolejin tribun der komsomolin CK-n seglətr harç irəd igz zarlv.

Yr, ujn dynrmyd! Komuna bahcudin nicənə CKan nern derəs biçkn kykdin komunistiçesk nicən ujn dynrin bagsig ɵndr ɵdrəs avn Vladimir İlyiç Lenina ner zyzənə giz zarlv bənəv—giv.

Dərvn çasin aldnd tribun der bolşevik Feliks Kon harç irv.

— Ujn dynrmyd!—Tana ax nand, tana bajrin amn ygig booca artxa giz dalhsn jum. Bajrinny amn ygən-bocahan ɵkdən beln boltn!

— Mənkənd beln!—gigəd Ulan ploşadər oln dun nigəd odv.

Burl ysən kisgz zogssn Feliks Kon bajrin amn ygig-boocag umşv. Kesg menhn pionermyd neg çign yg aldl uga yg bolh-nin daxz davtv.

Tengs met delvəhəd ikər zogsəsən biçkdydyr Feliks Kon dakn syl ygən kely.

— Ujn dynrmyd, endrk 1924-gç zilə maj sarin 23 ɵdr ɵgsn bajrinny ygən kycəxdən beln boctn!

— Mənkənd beln!—giz ɵgsn xəryny Ulan ploşadər şugad gyərəd dygəd odv.

§ 72. Komynizmin tugig ɵədən!

Komsomoləcnr biyən komuna partin bolz çadm cən bolxd beldnə. Komsomol gisn partin—solən. A pionermyd bolxla—

komsomolin solən. Medrltə, canh-ciirg, zərgtə sən bolxin
tələ bijərn ikər kədlz, ik sən jum medx kərgtə.

Cug komosomoləcnrin boln pionermydin əmn partı—sur-
hulə dasx tər təvsn bəldg. Skolas biçkdıydı ik medrl əgtə
giz partı helnə. Komsomoləcnrig boln pionermydig tər ik
medrlig olz dasz avad ikər şunz ardın orz, bijsn sursn
deərən, evrənn yrmıydən surxdn dən bolx zəvtə ginə.

Pionermyd şkoldan əmtin sənər surdgud bolxar şunx
zəvtə. Tədn şkoldan surlhig jasz, xamg olna kədlmşt orlcz
(şkold bəsn), əmtinə əmn, xamg kədlmşt orlcz əmt bijən da-
xulx zəvtə.

Pionermydin I-gç slət deer kəkşn bolşevik Kaganoviç
igz kəlsn bəldg:

— Tədn ulan galstug zynət. Ulan galstug—kehin tələ es bəx
jumin biçə martın! Tana cəztk ulan galstg zun, minhn kədlmş
noldaçnrin cun şingren jumn. Kesg minhn noldaçnrig kapi-
talistnr, pomeşçikyd əlgz, xaz alsn jumn. Minhn noldaçnr xana
tyrmd ymkərsn bəldg. Revolycionermydig əlgz alxar sedxlərn.
kyzyndn deesnə byty əlgzəxəd—„bərtn zytn tana selgənəntn
galstuk“—giz kəldg bəsmn.

Bolv bidn evrənn muxlaldgudan daryvdn. Yksn noldaçnrin
ornd soləz saj biçkn mana kykd komuniznin tələ noldxdan
əsz jovna. En ulan galstgan sənər zytn! Komuniznin ulan
tugig hartan canhar atxtn!

Horvn talta ylan galstgtn ax dy horvn yjin bərəs medylz
bənə. Bi tanig axnrin—komunarmudin, bolşevikydin partin
nərn deərəs jərəzənəv.

En ulan galstuktı ax dy horvn yjin bərəs medyln, tanig
biçkn dynrig kyçtə bolşevikudin komuna partin kərgin tələ
noldxig dudz bənxig medx kərgtət.

Komunizmin kərgin tələ, proletarmudin noldana kərgin
tələ zovln, kyçr zovlnta jovdl yzxd, belnjt alb uraj?—giz
tədn bij-bijəsn surx zəvtət.

Mana xortd zer-zəvən orkad uqahin medcxətn! Mana
ornd bədg kulakmud, həzadin ordudar bədg kapitalistnr mand
durgo bolad, manla sərz xorltta kədlmş kez bəcxənə. Kapi-
talistnr durta cəgtan manur dəvrxdən beln.

Үр, уjn баһ пионермьд! Sovetsk socialistiçesk respualik xarsxd beln bolcxatn!

Mana ornd tosxgdz jovx aldrşgç şin zirhlin kergydt, cug ervənn̄ çidlən əkdən beln bolcxatn!

Kommunizmin tələ noldand, kommunistiçesk tosxlhna kergt beln bolcxatn!

Cug muxlalgdz-dazrgdz bəx əmtsиг sultxkin tələ beln bolcxatn!

Dəvtxin tələ bəx surərmud.

1. Sovetsk sojuzd pionersk organizac kezə byrdsmb?
2. Pionermydig ken harddm̄b?
3. Al̄k zild pionermyd, ujn baһ lenincmyd giz neredgdsmb?
4. Juni tələ pioneumydig noldtxa giz yr Kaganoviç Judz bənə?

X. SOCIALIZMIN TƏLƏ NOLDAN—CUG OPDUDIN KYÇ-KƏLSƏRN BƏDG ƏMTSIN KERG.

§ 73. Karl Marks boln Fridrix Engels.

Əmtin tyrylz, kyç-kəlsərn bədg əmts, muxlalgçn̄rin-dazraçn̄rin dəlz-edl̄hnəs jahz sultx boln socialistiçesk obşçestv jahz tosxkin tusk gyn nomig Karl Marks boln Fridrix Engels ekiz harhsn mən.

Marks boln Engels cug ervənn̄ zirhlən kədlm̄şç klassin kergin tələ əgsn mən.

Baһ nastahasn avn Marks iim kergydt xəryhin̄ ekləd xəəv:
Jungəd iim oln kyç zovln, dazrlhn bədm̄b?

Jungəd fəərik, zavodmud cəkn bag kapitalistn̄rin soldə, kyç zovl̄ngta, xarhnlh yzə bəx, kesg tymn kədlm̄şçnr ger-mal uga, ervənn̄ ezdyd-kapitalistn̄rin tələ kədləd səcxad-m̄b?

Tegəd Marks ervənn̄ ing, xamdan kədlm̄ş kedg, Engelsə xamdan kədlm̄şçn̄rin kergin tələ noldand zogs̄l-murluga ekiz orv.

Cug kədlm̄şçnr neg-negdən ax-dynr giz Marks surhla: orsmud çign, jevrejmyd çign, negrmyd, japoncmud, kitajcmud, nemçmyd, francuzmud çign—cuhar, cug kyç-kəlsərn bədg əmts sug kədlm̄ş kedg əmts. Cug kyç-kəlsərn bədg əmts̄in,

cug kədlmşçnrin xortdn̄—kapitalistnr, pomeşşkyd, kulakmud, nan̄ çign—əmts muxlalz, kynə şim-şys udg əmts.

Cug fabrikud, zavodmud, bankmud, təm̄r xalhs, hazr usn—kyç-kəlsərn bədg əmtsin hart bəx zəvtə—giz Marks jillz zurhdimn.

Proletariat zug hartan zer-zev avad, kapitalistnrin kyçig xol̄vlad jocig ervənn̄ hartan avç dilhig kycəx—giz Marks surhla.

Kədlmşçnrin jos hartan avxin, socialistişesk obşçestvig toktalhna tələ nolgag hardxin tələ, kədlmşçnr ervən parttə bolx zəvtə—giz Marks surhla.

Jun obşçestv en̄n̄ bolzənə? En kysl kycəgdsn cagt, əmtsin zirhl-bədl jamaran bolx zəvtəv?

Socializmin cagla muxlalgçnr, moxlalgdçnr, kyn-kynə şim-şys ulhn uga bolxm. En obşçestvin, cug mal-ger neg zurahar kegdx zəvtə. Kyç-kəlsərn bədg əmts ervənn̄ tələ, cug obşçestvin tələ kədlxm̄n, kapitalizmin cagla ədl şiməç-ezdydt, muxlalgçnrt kədlş uga. Kyç-kəlsn erk biş kegdx kerg bolxm̄n.

Gyn surhulin, texnkin kycəltmyd cug obşçestvin edlhnd orx zəvtə. Maşin boln gyn surhul̄b əmtsin kyç-kəlsig gigrylz, kyyg ynd ulm durltta bolhx jum̄n.

Əmts zaadt bədg ədl es bollhn uga bolx zəvtə. Mal gerərr boln surhul̄b-erdmərn dora ard jovx keln əmts tyrylz jov̄ əmtsig şuluhar kycx zəvtə.

Marks boln Engels, əmtin tyrynd jovx kədlmşçnr dund revolycionnij kədlmş kecxələ. Edn revolycionnij kruzokmud byrdəhəd, kədlmşçnrt ervənn̄ nom-surhulan zaz-cəlh̄z əgç-xədg bilə.

1847-gç z. Marks, Engels xojr ekn bolz „Kommunistmudin Sojuz“ gidg, nart delkən kədlmşç part̄b byrdəsn mən. Edn, proletarmudin noldana erkn kyslmydig boln xalh̄n̄ zasn—aldrşsn „Kommunistişesk manifest“ biçcxəsn mən.

1864-gç z. Marks—„Narta delkən (cug ordudin) kədlmşçnrin tovarişçestvo“ es gixlə l-ç Interncacional byrdəhəd, kətlvrçn̄b bolsn mən.

Cug ordudin bəjaçud, Marksig getəd bəcxəv. Marks ervənn̄ ger-byłstəhən kesg dəkz getgdz həlgdlə. Bolv, getlhn,

xarhnln, dutu dund bədl, aldrşn kətlvrçig dora orulz, nuhln uga. Marks ulm bəhə-bətlən bəjaçudın əmşgtə xortn bolad irlə.

Marksin — proletariatumdig, kapitalistnrlə sən byrdəctə, murlt uga nolda bosxtə — gisn dudvrta statbjasmudas boln kəlhnəs bəjaçud əcxədg bilə.

Marks, Engels xojr revolyционnij noldand cug ervənnə zirhlən əgxlə.

§ 74. Marks—Engels—Lenin—Stalinə kerg cyg narta delkə deer (cug oradudt) diilx.

Marks—Engelsin gyn surhulig Vladimir İlyiç Lenin carannə davulsn mən. Marks—Engelsin surhulig xəvrəhəd, bəjaçudt əmşg uga kexər sedsn-bedrsn xortdlə Lenin ervənnə nasn turşt noldla.

Lenin, 1917-gç oktabr sarla Ərəsən kədlmşç klassig, kapitaliçesk josig uga kez dillhnd kətlz, hardz dilylsn bolşevikydin kommunistiçesk partj byrdəsn mən. Kədlmşç klass, ugatə krestjəjan əmtsə, kapitalistmydin josig uga kez, ervənnə kədlmşçnrin sovetin jos toktasn mən.

Sovetin josig batraxin tələd, Lenin ik kerg-yl kycəv. Kədlmşçnr boln krestjəjan əmts xojr əvrtə sən bat neg uxatəsetklə bəxin tələd Lenin ik kerg-yl kycəv.

Mana orna kədlmşçnr, krestjəjan xojr, Lenin tolhata, kommunistiçesk partin hardvrrar, şin socialistiçesk obşçestv tosxə əcxənə.

Narta delkən kyç-kəlsərn bədg əmtsin revolyционnij çidlig ervənnə tyg doran xamculz nilylsn Kommunistiçesk internacionalig Lenin byrdəsn mən.

Lenin engrv, bolv-eklsn kerg-ylin, Lenintə xamdan kədlms kez jovsn, surhalinə erkən sənər avsn yr Stalin carannə hardz davulz bənə. Stalin carandn Marks—Engels—Leninə surhulig surhiz jovna. Stalinə hardvrrar mana kommunistiçesk partj SSSR-t, hararn bərəd, Marks—Leninə gyn surhulig—nomig kycəz bənə. Mana orna kədlmşç klassig boln kyç-kəlsərn bədg krestjəjanmudig kommunistiçesk partj socializmin tələ aldrşgç noldand kətlz orulz, dillhig tasrxan uga, daradtn ky-

cəz jovna. lk aştahar mana SSSR-in kyç-kəlsərn bədgəy tyryn
tav-zilə zurahan kycəv.

Mana socializmin tosxlna dillhn Marks—Engelbs—Le-
nin—Stalinə gyn surhulig laəta çikinə medylz bənə. Mana
kycəgdz jovx kerg-yl, narta-dəlkən kyç-kəlsərn bədg əmtst
ylgyr bolz, ervənnə xortd-kapitalistnrtə jahz noldxinə medylz-
yzylz bənə.

Kommunistiçesk partin tug dor, sug ordudar şinəs, kesg
kyç-kəlsərn bədg əmts xamcz-cuglrz bəcxənə. Narta delkən
kommunistiçesk partə kədlmşçnrig, ervənnə hartan josig əulaz
avxd, bəldz bənə.

Narta dəlkən (cug ordudin) kommunistiçesk partin nol-
dag hardz, xamculz negdyldg, Kommunistiçesk internacionolin
kətlvrçnə Stalin mən.

Cug ordudin kyç-kəlsərn bədg əmts, bəjaçudin josig
xoləvlad bijsən sultxz avx cagnə əərdzənə. Marks—Engelbs—
Lenin—Stalinə kerg-yl cug narta delkə der diilx.

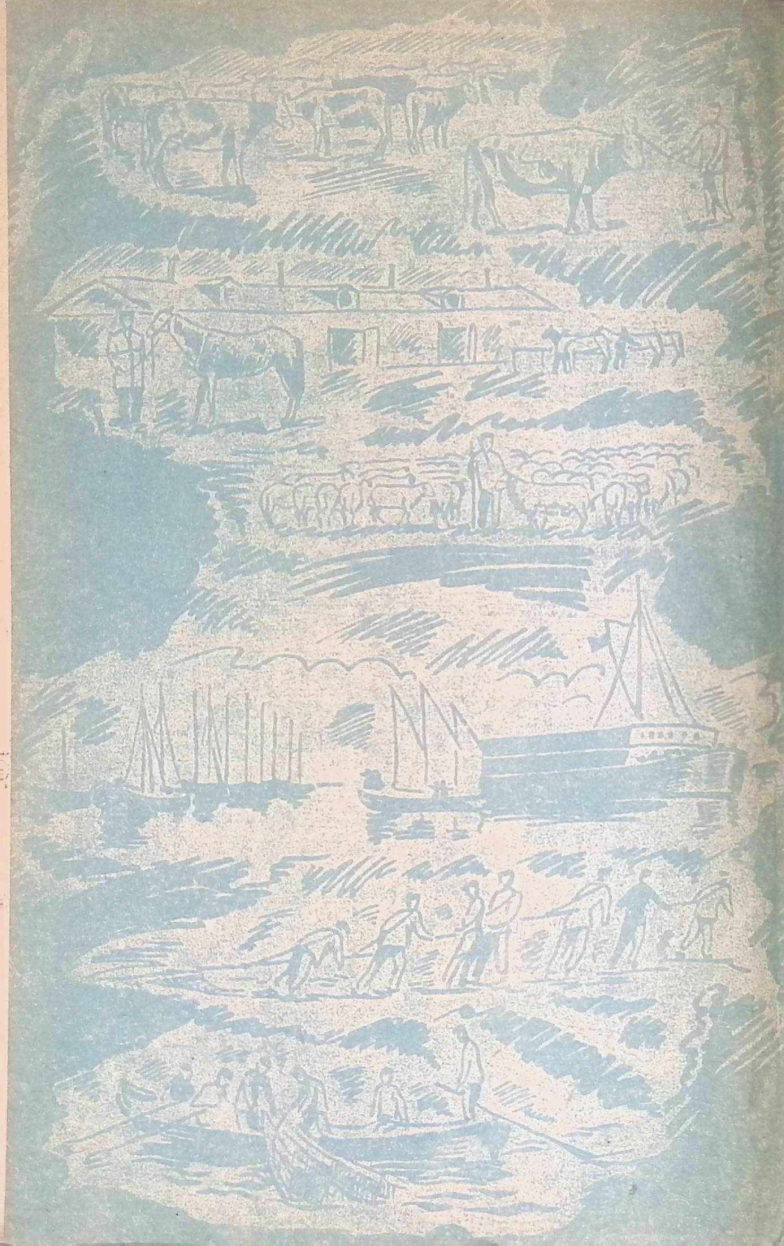
Dəvtxin tələ bəx surərmud.

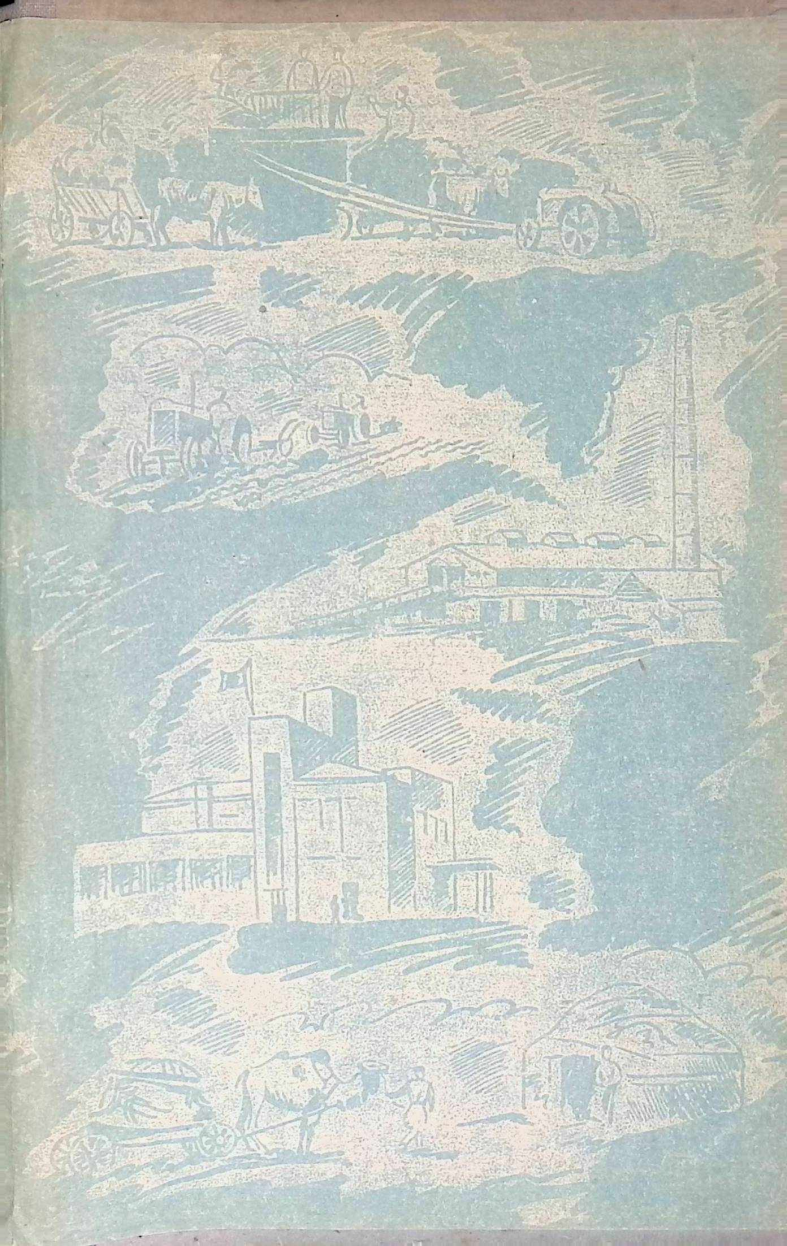
1. Marks—Engelbs xojr ju surhla?
 2. Marks—Engelbs xojrin gyn surhulig ken carannə davulsmə?
 3. Marks—Engelbs—Leninə surhulig ken carannə davulz kycəz bənə?
-

NEGDGÇ XƏVIN HARG.

xalx.

Mana ęnrsig juni t�� medx kergt��v	4
I. Krepostnoj pravin cagla, ky��-k��s��rn b��dg ��mts��n b��dl. . .	5
II. Krest��jan ��mts, pome���ikydl��rn s��rz noldl��n	13
III. Krepostnoj pravig urull��n.	21
IV. 1905 zilas ��m��r��n, k��dlm������n boln krest��jan ��ls��n noldan	28
V. 1905 zilin revoly��	46
VI. Okt��brsk revoly��	63
VII. Kommuna part��, Sovetin josna t��l�� noldl��n.	84
VIII. Lenin�� kommuna bah��udin n��c��n	99
IX. Pionermyd	105
X. Socializmin t��l�� noldan—��g ordudin ky��-k��s��rn b��dg ��mt- sin kerg	108

М. ОВСЯННИКОВА Б. ЛЕВИТАН
С. УШАКОВ А. АЛЕКСАНДРОВ

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ

І ЧАСТЬ

ТРЕТИЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ

Перев. МУНИЕВ Б.

На калмыцком языке